

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кваліфікована наукова праця
на правах рукопису

ВЄЛІКОВ СТЕПАН ГЕОРГІЙОВИЧ

УДК: 342.9 : 349.44

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ МІСТОВБУДУВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **С.Г. Вєліков**

Науковий керівник: Задирака Наталія Юріївна,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Веліков С.Г. Судовий контроль у сфері містобудування: сутність та особливості реалізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2025.

Дисертація є одним із перших в Україні спеціальним комплексним дослідженням сутності та особливостей здійснення судового контролю в сфері містобудування.

У дисертаційній роботі здійснено комплексне дослідження судового контролю у сфері містобудування як одного з ключових правових інструментів забезпечення законності, прозорості та підзвітності органів публічного управління в умовах трансформаційних змін, що відбуваються в Україні. Проаналізовано сутність судового контролю, його зміст, правову природу, функціональне призначення, форми реалізації, а також специфіку його застосування в контексті містобудівної діяльності як особливо чутливої сфери, що охоплює численні міждисциплінарні правовідносини – адміністративні, земельні, екологічні, конституційні, господарські.

Дослідження спрямовано на теоретичне осмислення категорії «судовий контроль» у контексті забезпечення верховенства права в системі публічного управління, із урахуванням її особливого значення у процесі планування, забудови та використання територій. Розкрито роль судової влади у запобіганні зловживанням з боку суб'єктів містобудівної діяльності, забезпеченні балансу між приватними та публічними інтересами, а також гарантуванні дотримання норм екологічного, містобудівного та земельного законодавства.

У межах роботи здійснено ґрунтовний аналіз національного законодавства, що регламентує сферу містобудування та адміністративного судочинства, виявлено численні прогалини, колізії та недосконалості, які

перешкоджають ефективній реалізації судового контролю. Особлива увага приділена аналізу практики адміністративних судів щодо вирішення спорів у сфері містобудування, зокрема у справах про скасування містобудівних умов і обмежень, оскарження бездіяльності уповноважених органів, незаконне будівництво тощо.

Вивчено моделі судового контролю в зарубіжних правових системах (країни ЄС, США), проаналізовано особливості функціонування континентальної та англосаксонської традицій адміністративного правосуддя, визначено можливості імплементації найефективніших іноземних практик в українське правове поле. На підставі проведеного порівняльно-правового аналізу обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення механізмів судового контролю в Україні, які враховують стандарти правової визначеності, пропорційності, захисту прав людини та принципи належного урядування.

У роботі вперше запропоновано авторське бачення сутності судового контролю у сфері містобудування як системної, процесуально організованої форми захисту публічних інтересів та контролю за дотриманням суб'єктами владних повноважень вимог містобудівного законодавства. Сформульовано концептуальні підходи до класифікації форм і меж судового контролю, типових правових конфліктів у містобудівній сфері, а також окреслено ключові виклики, що постають перед судовою системою у контексті поствоєнної відбудови країни.

У дисертації доведено, що судовий контроль у сфері містобудування має дуалістичну природу: з одного боку, він реалізується у формі розгляду адміністративних справ, пов'язаних із порушенням прав у містобудівних процедурах; з іншого боку, він виконує загальносистемну функцію контролю за дотриманням принципу належного урядування. Водночас судовий контроль не обмежується констатацією правомірності чи неправомірності рішень органів публічної влади. Він має бути спрямованим на забезпечення субстанційної справедливості, встановлення істини в кожній конкретній

справі та запобігання системним зловживанням у сфері просторового планування.

Аргументовано потребу в удосконаленні чинного законодавства України в сфері регулювання містобудівної діяльності, зокрема, запропоновано внести зміни до Кодексу адміністративного судочинства України щодо уточнення юрисдикції у містобудівних справах, передбачити скорочену процедуру розгляду спорів про незаконне будівництво, встановити процесуальні запобіжники для уникнення зловживання дискреційними повноваженнями посадовців, а також запропоновано формування спеціалізованих судових палат з розгляду спорів у сфері просторового розвитку, а також удосконалення порядку виконання судових рішень, пов'язаних із припиненням містобудівної діяльності.

У дисертації також визначені критерії та підстави судового контролю у сфері містобудування. Для ефективного здійснення судового контролю у сфері містобудування важливо враховувати такі критерії, як об'єктивність, законність, своєчасність та адекватність. Судовий контроль у сфері містобудування базується на необхідності забезпечення законності, захисту суб'єктивних прав громадян, а також дотримання нормативних вимог та стандартів у цій важливій галузі. Здійснено класифікацію типових правових конфліктів, що виникають у сфері містобудування та стають предметом судового розгляду, з виокремленням їх характеристик, причин виникнення та особливостей судового вирішення.

На основі проведеного аналізу чинного законодавства зроблено висновок про те, що судовий контроль у сфері містобудування вимагає оновлення нормативної бази з урахуванням сучасних викликів. Виявлено низку процесуальних проблем, які стримують оперативне реагування судів на порушення у сфері містобудування: складність доступу до доказів, затягування процедур отримання містобудівної документації, відсутність чіткого механізму виконання рішень судів у випадках зупинення чи скасування містобудівних рішень. Створення спеціалізованого розділу

відкритих даних про виконання судових рішень у сфері містобудування сприятиме істотному підвищенню прозорості та ефективності цієї сфери в інтересах суспільства.

Наголошено, що ефективність системи виконання судових рішень багато в чому залежить від професійності та підзвітності керівників відповідних державних органів. Тому важливим інструментом контролю має стати запровадження регулярного аудиту та публічної звітності керівників державної виконавчої служби перед громадськістю. Запропоновано щороку проводити комплексний аудит діяльності цих органів із залученням незалежних експертів – представників профільних громадських організацій, науковців, аналітичних центрів.

Встановлено, що для результативності судового контролю необхідно розробити єдиний нормативно-правовий акт у сфері містобудування та гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами: впровадити сучасні технології для моніторингу забудов, таких як електронний документообіг, системи моніторингу будівельних проектів і бази даних щодо об'єктів будівництва, що сприятиме підвищенню прозорості та забезпеченню контролю на всіх етапах містобудівної діяльності; вдосконалити механізм застосування санкцій (штрафи, анулювання ліцензій тощо) за порушення містобудівного законодавства, що сприятиме профілактиці правопорушень; інтегрувати громадський контроль в механізм здійснення судового контролю.

Запропоновано прийняти окремий закон щодо утворення центрального органу виконавчої влади, у якому чітко визначити статус установи як єдиного державного органу судової експертизи у сфері містобудування та архітектури, та підпорядкувати його Державній інспекції архітектури та містобудування України. Доцільно закріпити вичерпний перелік видів експертиз, які проводитиме установа – містобудівної документації, проектної документації, об'єктів будівництва, питань дотримання будівельних норм та правил тощо.

Результати дослідження також мають важливе практичне значення в умовах післявоєнної відбудови України, коли відбудова інфраструктури, житлового фонду, об'єктів соціального призначення потребує не лише організаційного і фінансового забезпечення, а й чіткої правової основи. У цьому контексті, судовий контроль має відігравати роль гаранта прозорості, відповідальності та дотримання процедур під час реалізації масштабних будівельних і містобудівних проектів.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративні процедури, містобудівна діяльність, містобудування, судовий контроль, суб'єкти владних повноважень, суб'єкти містобудування, судова влада, адміністративний суд, рівний доступ до правосуддя, публічно-правові спори, правосуддя, виконання судових рішень, сталий розвиток, просторове планування.

ANNOTATION

Vielikov S.G. Judicial control in the field of urban planning: essence and features of implementation. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 “Law” in the specialty 081 “Law”. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2025.

The dissertation provides a comprehensive study of judicial control in the field of urban planning as one of the key legal instruments for ensuring the legality, transparency, and accountability of public administration bodies in the context of the transformative changes taking place in Ukraine. It analyzes the essence of judicial control, its content, legal nature, functional purpose, forms of implementation, as well as the specifics of its application in the context of urban planning activities as a particularly sensitive area that covers numerous

interdisciplinary legal relationships – administrative, land, environmental, constitutional, and economic.

The study is aimed at the theoretical understanding of the category "judicial control" in the context of ensuring the rule of law in the system of public administration, taking into account its special significance in the process of planning, building, and using territories. It reveals the role of the judiciary in preventing abuse by urban planning actors, ensuring a balance between private and public interests, and guaranteeing compliance with environmental, urban planning, and land legislation.

Within the scope of the work, a thorough analysis of national legislation regulating the field of urban planning and administrative justice was carried out, revealing numerous gaps, conflicts, and imperfections that hinder the effective implementation of judicial control. Particular attention is paid to the analysis of the practice of administrative courts in resolving disputes in the field of urban planning, particularly in cases concerning the cancellation of urban planning conditions and restrictions, appealing the inaction of authorized bodies, illegal construction, etc.

Models of judicial control in foreign legal systems (EU countries, USA) were studied, the features of the functioning of the continental and Anglo-Saxon traditions of administrative justice were analyzed, and the possibilities for implementing the most effective foreign practices into the Ukrainian legal framework were determined. Based on the conducted comparative legal analysis, proposals for improving the mechanisms of judicial control in Ukraine were substantiated, taking into account the standards of legal certainty, proportionality, human rights protection, and the principles of good governance.

The work for the first time proposes an author's vision of the essence of judicial control in the field of urban planning as a systemic, procedurally organized form of protecting public interests and controlling compliance with the requirements of urban planning legislation by subjects of power. Conceptual

approaches to the classification of the forms and limits of judicial control, typical legal conflicts in the urban planning sphere, and key challenges facing the judicial system in the context of the country's postwar reconstruction were formulated.

The dissertation proves that judicial control in the field of urban planning has a dualistic nature: on the one hand, it is implemented in the form of considering administrative cases related to the violation of rights in urban planning procedures; on the other hand, it performs a system-wide function of controlling compliance with the principle of good governance. At the same time, judicial control is not limited to stating the lawfulness or unlawfulness of the decisions of public authorities. It should be aimed at ensuring substantive justice, establishing the truth in each specific case, and preventing systemic abuses in the field of spatial planning.

The need to improve the current legislation of Ukraine in the field of urban planning regulation is argued. In particular, it is proposed to amend the Code of Administrative Procedure of Ukraine to clarify jurisdiction in urban planning cases, provide for a simplified procedure for considering disputes over illegal construction, establish procedural safeguards to avoid abuse of discretionary powers by officials, and also propose the formation of specialized judicial chambers for considering disputes in the field of spatial development, as well as improving the procedure for enforcing court decisions related to the cessation of urban planning activities.

The dissertation also defines the criteria and grounds for judicial control in the field of urban planning. For the effective implementation of judicial control in the field of urban planning, it is important to take into account such criteria as objectivity, legality, timeliness, and adequacy. Judicial control in the field of urban planning is based on the need to ensure legality, protect the subjective rights of citizens, and comply with regulatory requirements and standards in this important field. The classification of typical legal conflicts that arise in the field of urban planning and become the subject of judicial review, with the identification of their characteristics, causes, and features of judicial resolution, has been carried out.

Based on the analysis of current legislation, it is concluded that judicial control in the field of urban planning requires an update of the regulatory framework, taking into account modern challenges. A number of procedural problems that hinder the prompt response of courts to violations in the field of urban planning have been identified: the difficulty of accessing evidence, the delay in procedures for obtaining urban planning documentation, and the lack of a clear mechanism for enforcing court decisions in cases of suspension or cancellation of urban planning decisions. The creation of a specialized section of open data on the enforcement of court decisions in the field of urban planning will contribute to a significant increase in the transparency and effectiveness of this area in the interests of society.

It is emphasized that the effectiveness of the system for enforcing court decisions largely depends on the professionalism and accountability of the heads of relevant state bodies. Therefore, an important control tool should be the introduction of regular audits and public reporting of the heads of the state executive service to the public. It is proposed to conduct a comprehensive annual audit of the activities of these bodies with the involvement of independent experts – representatives of relevant public organizations, scientists, and analytical centers.

It has been established that for the effectiveness of judicial control, it is necessary to develop a single regulatory act in the field of urban planning and harmonize national legislation with European standards: to introduce modern technologies for monitoring developments, such as electronic document management, building project monitoring systems, and databases on construction objects, which will contribute to increasing transparency and ensuring control at all stages of urban planning activities; to improve the mechanism for applying sanctions (fines, license annulment, etc.) for violations of urban planning legislation, which will help prevent offenses; and to integrate public control into the mechanism of judicial control.

It is proposed to adopt a separate law on the creation of a central executive body, which will clearly define the status of the institution as the sole state body

for forensic expertise in the field of urban planning and architecture, and subordinate it to the State Inspectorate of Architecture and Urban Planning of Ukraine. It is advisable to establish an exhaustive list of types of expertise that the institution will conduct – urban planning documentation, design documentation, construction objects, compliance with building codes and regulations, etc.

The results of the study also have important practical significance in the context of the postwar reconstruction of Ukraine, when the restoration of infrastructure, housing, and social facilities requires not only organizational and financial support but also a clear legal basis. In this context, judicial control should play the role of a guarantor of transparency, accountability, and adherence to procedures during the implementation of large-scale construction and urban planning projects.

Key words: administrative justice, administrative procedures, urban planning activities, urban planning, judicial control, public authorities, urban planning subjects, judiciary, administrative court, equal access to justice, public law disputes, justice, enforcement of court decisions, sustainable development, spatial planning.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Веліков С.Г. Особливості судового контролю у сфері містобудування. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 132-136. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.17>

2. Веліков С.Г. Чинники, що впливають на ефективність судового контролю у сфері містобудування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 246-249. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/56>

3. Веліков С. Актуальні питання застосування судового контролю в сфері містобудування: теорія та практика. *Law, State, Technology*. 2024. Випуск 3. С. 52-57. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2024-3-9>

4. Веліков С.Г. Досвід країн Європейського Союзу щодо судового контролю у сфері містобудування: виклики для України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 427-431. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.70>

5. Задирака Н.Ю., Веліков С.Г. Розвиток правничої думки щодо здійснення судового контролю у сфері містобудування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск 2. С. 553-558. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.82>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Веліков С.Г. Реформування галузі містобудування у процесі відновлення України. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*. Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (17-18 листопада 2022 р.): збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2022 р. С.217-219.

7. Веліков С.Г. Реалізація судового контролю у відносинах, що виникають у сфері містобудування. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 р.): електр. збірник. Чернівці. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича 2023 р. С.223-226.

8. Веліков С.Г. Судова влада та містобудування: питання контролю та відповідальності. *Наука і вища освіта*. Матеріали XXXII Міжнародної наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (08 листопада 2023 р.): електр. збірник. Запоріжжя. Класичний приватний університет 2023 р. С.219-220.

9. Веліков С.Г. Судовий контроль як гарантія законності у сфері містобудування. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*. Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (23-24 листопада 2023 р.): електр. збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2023 р. С.16-18.

10. Веліков С.Г. Досвід здійснення судового контролю за містобудівною діяльністю у країнах Європи та можливості його використання Україною в умовах воєнного стану та відбудовного періоду. *Публічна влада: проблеми реалізації повноважень в умовах воєнного стану та відбудовного періоду*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22 лютого 2024 р.): електр. збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2024 р. С.260-263.

11. Веліков С.Г. Правові аспекти цифрового містобудування. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (02 травня 2024 р.): електр. збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2024 р. С.34-35.

12. Веліков С.Г. Судовий контроль у сфері містобудування: досвід Великої Британії і Австралії та пропозиції для України. *Публічна влада в*

умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор.
Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (10 квітня 2025 року): електр. збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2025 р. С.302-304.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ.....	28
1.1. Поняття та сутність категорій «судовий контроль» та «містобудування».....	28
1.2. Судовий контроль у системі публічно-правових форм впливу у містобудівній сфері.....	53
1.3. Підстави та критерії судового контролю у сфері містобудування.....	58
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У МІСТОБУДУВАННІ: ПРАКТИКА, ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ	70
2.1. Практика застосування судового контролю у сфері містобудування.....	70
2.2. Фактори впливу на ефективність судового контролю у сфері містобудування.....	89
2.3. Процедура реалізації судового контролю у сфері містобудування.....	101
Висновки до розділу 2.....	119
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	122
3.1. Зарубіжний досвід виконання судових рішень у сфері містобудування.....	122
3.2. Удосконалення механізмів реалізації судових рішень та нормативно-правового регулювання судового контролю у сфері містобудування.....	149
Висновки до розділу 3.....	194

ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	206
ДОДАТКИ.....	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВККС України – Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

ВС – Верховний Суд.

ГІС – геоінформаційні системи.

ГО – громадська організація.

ДБН – Державні будівельні норми.

ДІАМ – Державна інспекція архітектури та містобудування України.

ДП – державне підприємство.

ЄС – Європейський Союз.

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини.

ЖК – житловий комплекс.

ЗК України – Земельний кодекс України.

ЗУ – Закон України.

КАС ВС – Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду.

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України.

НСАУ – Національна спілка архітекторів України.

ОВД – оцінка впливу на довкілля.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

СЕО – стратегічна екологічна оцінка.

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю.

ТС – тимчасова споруда.

ЦК України – Цивільний кодекс України.

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

FIE – некомерційна екологічна організація “Friends of the Irish Environment”.

IDLO – Міжнародна організація розвитку права.

OLT – Онтарійський трибунал з містобудування.

VCAT – Вікторіанський трибунал з планування та містобудування.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Містобудівна діяльність в умовах сучасного демократичного суспільства постає не лише як технічний процес планування, забудови та розвитку територій, але і як багаторівнева система суспільних відносин, що охоплює низку правових, адміністративних, соціальних, екологічних та економічних аспектів. У цьому контексті особливої ваги набуває потреба в належному правовому регулюванні та ефективному механізмі контролю за дотриманням містобудівного законодавства, що вимагає не лише участі виконавчих органів, але й повноцінного функціонування незалежного судового контролю. Судовий контроль у сфері містобудування є важливою складовою забезпечення верховенства права, дотримання прав і свобод громадян, а також прозорості та підзвітності органів публічної влади у процесі реалізації містобудівної політики.

Актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою у вдосконаленні механізмів судового контролю у сфері містобудування в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються у публічному управлінні, законодавстві та правозастосовній практиці України. Містобудівна діяльність сьогодні є не лише ключовим напрямом просторового розвитку держави, а й джерелом значної кількості правових конфліктів, які виникають між державою, інвесторами та громадянами. Ефективність захисту прав і законних інтересів суб'єктів містобудівної діяльності значною мірою залежить від спроможності судової влади забезпечити законність, прозорість і справедливість у цій сфері.

У сучасних умовах Україна переживає процес реформування системи державного контролю, децентралізацію владних повноважень, а також гармонізацію законодавства з правом Європейського Союзу. Це вимагає нового осмислення місця й ролі судового контролю у структурі правового забезпечення містобудівної діяльності. Особливо актуальним проблеми

правового регулювання здійснення судового контролю у сфері містобудування набувають у контексті правового режиму воєнного стану та майбутньої відбудови України, коли будівельна галузь постає як одна з провідних у відновленні інфраструктури, житлового фонду та об'єктів критичної інфраструктури. У таких умовах важливо не допустити правового свавілля або пріоритету політичної доцільності над нормами права, що неможливо без ефективного, незалежного й дієвого судового контролю.

Дослідженню окремих питань правового регулювання здійснення судового контролю в Україні присвячені наукові праці таких учених як: Авер'янова В.Б., Бевзенка В.М., Берлача А.І., Битяка Ю.П., Білоконя Ю.М., Волкової Ю.А., Городок Н.В., Гудз Б.Д., Гульчак О.В., Гуренко М.А., Діхтієвського П.В., Задираки Н.Ю., Козич О.М., Кондратьєва О.В., Кривошеїна П.П., Курчина О.Г., Ладиченко В.В., Латиніна М.А., Легези Ю.О., Лещинського В.П., Манцевича Ю.М., Матвійчука А.В., Миронця І.М., Можечук Л.В., Онисковця М.Ю., Проневича О.С., Рибак К.О., Резніченка В.О., Романенка А.В., Семенчук Н.О., Стукаленка О.В., Сусак М.С., Фокіної А.О., Шила С.М., Штомпеля Н.Е., Юрченка Є.О. та інших. Водночас незважаючи на досить широку наукову та джерельну базу, питання сутності та особливостей судового контролю в містобудівній сфері залишаються малодослідженими, а комплексні дисертаційні дослідження зазначеної теми у вітчизняній науці відсутні. Крім того, відсутні чіткі доктринальні підходи до його дефініції, форм, меж, особливостей реалізації, а також не систематизовано сучасну судову практику.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі адміністративного права та процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III, а також відповідно до програмних нормативно-правових актів, зокрема: Постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942 «Про затвердження переліку

пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року», Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої Загальними зборами Національної академії правових наук України 26 березня 2021 року, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України 24 березня 2021 року № 119/2021, Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. Тема дисертації кореспондує із науково-дослідною темою «Розробка системного вчення про основні права людини з метою втілення в Україні європейських правових цінностей у контексті розбудови громадянського суспільства» №19 БФ 042-01, яка досліджується в Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Стратегічною темою наукових досліджень кафедри адміністративного права та процесу «Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного та адміністративного процесуального права в умовах нового часу: виклики, рішення, європейський вектор», затвердженою Вченою радою Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 30 квітня 2024 року (протокол № 17).

Тема дисертації затверджена протоколом Вченої ради Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 5 від 01 листопада 2022 року.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі сутності судового контролю у сфері містобудування, визначенні його правової природи, форм і меж реалізації, а також розробці науково обґрунтованих пропозицій стосовно удосконалення нормативно-правового регулювання та правозастосовної практики в Україні з урахуванням національного і зарубіжного досвіду.

Для досягнення поставленої мети у роботі сформульовано наступні завдання дослідження:

1. здійснити теоретико-правовий аналіз понять «містобудування» і «судовий контроль»;
2. визначити правову природу та місце судового контролю у системі публічно-правових форм впливу у містобудівній сфері;
3. дослідити підстави та критерії судового контролю у сфері містобудування;
4. проаналізувати судову практику вирішення спорів у сфері містобудування, зокрема щодо порушення умов забудови, надання дозволів, незаконного будівництва, захисту прав громадян і громад;
5. дослідити фактори впливу на ефективність судового контролю у сфері містобудування;
6. проаналізувати процедуру реалізації судового контролю у сфері містобудування;
7. вивчити зарубіжний досвід реалізації судового контролю в сфері містобудування, зокрема у країнах Європейського Союзу та США;
8. обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення судового контролю в сфері містобудування в Україні, зокрема в умовах реформування системи публічного управління та відбудови країни;

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення судового контролю за дотриманням законності в сфері містобудування.

Предметом дисертаційного дослідження виступає судовий контроль у сфері містобудування.

Методи дослідження. У процесі дисертаційного дослідження використовувався комплекс методів наукового пізнання, які забезпечили глибоке, всебічне та системне вивчення сутності судового контролю у сфері містобудування. Базовим був метод логіко-правового аналізу, що дозволив з'ясувати зміст ключових правових категорій, таких як «контроль», «судовий

контроль», «містобудування», тощо [п. 1.1; 1.2]. Історико-правовий метод був використаний для простеження еволюції правового регулювання містобудівної діяльності в Україні та трансформації ролі судової влади в цьому процесі [п. 1.1; 1.3]. Метод системного підходу застосовувався для розкриття взаємозв'язку між судовим контролем та іншими формами контролю в межах правової системи, а також для визначення місця судової влади в архітектурі публічного управління просторовим розвитком [п. 1.2; 1.3]. Метод конкретно-соціологічного дослідження застосовувався у процесі аналізу практики розгляду адміністративних справ судами щодо порушень у сфері містобудування, а також для виявлення тенденцій у судовому захисті прав громадян та суб'єктів господарювання [п. 2.1; 2.2; 3.2]. Догматичний метод був необхідним для тлумачення норм законодавства України у сфері містобудування, адміністративного судочинства та суміжних галузей права, з метою встановлення їхньої юридичної природи, систематизації та виявлення прогалин і суперечностей [п. 2.3; 3.2]. Порівняльно-правовий метод дозволив здійснити аналіз іноземного досвіду здійснення судового контролю у сфері містобудування, зокрема у країнах континентального та англосаксонського правових підходів, а також окреслити можливості адаптації кращих практик до українських реалій [3.1].

Крім того, активно застосовувалися методи аналізу і синтезу, абстрагування, узагальнення, дедукції та індукції. Завдяки їх поєднанню вдалося здійснити не лише теоретичне осмислення досліджуваної проблематики, але й сформулювати обґрунтовані практичні рекомендації щодо підвищення ефективності судового контролю у сфері містобудування в умовах сучасної трансформації публічного управління в Україні.

Нормативною базою дослідження є: норми Конституції України, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які визначають правові засади та особливості здійснення судового контролю у сфері містобудування. Під час написання дисертаційного дослідження також було проаналізовано законодавство таких зарубіжних країн, як Австралії, Великої Британії,

Ірландії, Нової Зеландії, Німеччини, Сполучених Штатів Америки, Франції та інших.

Емпіричну основу дослідження матеріали національної судової практики, аналітичні дані та статистична інформація, опубліковані на офіційних сайтах державних органів України та міжнародних організацій, а також політико-правова публіцистика та довідкові видання щодо особливостей здійснення судового контролю у сфері містобудування.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є одним із перших в українській юридичній науці комплексним дослідженням сутності, правової природи, форм і особливостей реалізації судового контролю у сфері містобудування в Україні.

Проведене дослідження дало можливість сформулювати такі положення, що мають елементи наукової новизни та виносяться на захист як особистий внесок дисертанта, зокрема:

уперше:

- запропоновано авторське визначення «судового контролю в сфері містобудування», під яким необхідно розуміти особливий вид судового контролю, який здійснюється судами з метою перевірки законності рішень, дій і бездіяльності органів публічної влади, їх посадових осіб та інших суб'єктів містобудівної діяльності у сфері планування, видачі дозволів, забудови і реалізації будівельних проектів;

- визначено та аргументовано потребу в удосконаленні чинного законодавства України в сфері регулювання містобудівної діяльності, зокрема, запропоновано внести зміни до Кодексу адміністративного судочинства України щодо уточнення юрисдикції у містобудівних справах, передбачити скорочену процедуру розгляду спорів про незаконне будівництво, встановити процесуальні запобіжники для уникнення зловживання дискреційними повноваженнями посадовців, а також розроблено пропозиції щодо формування спеціалізованих судових палат з розгляду спорів у сфері просторового розвитку, а також удосконалення

порядку виконання судових рішень, пов'язаних із припиненням містобудівної діяльності.

- здійснено класифікацію типових правових конфліктів, що виникають у сфері містобудування та стають предметом судового розгляду, з виокремленням їх характеристик, причин виникнення та особливостей судового вирішення;

удосконалено:

- визначення поняття «судового контролю», під якими необхідно розуміти процесуальну форму реалізації функцій судової влади, що спрямована на перевірку законності рішень, дій і бездіяльності органів публічної влади та їх посадових осіб з метою забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини, гарантування виконання судових рішень;

- розуміння ролі та місце судового контролю у системі публічно-правових форм впливу у містобудівній сфері, а саме визначено, судові органи в Україні не виступають як первинні інституції містобудівного контролю. Водночас, вони відіграють істотну роль в контрольних процесах, враховуючи своє безпосереднє призначення у рамках судової гілки влади, яке означає, що вони фокусуються на виконанні своїх ключових функцій, передбачених законодавчим корпусом України – від основних положень Конституції до деталей підзаконних актів;

- визначені критерії та підстави судового контролю у сфері містобудування. Доведено, що для ефективного здійснення судового контролю у сфері містобудування важливо враховувати такі критерії як об'єктивність, законність, своєчасність та адекватність. Судовий контроль у сфері містобудування базується на необхідності забезпечення законності, захисту суб'єктивних прав громадян, а також дотримання нормативних вимог та стандартів у цій важливій галузі;

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо заходів підвищення ефективності реалізації судових рішень у сфері містобудування, насамперед удосконалення механізмів виконання судових рішень передбачає спрощення процедур та мінімізацію бюрократичних перешкод, що значно прискорить цей процес, також важливим аспектом є забезпечення оперативного виконання рішень шляхом чіткої координації дій між усіма залученими суб'єктами, для досягнення цієї мети необхідно внести відповідні зміни до законодавства, які чітко визначатимуть роль та обов'язки нотаріусів і органів реєстрації прав на нерухоме майно у процесі виконання судових рішень;

- визначення щодо ролі громадського контролю у сфері містобудування, зокрема, громадськість може стати важливим джерелом інформації про порушення у сфері будівництва та забезпечити контроль за діяльністю контролюючих органів;

- узагальнено досвід зарубіжних країн виконання судових рішень у сфері містобудування, який демонструє різноманітність підходів та механізмів, що дозволяють забезпечити ефективність та справедливість у регулюванні міського розвитку, крім того, визначено доцільність запозичення досвіду таких держав, як Німеччина, Франція та Сполучені Штати Америки в тому контексті, що в цих державах акцент робиться на захисті культурної спадщини та збереженні природних ландшафтів при реалізації містобудівних проектів, а також характеризується високим рівнем централізації та регламентації, що дозволяє ефективно координувати розвиток міських територій на національному рівні.

Розглянуті аспекти дають можливість сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України стосовно регулювання здійснення судового контролю в сфері містобудування.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження теоретичних і практичних питань у сфері правового регулювання здійснення судового контролю у сфері містобудування;

правотворчості – у процесі розробки пропозицій щодо вдосконалення законодавства України стосовно регулювання здійснення судового контролю у сфері містобудування;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення діяльності посадових осіб державних органів й органів місцевого самоврядування при реалізації судового контролю у сфері містобудування;

освітньому процесі – при вивченні навчальної дисципліни «Адміністративне судочинство», написанні монографій, підручників, науково-практичних посібників, під час викладення лекційного матеріалу, при проведенні практичних занять, розробці методичних рекомендацій тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно. Всі висновки та положення, що викладені в роботі, обґрунтовані автором на основі проведених власних досліджень.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень викладені у дисертації, оприлюднено та обговорено на засіданні кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Теоретичні і практичні положення та висновки, запропоновані в дисертації, обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та опубліковані у відповідних збірниках за результатами таких конференцій та наукових заходів: «ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень», від 17 листопада 2022 р., м. Київ; «VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні», від 27 жовтня 2023 р., м. Чернівці; «XXXII Міжнародна наукова конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Наука і вища

освіта», від 08 листопада 2023 р., м. Запоріжжя; «X Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень», від 23-24 листопада 2023 р., м. Київ; «Міжнародна науково-практична конференція «Публічна влада: проблеми реалізації повноважень в умовах воєнного стану та відбудовного періоду», від 22 лютого 2024 р., м. Київ; «Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови» від 02 травня 2024 р., м. Київ; «II Міжнародна науково-практична конференція “Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор”, від 10 квітня 2025 р., м. Київ.

Публікації. Наукові результати, запропоновані у дисертаційній роботі висвітлено у 12 наукових працях, із них 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, а також 7 публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначена її метою та завданням. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків до кожного підрозділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок. Список використаних джерел складається з 246 найменувань і займає 27 сторінок.

У процесі підготовки дисертації здобувачем було опубліковано низку наукових праць, одна з яких написана у співавторстві. У ній здобувачем були самостійно сформульовано наукові підходи до визначення поняття судового контролю у сфері містобудування, здійснено аналіз судової практики щодо містобудівних спорів, а також розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання у відповідній сфері.

У спільній публікації автором було виконано аналітичну частину дослідження, зібрано і систематизовано судову практику, здійснено

порівняльно-правовий аналіз і сформульовано основні висновки щодо правової природи судового контролю.

Усі ідеї, положення та результати, запозичені з інших наукових праць, наведені в дисертації з відповідними посиланнями на джерела. У дисертації не використано результати спільних досліджень, які були б включені до інших дисертацій співавторів. Якщо такі з'являться в майбутньому, здобувач зобов'язується надати відповідні посилання на роботи співавторів, у яких буде використано результати спільних публікацій.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ

1.1. Поняття та сутність категорій «судовий контроль» та «містобудування»

Конституція України декларує, що в Україні державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, судову та виконавчу. Органи законодавчої, судової та виконавчої влади реалізують власні повноваження відповідно до законів України та у встановлених Конституцією межах. В Україні Конституція передбачає незалежність судової та законодавчої влади (ст. ст. 6, 124 Основного Закону України) [60]. Окрім цього, Основний Закон України включає ряд положень, що спрямовані на забезпечення функціонування ефективної системи поділу влади.

Відповідно до повноважень, наданих Конституцією кожній із гілок влади, можна узагальнити, що законодавча гілка влади, тобто Верховна Рада України, уповноважена на прийняття основних нормативно-правових актів в сфері містобудування – Законів України; виконавча гілка влади в особі Кабінету Міністрів України, державних служб, державних інспекцій тощо, уповноважена на реалізацію містобудівної політики в країні; судова влада у свою чергу виступає арбітром, юрисдикція якого розповсюджується на всі правовідносини, що виникають в Україні, в тому числі на правовідносини, пов'язані з містобудівною діяльністю.

Недовіра до виконавчої влади, зокрема, додатково вимагає, щоб вона утримувалася від будь-якого втручання в судовий контроль урядових рішень [223, с. 153]. Принцип поділу влади полягає в тому, щоб запобігти накопиченню всієї влади в одних руках. Функціональне розмежування між трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою – виражається в організаційному принципі: кожна функція покладається на різні установи. Поділ влади як принцип організації сучасних держав має різні – більш-менш

жорсткі – форми, але, по суті, обмежує можливість заміни однієї гілки іншої. Він часто доповнюється ідеєю стримувань і противаг, щоб жодна гілка влади не нав'язувала себе іншим.

Однак принцип поділу влади не може оминати питання про співвідношення між ними, яке в реальних умовах може стати джерелом напруги. Дж. Машо описує парадокс судового перегляду адміністративних дій: «... підтримує демократичне врядування, роблячи чиновників підзвітними перед необраними суддями, захищає права особи, одночасно забезпечуючи державний контроль, а також легітимізує експертне адміністративне рішення, піддаючи це рішення перевірці органами, які часто мають обмежені знання або про технічні дані, на основі яких ґрунтуються адміністративні дії, або про конкретні ситуації, в яких адміністрація повинна функціонувати» [223, с. 155-156]. Ці парадокси становлять відповідні дилеми, які необхідно розглядати в різних контекстах.

На нашу думку, судовий контроль є не тільки інструментом відновлення порушених прав, а також і запобіжним механізмом, який спрямований на забезпечення законності та дотримання балансу інтересів громади та правами забудовників та інвесторів у містобудівній сфері. Необхідно зазначити, що режими судового контролю відрізняються в адміністративних і правових системах. У цілому, можемо виділити дві традиції. Перша є характерною для європейського континенту, і полягає в тому, що судовий розгляд здійснюється спеціалізованими адміністративними судами, а також залучає спеціальну галузь права – адміністративне право. Друга традиція відповідно характеризує систему загального права (Австралія, США, Велика Британія, Канада, Нова Зеландія та ін.), згідно із цим підходом судовий контроль реалізується судами загальними юрисдикції. Крім цього, зазначені традиції відрізняються також роллю суддів, а саме, їхньою можливістю формувати норми/правила (традиція загального права) або застосовувати норми/правила (континентальна традиція). Варто зауважити, що інституційна роль судової влади є подібною

в усіх країнах, існують варіації режимів судового контролю залежно від їхніх правових та адміністративних систем. У цьому відношенні можна виділити дві основні традиції. Перший покладає на спеціалізовані адміністративні суди судовий перегляд адміністративних рішень і був розроблений у континентальній Європі. Походження цієї системи слід шукати в прерогативах, визнаних за державою та її адміністрацією, які не можуть контролюватися «звичайними» судами. Іноді аргумент було взято із самого принципу поділу влади, який тлумачився як заборона судовій владі розглядати справи виконавчої влади.

Судовий розгляд адміністративних рішень у континентальній системі спирається на загальне право та творчу роль юриспруденції. Не існує чіткої різниці між публічним і приватним правом, але суди міркують на основі принципів здійснення (публічної чи приватної) влади [205, с. 271]. Найбільше під впливом ліберальної недовіри до держави ця традиція вважає, що адміністрація повинна контролюватися звичайними судами. Ці елементи характеризують англо-американську традицію, яка спирається на судову прецедентну практику, водночас відмінності між британською та американською версіями пов'язані з наявністю писаної конституції чи її відсутністю та типом відносин між гілками влади.

Дві традиції призначають різну роль судам залежно від визнання їхньої можливості формувати правила (традиція загального права) або просто застосовувати правила (континентальна традиція), при цьому їхні рішення обмежуються справою, яка розглядається [15, с. 114]. Іншими словами, друга традиція підпорядковує судову владу рішенням законодавчої гілки влади. Проте тлумачення конституції, закону та «невизначених правових термінів» є творчим завданням, яке надає судам нормотворчу силу адаптувати закон до нових умов.

Відповідні переваги континентальної системи адміністративних судів і англо-американської системи прецедентного права часто були предметом дискусій. Комплексність і узгодженість континентальної системи

протистояли «нерішучому, якщо не випадковому, судовому розгляду адміністративних справ» у Сполучених Штатах [221; 222; 229; 240; 246]. Навіть часто вважалося, що відсутність спеціалізованих адміністративних судів означає відсутність адміністративного права. Однак це не є точним припущенням, особливо в сучасний час із розширенням адміністративної діяльності. У більш загальному плані, незважаючи на те, що ці дві традиції все ще живуть на європейському континенті, відмінності мають тенденцію до зменшення ваги, втрачаючи своє минуле значення.

Цей підхід мав на меті захистити адміністрацію, поступовий розвиток системи адміністративних оскаржень призвів до створення надійної системи перегляду посадовими особами, які добре знають адміністративну діяльність. Поступово забезпечуючи самостійність у тлумаченні конституційних принципів, вона перетворилася на сучасну систему адміністративних судів. Паралельно, хоч і виходячи з прецедентного права, сформувалася спеціалізована галузь права, тобто «адміністративне право», що складається з більш-менш систематизованої та послідовної сукупності загальних принципів і правил. Це характерно для французької адміністративної судової системи, яка пам'ятає про підвищений ризик адміністративного порушення прав «administré». Його очолює вищий адміністративний суд, Conseil d'Etat, який спочатку мав надавати поради монарху. Згодом адміністративні суди поширилися по всій Європі, тоді як адміністративне право зміцнилося завдяки розвитку права Європейського Союзу і, зокрема, Європейської конвенції з прав людини [246, с. 265].

Виходячи з визначення сучасної держави за її винятковою ознакою, тобто позбавленням монополії на законне застосування фізичної сили, Макс Вебер пов'язував бюрократію з легально-раціональним типом влади. Розвиток бюрократії породив підозру щодо безособового апарату, який розпоряджається засобами примусу. Їх використання повинно регулюватися набором правил, які розмежовують і обмежують їх використання. З цього основного занепокоєння випливають важливі аспекти сучасної

адміністративної організації, такі як сфера юрисдикції, відповідальності, ієрархії, компетенції та досвіду. Розглядаючи бюрократію як «необхідне зло», легітимність її дій зрештою залежить від дотримання обмежень, встановлених законом. Виконання цього обов'язку одночасно забезпечує передбачуваність і запобігає свавіллю. Ось чому закон і правові вимоги лежать в основі державного управління. Звичайно, законність не вичерпує поняття легітимності. Останнє також впливає з різних інших джерел, таких як моральні чи політичні принципи, яким може (або не може) відповідати сам закон, а також згода народу, яка виражається мінімальною участю у виборах [194, с. 37-38].

Крім того, легітимність може впливати з критеріїв, пов'язаних із змістом адміністративної діяльності, наприклад технічної експертизи, а також економічної та адміністративної ефективності в досягненні цілей, критеріїв, які були особливо висунуті ідеями нового державного управління [227]. Ці різноманітні джерела легітимності вказують на потенційні протиріччя між легітимністю та законністю, які іноді можуть проникати в сферу судового контролю за бюрократичними діями, як стане зрозуміло пізніше.

Забезпечення того, щоб бюрократія поважала обмеження, встановлені законом, і діяла відповідно до його вимог, передбачає спеціалізовані процедури та механізми контролю на додаток до політичного та парламентського контролю. Ці механізми можуть бути інтегровані в бюрократію (головним чином ієрархічний контроль та інспекційні органи) або бути зовнішніми по відношенню до неї (омбудсмен і судова система), користуючись вищим ступенем незалежності та забезпечуючи неупередженість.

Сам категоріальний арсенал правового регулювання містобудівної діяльності в Україні досить широкий і, не завжди зрозумілий, що в свою чергу призводить до різного трактування та застосування на практиці. Поряд з цим існують проблеми, пов'язані з відсутністю юридичного визначення

терміну «будівництво» в законодавстві, яке широко використовується, що призводить до різного тлумачення цього визначення та неоднозначної юридичної практики, спричиняючи проблеми теоретичного та прикладного розуміння просторового планування, зонування, функціональне виділення площ і безпосереднє виконання будівельних заходів.

Основною дефініцією, яка визначена законодавцем, є положення ст. 1 ЗУ «Про основи містобудування». У вказаній нормі, зазначено, що містобудування (містобудівна діяльність) являє собою цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадян, об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування, установ, підприємств, організацій, щодо створення та підтримці повноцінного життєвого середовища, що включає в себе планування, забудову та інше використання територій, прогнозування розвитку територій і населених пунктів, проектування, будівництво об'єктів містобудування, проектування та створення інженерної та транспортної інфраструктури реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, спорудження інших об'єктів, реабілітацію та реставрацію об'єктів культурної спадщини [141].

Вказана дефініція безпосередньо не містить вказівки на участь суду в містобудівній діяльності, водночас, враховуючи конституційні норми про те, що суди є органами державної влади, що здійснюють судову владу, ми вважаємо за доцільне зробити висновок про їхню тотожність з частиною відповідних органів, про які згадується у наведеному вище визначенні.

За змістом ч. 1 та ч. 2 ст. 41 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності», під державним архітектурно-будівельним контролем необхідно розуміти певні заходи стосовно дотримання проектувальниками, замовниками, експертними організаціями та підрядниками будівельних норм, державних стандартів і правил під час виконання підготовчих та будівельних робіт, а також вимог чинного законодавства України у сфері містобудівної діяльності; державний архітектурно-будівельний контроль реалізується

органами державного архітектурно-будівельного контролю у законодавчо встановленому порядку [143].

Крім того, можливість реалізації контролю в сфері містобудування встановлено абз. 13 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». Зокрема, у зазначеній нормі передбачено, що контроль за дотриманням містобудівного законодавства є одним із основних напрямів містобудівної діяльності. При тому, варто відзначити, що ми чітко розмежуємо контроль в сфері містобудування з державним регулюванням у сфері містобудування. Не вдаючись в детальний аналіз згаданих термінів, основну увагу заслуговує стаття 7 та 8 Закону, водночас незважаючи на те, що у зміст регулювання контролю входить, однак суди не входять в коло суб'єктів регулювання, що визначені статті 7 виняток може міститися у бланкетній частині вказаної правової норми, що має юридичне значення у такій правовій конструкції як: «іншими органами в порядку, встановленому законодавством» [143].

Досить логічним є положення ст. 26 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності», яке відсилає нас до процесуального законодавства, згадавши єдиний раз про органи судової влади. А тому, відповідь на наші пошуково-дослідницькі питання ми можемо знайти в:

- 1) адміністративно-процесуальному законодавстві (перш за все КАС України);
- 2) законодавстві, що визначає «Порядок здійснення державного контролю у сфері містобудування» (ч. 2 ст. 24 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності») [143].

Варто зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 4 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» визначає, що суб'єктами містобудування є Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади, фізичні особи та юридичні особи. Згідно зі ст. 6 зазначеного законодавчого акту, саме відповідними органами місцевого

самоврядування та органами виконавчої влади здійснюється управління у сфері містобудівної діяльності [143].

Перед початком безпосереднього аналізу судового контролю в сфері містобудування, зазначимо, що законодавцем не визначено уніфікованого визначення та єдиного порядку участі судових органів в містобудівному контролі законодавець не визначив. Це, на нашу думку видається досить обґрунтованим, з урахуванням функціонального значення судової гілки влади, про що мова йде, зокрема, в нормах Основного Закону України, водночас звернемо увагу на два важливих моменти: профільне містобудівне законодавство встановлює на підзаконному рівні чіткий порядок контролю в сфері містобудування. Зокрема, відповідно до положень Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю, яким передбачено здійснення контролю органами державного архітектурно-будівельного контролю щодо суб'єктів містобудування; проте, незважаючи на попередню, вищеописану тезу, ми можемо виокремити судовий контроль у сфері містобудування виключно, в контексті можливості здійснення контролю та/чи контрольної функції разом зі здійсненням прямих функцій призначення судового розгляду, вирішення спорів в судовому порядку [91].

Концепція застосування судового контролю у сфері містобудування в Україні окреслює: механізми правового регулювання у сфері планування територій та забудови; основні пріоритети державного управління у сфері містобудівної діяльності; залучення громадянського суспільства в управлінні процесами сталого розвитку населених пунктів і територій. Метою зазначеної концепції є створення правових, організаційних, інституційних і фінансових передумов для ефективного та якісного реформування містобудівної діяльності шляхом удосконалення системи державного управління [76, с. 127].

Основні завдання реалізації концепції спрямовані на забезпечення:

- сталий розвиток територій (з врахуванням державних, громадських та приватних інтересів);

- реформа адміністративного устрою у сфері містобудування;
- рішення у сфері містобудування мають прийматись з урахуванням думки громадянського суспільства;
- містобудівне законодавство має бути чітким і однаковим;
- створення та розвиток міського кадастру;
- максимальна автоматизація процедур узгодження;
- має бути ефективне конкурентне середовище;
- учасники будівельного ринку мають мати підвищену компетентність;
- збереження повноцінного середовища проживання, навколишнього середовища та культурної спадщини при розміщенні об'єктів будівництва;
- ефективний контроль та нагляд у будівництві;
- ефективний механізм відповідальності за порушення містобудівного законодавства, прозорість та публічність здійснення дозвільних процедур;
- створення системи моніторингу містобудування;
- посилення ролі саморегулювальних організацій у сфері містобудування.

Реалізація концепції розрахована на період до 2030 року і відбуватиметься поетапно шляхом розробки та реалізації відповідного плану заходів.

Необхідно зазначити, що чинне законодавства України не надає визначення категорії «судовий контроль», а у юридичній науці існують ряд наукових позицій щодо змісту вказаної категорії. На нашу думку, відсутність єдиного наукового підходу до визначення поняття «судовий контроль» і чіткої класифікації його видів знижує ефективність здійснення судового контролю, у тому числі й у сфері містобудування. Крім того, відсутність уніфікованого підходу до визначення поняття «судовий контроль» ускладнює розмежування інституту судового контролю з іншими формами юридичного впливу (наприклад, адміністративним наглядом) і створює труднощі у правозастосовній сфері, зокрема, при оскарженні рішень і дій органів державної влади чи органів місцевого самоврядування у містобудівній сфері.

Як обґрунтовано зазначає Н.А. Розмаріцена, контроль в органах публічної влади необхідно розглядати як одним із важливих механізмів, за допомогою якого забезпечується виявлення порушення чинного законодавства України та відхилень від встановлених правил і стандартів, а обсяг контролю за тією або іншою сферою визначається залежно від завдань, які поставлені перед органом публічної влади [157]. У юридичній науці існують широкий і вузький підхід до визначення поняття «судовий контроль». Прихильниками широкого підходу є В.Б. Авер'янов і Ю.А. Волкова. Зокрема, В.Б. Авер'янов визначає судовий контроль як комплексне явище правової дійсності, що відображає як основні ознаки судової влади, так і особливості юрисдикційної діяльності органів державної влади [1, с. 22]. На думку Ю.А. Волкової судовий контроль є багатограним правовим явищем, що включає ключові риси судової влади, а також ознаки юрисдикційної діяльності органів публічної адміністрації, крім того на думку вченої, використання інституту судового контролю з теоретичної точки зору доцільно розглядати як зобов'язання органу державної влади (яким за своїм зміст і правовою природою є суд) перед іншим органом владних повноважень вчинити відповідні дії стосовно третьої сторони [27, с. 293].

Ю.О. Легеза вказує, що герменевтична перспектива дозволяє визначати судовий контроль як засіб конкретизації права, із врахуванням цінностей, контексту та цілої правової регуляції [69, с. 7].

Стосовно розуміння поняття «судового контролю» у вузькому розумінні, то вчені надають наступну дефініцію. Л.П. Сушко визначає судовий контроль як окремий вид державного контролю, що застосовується у сфері функціонування судової влади з питань, віднесених до її компетенції [169, с. 122]. Р.П. Кайдешев зазначає, що судовий контроль є окремою (самостійною) правовою формою здійснення судової влади, а основною метою судового контролю є встановлення факту чи є правомірною дія/бездіяльність чи прийнятого акту відповідним органом або посадовою особою [50, с. 128]. Ю.П. Битяк зазначає, що судовий контроль є особливим

видом контролю, специфіка якого визначається тим, що його здійснюють не повсякденно, не систематично, наприклад як контроль зі сторони компетентних контролюючих органів, а одноразово у процесі вирішення правових спорів, а судовий контроль, на думку Ю.П. Битяка, варто розглядати через ступінь втручання суду в діяльність відповідного органу (опосередкована і безпосередня форми втручання) [13, с. 244]. На думку З.А. Добош правова природа судового контролю полягає у захисті прав, основоположних свобод і законних інтересів людини, а також у здійсненні перевірки правомірності та відповідності діянь органів державної влади законодавчо встановленим вимогам [41, с. 150].

О.З. Хотинська-Нор визначає зміст судового контролю складовим елементом єдиного процесу захисту прав та інтересів юридичних осіб і фізичних осіб, який реалізується в рамках однієї справи, незалежно від того, в якій сфері (приватній або публічній), виникли спірні правовідносини [179, с. 7].

С.М. Шило, визначає контроль зі сторони органів судової влади як діяльність судів стосовно перевірки законності дій і актів органів управління, їхніх посадових осіб із одночасним застосуванням (у разі виникнення такої потреби) санкцій, у порядку визначеному законодавством, за спеціальним зверненням суб'єкта [186, с. 267].

А.О. Фокіна пропонує розуміти під судовим контролем вид державного контролю, що реалізується судовою владою за діями, рішеннями державних органів з питань, віднесених законом до її компетенції [177, с. 265].

Як зазначає К.О. Кропивна, судовий контроль є особливим повноваженням суду щодо здійснення нагляду за виконанням ухваленого судового рішення [64, с. 178]. Тобто, вчена розглядає судовий контроль як окрему процесуальну функцію, враховуючи те, що підставою для здійснення контролю може бути виключно рішення, яким завершено розгляд справи.

О.В. Кондратьєв стверджує, що судовий контроль не є складовою частиною правосуддя, оскільки він виступає самостійною особливою

функцією судової влади, тобто, судовий контроль не пов'язаний з вирішенням справи по суті за характером здійснюваних процесуально-правових дій і прийнятими рішеннями [59, с. 12].

В.В. Ладиченко та С.О. Потьомкін визначають судовий контроль як правовий механізм діяльності судової влади, що застосовується за допомогою комплексу законодавчо встановлених правових процедур і засобів у рамках окремих форм судочинства, метою якого є забезпечення обов'язковості виконання судового рішення як однієї із ключових конституційних засад правосуддя [67, с. 194].

Отже, проаналізувавши наведені вище наукові підходи до визначення поняття «судовий контроль» можемо зазначити, що у правовій доктрині судовий контроль розглядають як: функцію судової влади; специфічне повноваження суду; перевірку законності дій органів управління; особливу форму здійснення правосуддя; особливий вид державного контролю.

Щодо національного законодавчого регулювання здійснення судового контролю необхідно зазначити наступне. Основним Законом України встановлено, що судові рішення є обов'язковим до виконання, а на державу покладається обов'язок забезпечити виконання судового рішення у законодавчо визначеному порядку. Відповідні принципи щодо обов'язковості судових рішень передбачені зокрема ст. 124 Конституції [60]. Основний Закон України встановлює в ст. 129¹ повноваження судів здійснювати контроль за виконанням судових рішень [60]. Відповідні повноваження стосуються, у тому числі здійснення контролю за виконанням рішення стосовно питань містобудівної діяльності.

Згідно із ч. 2 ст. 14 КАС судові рішення (які набрали законної сили) є обов'язковими до виконання фізичними особами, юридичними особами та їхніми об'єднаннями органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їхніми службовими та посадовими особами на всій території України [57]. За невиконання судового рішення настає юридична відповідальність, передбачена ч. 3 ст. 14 КАС України [57].

Зміни, внесені Законом України № 4094-IX від 21 листопада 2024 року, суттєво розширили судовий інструментарій щодо контролю за виконанням судових рішень суб'єктами владних повноважень [134]. Вони сформували новий правовий механізм: звітність про виконання судового рішення, що надає суду право зобов'язати органи влади інформувати про фактичні дії на виконання постановленого судового рішення. Такий інструмент спрямований на посилення дієвості судового захисту в адміністративних справах та запобігання формальному або несвоєчасному виконанню судових рішень.

Відповідно до ст. 381 КАС України судовий контроль за виконанням судових рішень здійснює суд, який розглянув справу як суд першої інстанції в адміністративних справах. Стаття 382 КАС України передбачає, що суд, який розглянув справу по суті, може зобов'язати відповідача (суб'єкта владних повноважень) подати звіт про виконання рішення, як за заявою позивача, так і з власної ініціативи. У справах соціального характеру (пенсії, допомоги, пільги) подання такого звіту є обов'язковим за письмовою заявою особи, на користь якої ухвалено рішення. При цьому, можливість зобов'язати подати звіт не залежить від наявності виконавчого провадження. Заява подається до завершення судових дебатів або, у спрощеному провадженні, протягом 30 днів з відкриття справи. Також суд може покласти обов'язок подання звіту відразу у тексті рішення, якщо воно підлягає негайному виконанню [57].

Порядок розгляду такої заяви визначено у статті 382¹ КАС України. Згідно із цією нормою суд розглядає її у письмовому провадженні протягом 10 днів або в судовому засіданні (за ініціативою або клопотанням сторони). За результатами розгляду суд ухвалює рішення про задоволення чи відмову. Строк для подання звіту встановлюється судом у межах не менше 10 днів та не більше 3 місяців. Суд має право зобов'язати звітувати особисто керівника суб'єкта владних повноважень або, у випадку колегіального органу, кожного члена, відповідального за виконання. Ухвала про задоволення заяви є

остаточною й не підлягає оскарженню. Натомість відмову в задоволенні заяви можна оскаржити в апеляційному порядку [57].

Стаття 382² КАС України встановлює вимоги до змісту звіту: він повинен містити реквізити учасників справи, номер справи, відомості про хід і спосіб виконання рішення, обґрунтування у разі невиконання, а також перелік підтвердних документів. Звіт подається до суду першої інстанції, розглядається в письмовому порядку або з викликом сторін, якщо того вимагає суд або заявники. Стаття 382³ КАС України передбачає ухвалення судом рішення за результатами розгляду звіту. Якщо суд визнає його необґрунтованим або формально поданим, він відмовляє в прийнятті звіту та накладає на керівника суб'єкта владних повноважень штраф у розмірі від 20 до 40 прожиткових мінімумів, половина якого перераховується заявнику. Крім того, суд може встановити новий строк для подання звіту або змінити спосіб виконання рішення. Штраф може бути зменшений або скасований за умови доведення вжитих дій щодо виконання, або відсутності бюджетних асигнувань. У випадку ухилення від звітування або затягування строків, штраф накладається повторно, а у випадку колегіального органу, на кожного з відповідальних членів окремо [57].

Окремо варто зазначити стосовно розміру прожиткового мінімуму, то ця сума міститься в дефініції ст. 3 КАС України. Вказана дефініція має бланкетний характер, а тому для точного визначення такої суми необхідно застосувати положення Закону України «Про державний бюджет на 2025 рік» [136]. Відповідно до ст. 7 вказаного нормативно-правового акту, визначено розмір прожиткового мінімуму на 2025 рік на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня 2025 року – 2920 гривні [136]. Отже, розмір штрафу за невчасне виконання рішення суду для керівника суб'єкта владних повноважень, в нашому випадку в сфері містобудування, з 1 січня 2025 року становитиме від 58 400,00 грн. до 116 800,00 грн.

Варто також окремо зазначити, про те, що накладення штрафу судовим рішенням не гарантує його виконання, тому вітчизняний законодавець

подбав про це долучивши в диспозицію статті норму (ч. б) про виконання рішення державною виконавчою службою. Крім того, на законодавчому рівні передбачено пеню у розмірі 3 % річних з урахуванням індексу інфляції на кожен день невиконання рішення. Разом із цим, активним залишається обов'язок боржника надати звіт про виконання рішення суду по основній адміністративній справі.

Враховуючи зазначене, можемо зробити висновок про те, що сплата штрафу і пені не звільняє сторону від виконання рішення суду у відповідній справі, яка власне може змусити сплачувати штраф не за протиправні дії, а саме за невиконання судового рішення, як додаткову гарантію.

У сукупності ці положення формують системний процесуальний механізм посилення ефективності адміністративного судочинства. Вони дозволяють суду не лише фіксувати факт порушення права, але й здійснювати дієвий контроль за виконанням рішення, включно з персональною відповідальністю посадових осіб, що не забезпечують його виконання. Це відповідає принципам верховенства права, обов'язковості судового рішення та належного управління у сфері публічного адміністрування.

Як було зазначено вище, вченими запропоновано різноманітні класифікації видів судового контролю, зокрема, виділяють такі види як:

1) за формою судового контролю: безпосередній (прямий) і опосередкований (непрямий). Безпосередній судовий контроль здійснюється під час здійснення правосуддя адміністративними судами. Непрямий судовий контроль здійснюється під час розгляду господарських, цивільних, кримінальних справ опосередковано шляхом встановлення законності діяння або прийнятого рішення органом виконавчої влади у разі, якщо відповідне рішення або діяння виступає правовим підґрунтям відповідного судового рішення [159, с. 171];

2) за суб'єктом здійснення судового контролю: судовий контроль загальних судів; судовий контроль Конституційного Суду України; судовий

контроль спеціалізованих судів (адміністративних, господарських) [18, с. 241];

3) за видами судочинства. Судовий контроль у: адміністративному, конституційному, кримінальному судочинстві; цивільному та господарському судочинстві;

4) за видами судових рішень. Судовий контроль за виконанням: ухвал, постанов, рішень судів, а також наказів суду [43, с. 115];

5) за часом здійснення: попередній (судове санкціонування), подальший судовий контроль [18, с. 241];

6) за суб'єктами, як здійснюють контроль у сфері надання адміністративних послуг: державний, громадський, внутрішній [17, с. 292].

На нашу думку, під поняттям «судовий контроль» необхідно розуміти процесуальну форму реалізації функцій судової влади, що спрямована на перевірку законності рішень, дій і бездіяльності органів публічної влади та їх посадових осіб з метою забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини, гарантування виконання судових рішень. Судовий контроль здійснюється у визначених законодавством формах, і може мати як прямий (безпосередній), так і непрямий (опосередкований) характер впливу.

Судовий контроль адміністративних рішень є так званим інституційним механізмом «*par excellence*», основною метою якого є забезпечення поваги до закону та встановлених законодавчих обмежень дій уряду. Судовий контроль часто визначається як повноваження судів контролювати конституційність законодавчих актів. Зазначене, насамперед, має відношення до повноважень судів розглядати питання про те, чи дії громадськості підпадають під дію чинної законодавчої бази, включаючи правомірне використання дискреційних повноважень. У свою чергу, метою здійснення судового контролю адміністративних рішень є гарантування прав, свобод і законних інтересів людини. Такий судовий контроль надає громадянам (їх об'єднанням) право оскаржувати адміністративні рішення, вимагати відшкодування шкоди, що була завдана таким рішенням,

підтверджуючи ключову ідею сучасної демократії про те, що державна влада у жодному разі не може бути поза контролем.

Незалежність є найважливішою інституційною ознакою та гарантією судової влади. Це умова «*sine qua non*» для неупередженого та ефективного дотримання верховенства права. Незалежність є не лише функціональною передумовою, а й основою легітимності судових рішень. Проте незалежність є складним інституційним питанням [19, с. 22]. Судова влада переглядає рішення виконавчої влади на основі закону, ухваленого парламентом, який також визначає обсяг повноважень і юрисдикції судової влади.

Розширення державної діяльності, включаючи економічне та соціальне регулювання та надання соціальних послуг, стимулює законодавчі органи дедалі більше рішень делегувати органам виконавчої влади, наділяючи їх широкими дискреційними повноваженнями. Ці події додали нового значення реалізації верховенства права. Коли зміст рішень пов'язано з правовою нормою, дотримання закону є більш простим, ніж коли існує поле розсуду та вибору. Обмеження адміністративного розсуду виходить насамперед із регулювання процесу прийняття рішень. Процесуальні стандарти справді були предметом першочергової занепокоєності судів. Тим не менш, істотні аспекти процесу прийняття адміністративних рішень і навіть надання послуг стають предметом судового контролю. Його обсяг неминуче відрізняється від однієї правової системи до іншої.

Судовий контроль передбачає як конструктивний, так і стримуючий вплив на органи державної влади, що, у свою чергу, сприяє процесу інституційної побудови (наприклад, підвищенню формалізації, зміцненню функцій веберівського типу та ін.), процесу побудови порядку денного, а також здійснює як безпосередній, так і опосередкований вплив на формування державної політики. Зворотний бік полягає в тому, що вони можуть втручатися в питання управління та розробки політики, до яких вони не готові або інституційно не відповідають. Це вказує на потенційну напругу між адміністрацією (виконавчою владою) і судовою владою, але також

підкреслює обмеження судового контролю. Можуть виникнути питання щодо розподілу влади. Крім того, витрати, затримки, ступінь адміністративного дотримання судових рішень і здатність судів інтегрувати у свої міркування питання ефективності та результативності становлять дедалі більші виклики для судового контролю [19, с. 22-23].

Судовий контроль, на нашу думку, є одним із ключових принципів демократичного врядування та засобом захисту верховенства права. Насамперед, це стосується повноваження судів розглядати справи про дотримання державними органами державної законодавчо встановлених обмежень.

В умовах сьогодення держави здобувають легітимність із двох взаємодоповнюючих принципів: принципу верховенства права (і його наслідку – принципу законності) та демократичного принципу. Перший принцип підпорядковує громадян та органами державної влади закону, що за своєю суттю розглядається як вираження народної волі через законодавчий процес. Другий принцип ґрунтується на тому, що влада належить народу, зокрема у представницьких демократіях народ призначає свій уряд через виборчий процес, тим самим погоджуючись і узаконюючи (легітимізуючи) його владу [223, с. 159]. У даному аспекті, варто зауважити, що судовий контроль як один із засобів захисту верховенства права, знаходиться на перетині таких важливих цінностей і принципів демократичного врядування як : розподіл влади, легітимність і підзвітність.

Такі ліберальні мислителі, як Джон Локк у своєму Другому трактаті про правління шукали компроміс між захисною функцією держави та ризиками, пов'язаними з її владою для прав і свобод особи [218]. З огляду на цю амбівалентність щодо держави, розумне прийняття підпорядкування себе державній владі породило теорії суспільного договору. Щоб виключити свавільне здійснення влади, встановлювалися умови, які регламентували, фіксували кордони, узаконювали її. Закон забезпечив соціальну технологію

спочатку для обмеженого уряду, а поступово для аргументованої та розумної основи законної влади.

У тій мірі, в якій міжнародні органи виконують функції, подібні до функцій державної адміністрації, вони також підпорядковуються принципу верховенства права та судовому контролю. Наприклад, це стосується адміністрації ЄС та її різних органів (комісій, агентств тощо). Це також може стосуватися інших міжнародних організацій щодо окремих аспектів їх діяльності.

Як результат, судовий контроль, на нашу думку, є найбільш важливим, і у той же час, найбільш радикальним засобом контролю з позицій результатів, однак, він не є єдиним механізмом, передбаченим чинним законодавством, для здійснення цього ж самого контролю. Водночас судовий контроль є останнім засобом для захисту прав, свобод та інтересів особи, у той час, коли інші форми як зовнішнього, так і внутрішнього контролю можуть призводити до певних затримок, що, у свою чергу, обмежують ефективність судового контролю та висувають на перший план «м'які» форми зовнішнього контролю та вирішення правових спорів, що спрямовані на звільнення судів від великої кількості справ, які можуть бути розглянуті та врегульовані шляхом використанням позасудових (альтернативних) способів вирішення правових спорів, серед яких: медіація, арбітраж та інші процедури примирення сторін, що надають громадянам менш витратні (як фінансово, так і за часом вирішення спору) альтернативи для оскарження адміністративних рішень і пошуку засобів правового захисту. Однак ключовою відмінністю є те, що паралельно з тим як органи державної влади повинні виконувати судові рішення, використання позасудових (альтернативних) способів вирішення спору обов'язково вимагає згоди залучених сторін. Крім того, варто зазначити, що судовий контроль залишається засобом забезпечення законності діяльності будь-якого механізму «несудової» контролю та відповідальності.

У сучасний час діяльність держави розширилася, включаючи економічне та соціальне регулювання та послуги держави добробуту. Розрізнення між політикою та адміністрацією стало невловимим, оскільки все більше рішень парламенти делегують адміністрації, наділяючи її широкими дискреційними повноваженнями. Адміністрація визначає та конкретизує «рамкові» законодавчі рішення та політику, які не є повністю або чітко визначеними, обирає та мобілізує засоби для їх реалізації та виносить їх. Інакше кажучи, обсяг, об'єм і складність питань, які потребують вирішення, значно посилюють адміністративний вплив на життя людей. Поряд з цим, важливість контролю, особливо судового контролю, над державними органами також зростає [223, с. 161].

Паралельно, зміцнення верховенства права та демократичних принципів забезпечило громадян новими правами, гарантіями та інституційними засобами для оскарження дій уряду. Тому взаємодія між судами та державними органами посилювалася. Як підкреслив Д. Прайс, більше гарантій для громадян, публічно-правові судові процеси та розширення юридичної відповідальності державних адміністраторів (позови про відшкодування шкоди) дозволяють судовій системі більш прямо та масштабно втручатися в державне управління [229, с. 525].

В результаті цього, посилення взаємодії між судовою владою та державною адміністрацією було описано як «нове (мимовільне) партнерство», водночас створюючи певну напругу між адміністрацією та судовою владою [193, с. 102].

Розширення адміністративної діяльності зустріло опір як законодавчої, так і судової влади. Судовий контроль іноді виступав у цьому контексті як аргумент і засіб протидії та обмеження адміністрації. Це особливо помітно в політичних суперечках США навколо делегування повноважень незалежним регуляторним органам. Судовий контроль представлявся як належна інституційна альтернатива, якщо він не використовувався як процесуальна перешкода, для розширення виконавчого регулювання. Замість делегування

контролюючим органам попереднього регулювання, моніторингу та контролю різних економічних інтересів, судовий контроль і відповідні гарантії могли б стати більш прийнятним засобом відшкодування. Як альтернатива, можливість «ex ante» (термін ex-ante — це фраза, що означає «до події»). Передбачуваний або умовний попит означає бажання отримати товари та послуги, яке не підкріплюється спроможністю оплатити ці товари та послуги.) для будь-кого, кого це стосується, оскаржувати нормативні акти в суді, може містити нормотворчу діяльність регулюючих органів [229, с. 521]. Це протиріччя проілюстровано на прикладі законопроекту Уолтера-Логана в 1939 році, який привертає увагу до зіткнення між прихильниками та противниками політики Нового курсу. Президент Рузвельт наклав вето на законопроект, назвавши його результатом «неодноразових зусиль з боку юристів, які бажають, щоб усі процеси управління здійснювалися через судові позови, та інтересів, які бажають уникнути регулювання». Суперечка призвела до компромісу, відображеного в Законі про адміністративну процедуру 1946 року [20, с. 37].

Правосуддя регулюючих органів також оскаржувалось. Ці «квазі-судові органи» розглядалися як «узурпація функцій судів», і вони мотивували «судову опозицію адміністративній державі».

Розширення адміністративної діяльності додало нового змісту реалізації правової держави. Таким чином, важливою стала різниця між рішеннями, зміст яких пов'язаний з правовою нормою, і тими, де є поле розсуду та вибору, тобто дискреційними рішеннями. Відповідність закону в першому випадку більш проста, ніж у другому. Коли закон надає відомству повноваження на власний розсуд, посилюються адміністративні повноваження та потреба запобігати свавіллю.

Обмеження адміністративного розсуду проходить насамперед через регулювання процесу прийняття рішень. Процедури, яких дотримувались для прийняття адміністративних рішень у сфері містобудування, справді були предметом пильної уваги судів адміністративної юрисдикції. Вони повинні

відповідати певним стандартам, щоб поважати права сторін і забезпечувати орієнтири для фактичного контролю з боку судової системи (головним чином, але не тільки). Такими стандартами є попередні слухання, консультації, доступ громадян до інформації, прозорість, а також роз'яснення фактів та правова аргументація, на якій ґрунтується рішення. Вони знаходять своє закріплення у правах і процедурах, визначених Конституцією, загальними принципами права та спеціальним законодавством, таким як – ЗУ «Про адміністративну процедуру». Дані стандарти часто тлумачилися, уточнювались і доповнювались прецедентним правом а, отже, були «перевірені судом» з точки зору належного процесуального права та справедливості [180, с. 201]. Коли такі процедурні вимоги формалізовані в кодифікованому законодавстві (наприклад, кодексах адміністративних процедур у різних країнах), вони забезпечують рамки для адміністративних дій, служать реалізацією публічного інтересу, а також точкою відліку для зовнішнього контролю. Законодавче визначення категорії «дискреційне повноваження» передбачене п. 7 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про адміністративну процедуру» відповідно до якого під дискреційним повноваженням необхідно розуміти повноваження, що надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, із якою відповідне повноваження було надане [132].

Ю.О. Легеза зазначає, що процесуальний розсуд відрізняється за сферою його застосування і управлінського (адміністративного) розсуду суб'єкта владних повноважень. Під процесуальним розсудом вчена пропонує розуміти основоположне право суб'єкта владних повноважень на вибір альтернативного застосування та/або тлумачення норм процесуального та матеріального права, що, у свою чергу, обмежується фактичними обставинами публічно-управлінського спору, буквою та духом закону [70, с. 79].

Тому зрозуміло, що право на розсуд не можна визначити просто в юридичних термінах. Він скоріше охоплює різноманітну адміністративну діяльність, обов'язки, надання послуг і державну політику так само, як і їх ефективність. Межі, якими розпочинається втручання судового органу, відрізняється між вищезазначеними правовими традиціями, а також від однієї країни та правової системи до іншої.

Основне питання, що постає перед судовим контролем, полягає в тому, щоб дати оцінку законності дій органів державної влади. Однак у різних системах це може мати різне вираження: від формальної законності та справедливої процедури до змісту адміністративного рішення.

Судовий контроль насамперед розглядає питання адміністративної юрисдикції, тобто чи діяв державний орган у межах своїх повноважень, і продовжує перевіряти, чи дотримувався він процесуальних вимог і гарантій. Процедури становлять «основу чесної гри», і їх важливість для легітимності рішень лежить в основі судового перегляду. Процедура не повністю відокремлена від суті. Суди застосовують свої процесуальні повноваження «з огляду на їх суттєвий вплив, і, зокрема, під час адміністративного перегляду процедурні рішення часто є слабо завуальованими рішеннями щодо правильності рішень по суті» [192, с. 80].

Загалом суди перевіряють, чи було застосовано та правильно витлумачено правильну правову базу, а також чи відповідають наслідки адміністративного рішення принципу пропорційності та правам людини. Вони контролюють, чи було фактично використано дискреційні повноваження: коли державний орган отримав дискреційні повноваження, їх невикористання є провиною, так само, коли вони перевищили розумні межі свого розсуду. Залежно від ступеня прийняття адміністративних дискреційних повноважень вони можуть розширити сферу свого контролю, наприклад, чи було обрано відповідне рішення або чи правильно оцінені факти [246, с. 265].

Починаючи з рішень по окремих справах, судовий контроль може створити прецедент, який може бути офіційно оформлений законодавчими органами у вигляді нормативно-правового акту. Як зазначалося вище, правова традиція загального права значно більше покладається на прецедентне право, а суди відіграють значну роль у формуванні норм. У континентальній традиції судовий контроль може здійснювати квазі нормотворчу діяльність, яка є важливою сама по собі, як частина більш загального процесу інституційної перебудови. З цієї точки зору важко ігнорувати роль (континентальних) судів у формуванні адміністративної діяльності. Суди відіграють значну роль у питаннях, пов'язаних з адміністративною організацією та персоналом, або в тому, як адміністрація виконує свої завдання.

Досліджуючи, як судовий перегляд прагне вплинути на адміністративну діяльність, Д. Фельдман вводить потрійну відмінність: суд може керувати ухваленням рішень, вводячи в дію законодавчі положення; може обмежити свою діяльність у межах повноважень, визначених законом; і він може структурувати процес прийняття адміністративних рішень, надаючи принципи, якими він керується [208, с. 73]. Такими прикладами є процесуальні вимоги щодо справедливих та обґрунтованих рішень (інформування, слухання, консультації тощо) як «основи чесної гри», що є найбільш помітним довгостроковим ефектом судового перегляду на адміністративну операцію. Схожий ефект спостерігається у внутрішніх правилах містобудування (процесу розробки планів, схвалення проектів, визначення будівельних норм тощо). Міська адміністрація може передбачити принципи, що впливають із прийнятих судами рішень, в своїх рішеннях, і з часом ці принципи можуть бути внесені до законодавства (наприклад, містобудівного кодексу) або місцевих регуляцій у разі їх перегляду (наприклад, після проведення громадських слухань).

Процедурні вимоги підвищують передбачуваність адміністративної діяльності та прийняття рішень, дозволяючи кращий судовий розгляд у

майбутньому, а також можливість громадянам оскаржувати адміністративні рішення. Не менш важливим є потенціал для посилення легітимності та інституційної довіри. Цей конструктивний вплив підкреслюється на противагу обмежувальній силі судової влади. Суди роблять вирішальний внесок, допомагаючи розбудувати «позитивний кодекс адміністративної поведінки» замість того, щоб «бути поглиненими зусиллями принципово блокувати розвиток службової держави».

В якій мірі судовий контроль може втручатися в аспекти містобудівної діяльності, це питання підкреслює постійну напругу між юридичними та управлінськими поглядами на міське управління, іншими словами, між дотриманням закону та забезпеченням ефективності як джерелами легітимності [244, с. 251].

Потенціал судового впливу може бути різним, залежно від певних організаційних характеристик відповідних адміністративних організацій. Д. Фельдман зазначає, що розмір і ступінь централізації розглянутих адміністративних інституцій можуть сприяти або гальмувати ступінь судового впливу на їхню майбутню поведінку в подібних випадках [208 с. 76]. У той час як суди вимагають вирішення конкретних спорів, загальне прийняття агентством як основного рішення не є таким простим. Їй потрібно зв'язатися з керівництвом і задовольнити її занепокоєння, щоб уникнути майбутніх судових змагань: її може захопити важливість принципу однакового ставлення та потужність каналів зв'язку зверху вниз. Деякі з цих особливостей, як правило, властиві централізованим бюрократичним структурам, таким як податкова адміністрація, яка зазвичай уважно ставиться до судових рішень [208, с. 77-78].

Підсумовуючи зазначене вище, вважаємо, що під судовим контролем у сфері містобудування необхідно розуміти особливий вид судового контролю, який здійснюється судами з метою перевірки законності рішень, дій і бездіяльності органів публічної влади, їх посадових осіб та інших суб'єктів містобудівної діяльності у сфері планування, видачі дозволів, забудови і

реалізації будівельних проектів. Основною метою здійснення судового контролю у сфері містобудування є дотримання вимог містобудівного законодавства та охорона публічних інтересів громади, об'єктів культурної спадщини і навколишнього природного середовища.

1.2. Судовий контроль у системі публічно-правових форм впливу у містобудівній сфері

Орієнтація України на інтеграцію до складу ЄС передбачає зобов'язання перед міжнародним співтовариством забезпечити відповідність української правової системи стандартам і праву Європейського Союзу, у тому числі, в сфері забезпечення дієвого механізму захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина [189, с. 11].

Як зазначає М.А. Гуренко, наразі правове регулювання будівельної галузі в Україні, перебуває на етапі свого інтенсивного реформування. Вчена обґрунтовано вказує, що здійснення належного та ефективного державного контролю у зазначеній сфері є основою дотримання законодавства суб'єктами відносин у сфері містобудування, що, як наслідок, сприятиме ефективному забезпеченню якісного та безпечного будівництва з урахуванням сучасних технологій виробничих і невиробничих об'єктів в Україні. На думку М.А. Гуренко, державний контроль у містобудівній сфері є сукупністю заходів, які спрямовані на ефективне управління процесом будівництва, а також дотримання суб'єктами містобудування вимог чинного законодавства України у процесі будівництва. В Україні, на думку вченої, наразі простежується тенденція делегування повноважень в сфері державного архітектурно-будівельного контролю органам місцевого самоврядування [35, с. 186].

Як було зазначено у попередньому підрозділі даного дисертаційного дослідження ст. 129¹ Основного Закону України повноваження судам здійснювати контроль за виконанням судових рішень [60]. Ця норма також

продубльовано в ч. 3 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» [146]. Варто зауважити, що відповідне повноваження буде стосуватися контролю за виконанням рішення щодо питань містобудівної діяльності.

Важливе соціальне значення містобудівної сфери є одним із критеріїв актуальності нашого дослідження, окресленого у вступній частині цієї роботи. У комплексній системі державних заходів стосовно захисту прав та інтересів громадян містобудівна діяльність займає надзвичайно важливе місце. Необхідно зауважити, що для розробки адміністративних регламентів у містобудівній сфері до цього часу не створено уніфікованої законодавчої бази, щоб б дозволила сформулювати поняття всіх видів нормативно-правових актів, встановити порядок проведення експертиз, визначити критерії їх ефективності тощо.

Дослідження діяльності органів контролю у будівельній галузі слід почати з визначення дефініцій «контроль».

Слово «контроль» має французьке походження (від франц. «controle»), що дослівно перекладається як перевірка чи спостереження з метою перевірки. В словнику за редакцією М. Вебстер вказується, що слово «контроль» має таке значення: «мати владу над; здійснювати керуючий або стримуючий вплив на». А з точки зору права, значення «контролю» означає: «мати владу чи владу над»; «здійснювати стримуючий або керуючий вплив на особливо за законом» [206].

У правовій доктрині поняття «контроль» розглядається як фактор, засіб, форма, функція, елемент, система, діяльність, умова, зв'язок, регулятор, гарантія, метод, явище, інститут, атрибут, правомочність тощо [165, с. 177].

Вчені розробили два підходи до розуміння сутності контролю: як функції управління та як діяльності органів влади. Видається, що обидві точки зору не суперечать одна одній, оскільки відображають різні аспекти такого складного явища, як контроль. До особливостей контролю в адміністративному регулюванні можна віднести:

- 1) функцію державного управління;
- 2) складова інших функцій державного управління;
- 3) форма зворотного зв'язку між суб'єктом та об'єктом державного управління, що забезпечує розробку та реалізацію оптимальних управлінських рішень;
- 4) організаційно-правові методи забезпечення законності в державному управлінні;
- 5) особливий вид судового процесу.

З метою всебічного аналізу контролю, в контексті їх судового значення та пов'язаності з тематикою нашого дослідження, вважаємо, що варто поглянути на це також через призму функцій держави. Функції держави, а також її призначення та цілі визначаються потребами державно-організованого суспільства. У науковій літературі функції держави розуміються як основні напрямки постійної діяльності держави, що триває, за рішенням її основних завдань і обумовлені призначенням держави в суспільстві. Варто наголосити, що рішення про такі постійні напрямки також повинні мати нормативне підґрунтя, бути формально визначеними, зокрема в Основному Законі, тому доказом цьому можна вважати наявність таких положень як ч. 3 ст. 42 (контроль держави за якістю і безпечністю продукції, усіх видів робіт та послуг, сприяє діяльності громадських організацій споживачів, реально надаючи ці повноваження громадському контролю та Державній службі з питань безпечності [138]), п. 4 ч. 1 ст. 85 (контроль Верховної Ради за виконанням державного бюджету України), п. 13 ч.1 ст. 85 (контроль Верховної Ради за діяльністю Кабінету Міністрів), п.33. ч.1 ст.85 (парламентський контроль), ст. 98 (контроль Рахункової Палати за надходженням коштів до державного бюджету), ст. 101 (контроль Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина), ст. 107 (контроль РНБО за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони) [60].

Реалізація функцій держави здійснюється у вигляді діяльності системи органів (державного апарату), за допомогою яких досягаються завдання і функції, які поставлені перед державою на різних етапах розвитку. Проте функції держави не варто ототожнювати з функціям державного апарату. Зокрема, функції державних органів носять конкретний характер, вирішують завдання у рамках основних завдань держави. Органи держави відповідно до напрямів власної діяльності реалізують часткові функції, які входять до структури держави. Державна влада персоніфікується в інституційній системі – сукупності інститутів влади, державному апараті, що включає державних службовців і посадових осіб, які на матеріально-фінансовій основі професійно здійснюють управлінську діяльність.

Як відокремлена частина соціального управління контроль полягає у: виявленні результатів впливу суб'єкта на об'єкт; спостереженні за відповідністю діяльності підконтрольного об'єкта розпорядженням (нормативам); визначенні допущених відхилень та їх оцінки.

Державна влада задля підвищення ефективності власної діяльності стосовно реалізації функцій держави реалізує контрольну функцію, а також застосовує примус та інші механізми регулювання. Контроль виступає зв'язком у системі управління, забезпечуючи суб'єкт управління інформацією про стан об'єкта управління та сприяючи виробленню належних управлінських рішень.

Контроль включає визначає способи на керований об'єкт з метою подолання відхилень, усунення негативних явищ, аналіз причин відхилень.

Контроль зазвичай характеризується: можливістю втручання контролюючого суб'єкта у діяльність контрольованого об'єкта; здійсненням оцінки діяльності контрольованого об'єкта, як з позиції ефективності та доцільності, так і з позиції законності; законодавчо закріплену можливість суб'єктів контролю безпосередньо притягувати до відповідальності правопорушників [180, с. 241].

Видається справедливою точка зору В.В. Краснова, згідно з якою адміністративний нагляд є специфічним різновидом контролю, спрямованої на забезпечення дотримання законності [62, с. 336].

Однак у зв'язку з тим, що поняття, які розглядаються в теоретичному плані, мають певні особливості, вважаємо за необхідне диференціювати контроль і нагляд (і відповідні повноваження органів, що їх здійснюють) у межах єдиної контрольної-наглядової функції. У рамках єдиної контрольної-наглядової функції державної влади:

1) правова природа контролю полягає у перевірці відповідності досягнутих результатів заданим цілям і параметрам, а його зміст – у вирішенні уповноваженими державними органами та їх посадовими особами питання про те, чи відповідає діяльність підконтрольних об'єктів приписам законодавства, нормативним правовим актам, поставлені перед ними завданням, а також безпосереднє застосування санкцій та вжиття заходів щодо усунення «відхилень»;

2) сутність нагляду полягає у забезпеченні правопорядку та законності за допомогою виявлення та подальшого усунення допущених порушень законодавчих приписів, а також їхнього попередження, у свою чергу, зміст контролю складає заснована на законі діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, спрямована на попередження, виявлення та припинення правопорушень, за винятком застосування санкцій до порушників.

Тобто, контрольна-наглядова функція, що реалізується за допомогою державного апарату, є одним з основних напрямів діяльності державних органів з перевірки законності та ефективності дій і рішень суб'єктів правовідносин у межах сфери їх компетенції. З огляду на таке, можемо зробити проміжні висновки, що контрольна-наглядова функція державної влади потребує диференціації існуючих повноважень щодо контролю та нагляду в рамках єдиної контрольної-наглядової функції.

Можемо зробити висновок про те, що основним завданням судового контролю є забезпечення законності. Крім того, важливо зазначити, що

судовий контроль не розповсюджується на всі напрями діяльності уповноважених органів державної влади та здійснюється виключно з питань, визначених чинним законодавством. Тобто, судовий контроль торкається лише частини управлінської діяльності, водночас, відповідно до ч. 2 ст. 129¹ Основного Закону України, що включає суди в коло контрольно-наглядових органів [135].

Можемо дійти до проміжного висновку, що судові органи в Україні не виступають як первинні інституції містобудівного контролю. Водночас вони відіграють істотну роль в контрольних процесах, враховуючи своє безпосереднє призначення у рамках судової гілки влади. Це означає, що вони фокусуються на виконанні своїх ключових функцій, передбачених законодавчим корпусом України – від основних положень Конституції до деталей підзаконних актів. У рамках дослідження, ставиться за мету аналіз цих законодавчих положень, що дозволить зрозуміти діапазон та межі судового втручання в містобудівні процеси.

На нашу думку, важливо розглядати судові органи як елемент системи стримувань і противаг в демократичному суспільстві. У контексті містобудування, де рішення можуть мати прямий та тривалий вплив на громадян та їхнє середовище проживання, судова перевірка може виступати як критичний інструмент для гарантування, що адміністративні рішення відповідають законодавчим стандартам та правам громадян. Це особливо важливо в ситуаціях, коли можливе порушення громадських інтересів чи прав, а адміністративні органи можуть бути схильні до прийняття рішень під впливом політичних або економічних інтересів.

1.3. Підстави та критерії судового контролю у сфері містобудування

Перевірку та правову оцінку законності дій суб'єктів владних повноважень надає суд шляхом розгляду публічно-правових спорів в судовому засіданні. Малозначні або незначні публічно-правові спори

спочатку проходять процедуру досудового оскарження, а в разі незадоволення результатом розгляду скарги особа, яка вважає свої права порушеними, має право звертатися з адміністративним позовом в порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України.

Зміст судового рішення залежатиме від того чи визнає суд дію або рішення державного органу таким, що відповідає закону, чи навпаки і винесе рішення на користь позивача.

Зазвичай спори, що підлягають розгляду та вирішенню в порядку адміністративного судочинства, виникають у суспільних відносинах за участю Державної інспекції архітектури та містобудування України та її територіальних органів, у тому числі й ті, які виникають під час виконання повноважень у сфері: ліцензування господарської діяльності, пов'язаної з створенням об'єктів архітектури; здійснення державного архітектурно-будівельного нагляду та контролю; вирішенні спорів, що виникають стосовно самочинного будівництва тощо [140].

Перед початком проведення аналізу підстав та критеріїв судового контролю в сфері містобудування, здійснимо огляд судових справ за попередні роки в сфері містобудування та архітектури. Отже, лише за 2022 рік в Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено інформацію про 1 182 постанови, 1 023 рішення, 6 839 ухвал суду та 1 судовий наказ по справам з приводу регулювання містобудівної діяльності. Це свідчить про важливість цієї сфери не лише з точки зору соціальної значущості, а й з точки зору виконання судової функції держави, функції вирішення спірних ситуацій, не винятком яких є питання судового контролю, підстави і критерії якого нас цікавлять перш за все в цій частині нашого дослідження. В якості порівняння, варто навести статистичну інформацію про розгляд Верховним Судом справ у спорах, що виникають у сферах архітектури та містобудування за 2023 рік, зокрема, за вказаний період на розгляді Верховного Суду перебувало 1213 справ, з них розглянуто 693, у тому числі розглянуто по суті 466 справ, що свідчить про зростаючу тенденцію потреби

та інтересу до розгляду саме цієї категорії справ [56]. На початок 2024 року, як зазначає А. Дацьків, на розгляді спорів у сфері містобудування у Верховному Суді перебувало 303 справи, з них: 290 у Касаційному адміністративному суді; 11 у Касаційному господарському суді; 2 у Касаційному цивільному суді, а також було переглянуто 41 рішення суду, з них скасовано 21 (51 %) судові рішення; 17 (41 %) судових рішень залишено без змін; змінено рішення – 3 (8 %) [37].

Національною Асоціацією Адвокатів України, зокрема Комітетом з питань будівельного права, був підготовлений дайджест судової практики у сфері містобудування за перший квартал 2025 року в якому проаналізовано вісімнадцять рішень у справах, що стосуються самочинного будівництва, надання дозволу на виконання будівельних робіт, здійснення державного архітектурного-будівельного контролю, виконання містобудівних умов і обмежень тощо [36]. Проаналізувавши зазначений дайджест судових рішень за I квартал 2025 року можемо зазначити, що зростає значення судового контролю над діями/бездіяльністю органів місцевого самоврядування та ДІАМ, насамперед у питаннях щодо видачі, скасування або зміни містобудівних умов, декларацій дозволів. Крім того, Верховний Суд активно розвиває підходи до тлумачення законодавства у сфері містобудування, віддаючи перевагу принципам правової визначеності, належного урядування та стабільності адміністративних актів.

Відповідно до п. 7 «Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю», державно архітектурно-будівельний контроль здійснюється у порядку проведення планових та позапланових перевірок [91]. Позаплановою перевіркою вважається перевірка, що не передбачена планом роботи органу державного архітектурно-будівельного контролю. Однією з підстав для проведення позапланової перевірки є вимога правоохоронних органів щодо проведення перевірки, складена на підставі ухвали слідчого судді. Тож, суд має можливість здійснювати контроль таким правовим засобом [91].

Чинне адміністративне процесуальне законодавство України містить визначення поняття «публічно-правовий спір», а саме, під публічно-правовим спором необхідно розуміти спір, у якому: 1) хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі закону, що уповноважує суб'єкта надавати такі послуги, і спір виник у зв'язку із наданням/ненаданням такою стороною зазначених послуг; 2) хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, у тому числі на реалізацію делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням/невиконанням відповідною стороною вказаних функцій; 3) хоча б одна сторона є суб'єктом процесу референдуму або виборчого процесу і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі із сторони суб'єкта владних повноважень (п. 2 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України [57]).

Поняття процесуальної форми відіграє ключову роль у характеристиці процесуальних сегментів права. Деякі вчені рівно ставлять адміністративне судочинство з процесуальною формою діяльності адміністративних судів. Однак така позиція є предметом дискусії, адже судочинство є діяльністю судів, тоді як процесуальна форма представляє лише її зовнішній вигляд. Проте широко визнається думка про важливість дотримання процесуальної форми при прийнятті судових рішень як ключового фактору їх законності.

Як обґрунтовано зазначає В.П. Лещинський, судовий контроль у сфері містобудування відрізняється від інших форм контрольно-наглядової діяльності стосовно законності дозвільної практики своєю універсальністю, що проявляється, насамперед, у процесуальній формі його реалізації. Така процесуальна форма забезпечує єдність підходів до розгляду всіх категорій справ, які встановлені процесуальним законодавством через уніфіковані правила судового провадження. У межах адміністративного судочинства судовий контроль у сфері містобудування здійснюється через застосування спеціальних правових інструментів, до яких вчений пропонує відносити: покладення обов'язку на суб'єкта публічної влади щодо надання звіту про

виконання рішення адміністративного суду; можливість накладення штрафу за невиконання відповідного рішення; визнання протиправності дій суб'єкта владних повноважень у зв'язку із виконанням рішення суду [72, с. 178].

На думку науковця вказані способи реалізації судового контролю безпосередньо корелюють із повноваженнями адміністративного суду, які втілюються в результаті розгляду конкретного спору. Вони відображають зовнішній аспект судового контролю, що полягає у прояві волевиявлення суду у відношенні до об'єкта контролю [72, с. 179].

Розглядаючи судові справи в адміністративних судах першої інстанції, можна виділити два основних методи: за правилами загального позовного та спрощеного провадження. Останнє використовується для менш складних справ. Проте КАС України встановлює деякі категорії справ, які не підлягають розгляду у спрощеному порядку.

Розгляд справ у сфері містобудування в адміністративних судах є лише однією з форм судового контролю. Існує також форма контролю, яка виявляє та реагує на порушення, здійснені органами публічної влади. На практиці це може виявлятися в формі окремих ухвал судів, які вказують на неправомірні дії або ухилення від дотримання встановленої процедури. Зокрема, може йти мова про неправильне реєстрування прав на будівельні об'єкти, неправомірне представництво або незаконне прийняття рішень у сфері містобудування. У своєму дослідженні М.Ю. Ониськовець робить висновок, що для справ, пов'язаних з регулюванням містобудівної діяльності, характерні два основних види процедур: декларативні (дозвільні), наприклад, дозвіл на виконання будівельних робіт; інтервенційні (наприклад, державний архітектурно-будівельний контроль). Відповідні процедури відрізняються особливими підставами, переліком, змістом і ознаками, серед яких можна виділити численні законодавчі акти, наявність розгалуженої системи органів управління містобудуванням, а також архітектурно-будівельного нагляду, а також численні порушення прав третіх осіб, які не є учасниками спірних будівельно-правових відносин [85, с. 157].

Основні судові процедури в адміністративному судочинстві, які стосуються прийняття рішень з конкретних справ або видачі окремих ухвал, можуть бути визначені як фундаментальні для методів судового контролю над дотриманням законності в сфері містобудування, зокрема у контексті дозвільної діяльності. Однак, останнім часом термін «способи» дедалі частіше використовується для опису методів судового контролю.

В.П. Лещинський у своєму дослідженні акцентує увагу на необхідності розмежування способів і методів здійснення судового контролю, зокрема, способи здійснення контролю виражаються у зовнішніх діях суду щодо підконтрольного суб'єкта, що реалізуються через процесуальні повноваження, натомість методи належать до сфери внутрішньої організації судової діяльності, включаючи елементи процесуальної форми, зокрема, позовне провадження та прийняття судом окремих ухвал [73, с. 209].

У зв'язку з невизначеністю вчених стосовно розмежування цих понять, потрібно чітко визначити їх у контексті законності містобудівної діяльності. Специфічні методи судового контролю в адміністративному праві включають зобов'язання органів державної влади надавати звіти про виконання судових рішень; можливість накладення штрафів за невиконання судових рішень; та визнання діяльності незаконною у разі невиконання судового рішення.

Термін «спосіб» в українській мові може розглядатися як система дій або методологія, що допомагає досягти певної мети. У контексті судового контролю, такі «способи» дійсно відображають методи впливу суду на органи державної влади у виконанні судових рішень. Такий підхід варто використовувати для визначення методів судового контролю у сфері містобудування, разом із цим, це може вимагати додаткового наукового аналізу для повного розуміння цієї теми.

Суди захищають суб'єктивні права та інтереси за допомогою різних методів, зокрема: визнанням нормативно-правових актів або їх окремих положень як протиправних і нечинних; визнанням дій або бездіяльності

органів публічної влади як протиправних та накладенням зобов'язань утримуватися від певних дій або вчинити їх.

Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах поєднує ознаки юрисдикційної діяльності адміністративних органів і судочинства, встановлюється адміністративним судом будь-якої інстанції за умови набрання законної сили чи забезпечення негайного виконання рішення суду стосовно якого встановлюється контроль виконання, здійснюється з метою перевірки і встановлення факту ухвалення адміністративним органом правомірного рішення, реалізується одноразово у процесі вирішення конкретних публічно-правових спорів у судовому порядку, здійснюється в межах судового процесу у випадку вчинення незаконної дії чи ухвалення суб'єктом владних повноважень. У свою чергу, судовий контроль у сфері містобудування є одним із стратегічним напрямів забезпечення адміністративними судами судового контролю за виконанням рішень в адміністративних справах. Важливе значення здійснення судового контролю у сфері містобудування, на думку, об'єктивно зумовлена комплексним характером містобудування та його особливою соціальною значущістю як цілеспрямованою діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадян, об'єднань громадян, установ, організацій, підприємств зі створення і підтримання повноцінного життєвого середовища, який включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, забудову, планування та інше використання територій, створення транспортної та інженерної інфраструктури, проектування та будівництво об'єктів містобудування, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища [149, с. 66-67].

Аналізуючи практику адміністративних судів у містобудівній сфері, можна виділити такі основні напрямки захисту: визнання рішень за порушення у дозвільній сфері як протиправних та їх подальше скасування, визнання актів органів влади як протиправних із подальшим скасуванням, а

також зобов'язання цих органів виконувати конкретні дії. Такі заходи подібні до тих, що використовуються при виконанні рішень адміністративних судів.

Стосовно дозвільної діяльності в містобудуванні, судовий контроль реалізується через ряд специфічних повноважень суду. Так, способи судового контролю в цій сфері мають відображати зовнішнє втручання суду в регулювання питань, які стосуються підконтрольних об'єктів.

Таким чином, способи судового контролю відносяться до внутрішньої структури його здійснення і включають різні процесуальні форми, такі як письмове чи спрощене провадження, а також постановлення окремих ухвал суду. З іншого боку, способи судового контролю виражаються через конкретні повноваження суду, які регулюють його взаємодію з підконтрольними об'єктами. У сфері містобудування найбільш поширеними є визнання рішень або актів як протиправних і їх подальше скасування.

Відповідно до правил відмежування адміністративної юрисдикції від інших видів судової юрисдикції, визначених Постановою Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» від 20 травня 2013 року № 8 було визначено перелік публічно-правових правовідносин у сфері будівництва, що підлягають розгляду адміністративними судами:

1) правовідносини, за участю суб'єкта владних повноважень у справах, що стосуються самочинного будівництва;

2) правовідносини за участю виконавчих органів, сільських, міських та селищних рад у процесі реалізації повноважень, пов'язаних із здійсненням державного контролю за дотриманням законодавства та містобудівної документації під час планування і забудови відповідних територій, а також щодо зупинення будівництва, яке здійснюється з порушенням затверджених проектів та може завдати шкоди навколишньому природному середовищу;

3) правовідносини за участю Державної інспекції архітектури та містобудування України та її територіальних органів, у тому числі ті, що виникають при здійсненні повноважень щодо: підготовки та внесення

пропозицій Міністру розвитку громад і територій України з метою забезпечення формування державної політики у сфері містобудування; реалізації реєстраційних і дозвільних функцій, а також ліцензування у сфері будівництва; здійснення державного контролю за дотриманням вимог чинного законодавства;

4) правовідносини за участю органів державної влади або органів місцевого самоврядування, що виникають у зв'язку з виявленням суттєвих відхилень від затвердженого проекту будівництва, які суперечать суспільним інтересам або порушують права інших осіб, а також у випадках істотного порушення будівельних правил і норм [20, с. 81-82].

Судовий контроль у сфері містобудування здійснюється як форма реалізації судової влади в адміністративно-правових, цивільно-правових і господарських правовідносинах, що виникають у процесі планування, забудови, реконструкції та зміни просторового середовища. Його правове підґрунтя закладене у статтях 55, 124 Основного Закону України, а також у положеннях ГК України, ЦК України та КАС України.

Як обґрунтовано зазначають вчені О.С. Проневич, А.І. Берлач і П.В. Діхтієвський, судовий контроль у сфері містобудування є унікальним правовим інструментом забезпечення реалізації легального інтересу при вирішенні ряду екзистенційних питань, що пов'язані, насамперед, із створення і підтриманням повноцінного життєвого середовища, крім того, особлива увага, на думку науковців, приділяється забезпеченню консолідованого інтересу територіальних громад, яке сприяє зміцненню інституційної спроможності територіальних громад як первинних суб'єктів місцевого самоврядування [149, с. 69].

Підставами для судового втручання виступають: порушення нормативних вимог у сфері архітектурно-будівельного контролю; незаконна видача, скасування або відмова у наданні дозвільних документів (містобудівних умов, будівельних паспортів, дозволів на виконання будівельних робіт); порушення прав третіх осіб при здійсненні містобудівної

діяльності; конфлікти між суб'єктами забудови та органами публічної адміністрації; бездіяльність або перевищення повноважень контрольних та наглядових органів.

Для забезпечення ефективності та відповідності принципам правової держави, судовий контроль у сфері містобудування повинен здійснюватися з урахуванням таких ключових критеріїв:

1) об'єктивності, що полягає у неупередженому встановленні обставин справи із залученням незалежних експертів у сфері архітектури та будівництва, з урахуванням комплексного аналізу містобудівної ситуації;

2) законності, що передбачає застосування виключно норм чинного законодавства, зокрема Конституції України, КАС України, ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності», ЗУ «Про архітектурну діяльність», ЗУ «Про благоустрій населених пунктів», ДБН, та рішень органів місцевого самоврядування;

3) своєчасності, який передбачає оперативне реагування на порушення з метою недопущення їх ескалації (наприклад, самовільного будівництва, знищення пам'яток культурної спадщини);

4) пропорційності, що означає те, що засоби судового захисту повинні відповідати характеру порушення та не порушувати балансу між інтересами громади, держави та приватних осіб;

5) публічності та доступності. Ці критерії спрямовані на забезпечення відкритості процедур у сфері містобудування та забезпечення участі громадськості;

Судовий контроль у сфері містобудування також виконує ряд важливих функцій, серед яких: регулююча, гарантійна, запобіжна та контролююча функції.

Регулююча функція спрямована на забезпечення правової рівноваги між публічними та приватними інтересами, що особливо актуально у питаннях зонування, ущільнення забудови, реконструкції об'єктів інфраструктури.

Гарантійна функція полягає у забезпеченні реалізації суб'єктивних прав громадян і суб'єктів господарювання у випадках протиправної бездіяльності або надмірного втручання органів державної влади чи місцевого самоврядування. У свою чергу запобіжна функція спрямована попередження зловживань у сфері землекористування, надання дозволів та ухвалення рішень щодо забудови територій.

Контролююча функція сприяє належному дотриманню містобудівних нормативів, процедур екологічної оцінки, правил охорони культурної спадщини.

Отже, можемо зробити висновок про те, що судовий контроль у сфері містобудування відіграє ключову роль у забезпеченні балансу інтересів різних учасників містобудівного процесу: від державних органів до приватних забудовників та громадян. Він допомагає підтримувати законність, захищає права і інтереси сторін, а також сприяє сталому та збалансованому розвитку міського середовища.

Висновки до розділу 1

Містобудівна діяльність вимагає ефективного контролю за дотриманням встановлених норм та стандартів. Судовий контроль є важливим інструментом, спрямованим на забезпечення належного розвитку територій та забезпечення гармонійного середовища для життя громадян.

На нашу думку, під поняттям «судовий контроль» необхідно розуміти процесуальну форму реалізації функцій судової влади, що спрямована на перевірку законності рішень, дій і бездіяльності органів публічної влади та їх посадових осіб з метою забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини, гарантування виконання судових рішень. Судовий контроль здійснюється у визначених законодавством формах, і може мати як прямий (безпосередній), так і непрямий (опосередкований) характер впливу.

Судовий контроль у сфері містобудування є видом судового контролю, який здійснюється судами з метою перевірки законності рішень, дій і бездіяльності органів публічної влади, їх посадових осіб та інших суб'єктів містобудівної діяльності у сфері планування, видачі дозволів, забудови і реалізації будівельних проектів. Основною метою здійснення судового контролю у сфері містобудування є дотримання вимог містобудівного законодавства та охорона публічних інтересів громади, об'єктів культурної спадщини і навколишнього природного середовища.

Наголошено, що в сфері містобудування судовий контроль має особливо важливе значення, оскільки від цієї діяльності залежить структура, якість та життєздатність населених пунктів та територій. Це означає, що містобудівна діяльність повинна відповідати встановленим законами, нормами та стандартами, що гарантує сталість та ефективність розвитку суспільства. Підставами для судового контролю можуть бути різноманітні порушення законодавства у сфері містобудування, такі як невідповідність забудови планувальній документації, порушення екологічних норм тощо. Критерії судового контролю визначаються наявністю доказів порушення закону, можливими негативними наслідками для громадян чи навколишнього середовища.

Принципи судового контролю в містобудуванні враховують потреби суспільства, забезпечуючи збалансований розвиток та гармонійну взаємодію між громадянами та довкіллям. Відповідно до цього, роль судового контролю полягає у забезпеченні відповідності будівельних проектів планам розвитку та національним нормативам. Визначення ролі взаємозв'язку різних аспектів судового контролю в містобудуванні допомагає уникнути конфліктів, непорозумінь та забезпечити ефективність діяльності в цій сфері. Правовий регуляторний механізм сприяє гармонізації інтересів різних сторін та забезпечує здоровий баланс між розвитком і збереженням цінностей суспільства.

РОЗДІЛ 2. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У МІСТОБУДУВАННІ: ПРАКТИКА, ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ

2.1. Практика застосування судового контролю у сфері містобудування

На сучасному етапі судовий захист осіб, права, свободи та інтереси яких порушені рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, має велике значення, оскільки суб'єкт владних повноважень є обов'язковою стороною публічно-правового спору.

Існуюча практика розгляду публічно-правових спорів свідчить про те, що містобудівна діяльність в Україні є досить проблематичною. Велика кількість справ стосується саме оскарження результатів рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у цій сфері і потребує ґрунтовного аналізу предмету спору.

Як обґрунтовано зазначає Н.Ю. Задирака особливістю здійснення містобудівної діяльності полягає у закріплених стандартах визначеності, дій, бездіяльності та рішень суб'єктів публічної влади, яка паралельно з цим повинна відповідати вимозі дотримання розумності строків застосування, такі чинники становлять актуальну проблему пошуку гарантування ефективності альтернативних (досудових) засобів вирішення адміністративних спорів в окресленій сфері. На думку вченої застосування процедур пов'язаних із адміністративних оскарженням у сфері містобудівної діяльності вимагає не тільки вирішення наявних проблеми правозастосування, а також і врахування економічних, соціальних і економічних причин, які повинні бути обов'язково взяті до уваги вітчизняним законодавцем при реформування національної нормативно-правової бази в сфері містобудування [44, с. 248].

Також доволі поширенню ситуацією є випадки за яких одним суб'єктом владних повноважень приймається одне рішення у сфері містобудування, який зазвичай носить регуляторний характер, що призводить

до скасування такого акту іншим владним суб'єктом, у свою чергу, учасники правовідносин прагнуть застосовувати більш ефективні у сучасних умовах засоби юрисдикційного впливу, насамперед, звернення до суду. Враховуючи проблему довготривалості вирішення спорів адміністративними судами, на думку Н.Ю. Задираки доцільною є деталізація адміністративних процедур, що здійснюються в межах архітектурно-будівельного контролю, включаючи можливість застосування оскарження рішення суб'єкта владних повноважень у сфері містобудування як одного із альтернативних (досудових) способів врегулювання спорів у цій сфері [44, с. 248].

Що стосується судового контролю, то варто зауважити, що на сучасному етапі в нашій державі існує проблема того, що судові рішення, прийняті адміністративними судами за наслідком розгляду справи, не виконуються. Саме тому судовий контроль за виконанням судових рішень має вирішальне значення в адміністративному судочинстві, оскільки стороною публічно-правового спору є суб'єкт владних повноважень. Тому, як слушно зазначають деякі науковці, «з метою захисту та поновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб має бути розроблений ефективний механізм судового контролю за виконанням судових рішень у спорах за участю суб'єктів владних повноважень» [171].

Національні суди неодноразово наголошували на обов'язковості виконання судових рішень. Зокрема, Конституційний Суд України у рішенні від 15 травня 2019 року у справі № 3-368/2018 (5259/18 за конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України положень ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про виконавче провадження» стосовно забезпечення державою виконання рішення суду зазначив, що обов'язковою (невід'ємною) складовою права на судовий захист на судовий є виконання рішення суду, яке включає в себе комплекс дій, метою яких є поновлення та захист порушених прав, свобод та інтересів суспільства, фізичних осіб та юридичних осіб і держави в цілому [153]; право на справедливий розгляд справи судом нівелюється невиконанням судового рішення (Рішення від 25 квітня 2012 року № 11-

рп/2012) [154]; право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а обов'язковість виконання судових рішень є складовою права на справедливий судовий захист (Рішення від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013) [155].

Слід погодитися з Ю.А. Волковою, яка підкреслює, що потрібно враховувати, що Україна є пострадянською державою, яка свого часу не змогла сформувати повну та об'ємну національну традицію судового контролю і досі шукає власний шлях у цій сфері, а інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, вказують на важливість і актуальність вдосконалення судового контролю, що у світлі судової реформи в Україні набуває особливого значення як у нормативно-правовому, так і в науковому аспектах [27, с. 290].

Публічно-правові спори у містобудівній сфері вирішуються адміністративними судами, зокрема спори фізичних осіб або юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень стосовно оскарження його дій, бездіяльності чи рішень [160, с. 86].

Н.Ю. Задирака зазначає, що однією із обов'язкових передумов звернення до адміністративного суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів учасником публічних будівельних відносин є наявність факту самого порушеного права, який, у свою чергу, перевіряє та оцінює адміністративний суд. Наступною умовою є перебування суб'єкта в адміністративних правовідносинах із суб'єктом владних повноважень. Ще однією передумовою є те, що позивачеві належить право адміністративно-правової вимоги. Також передумовою захисту прав, інтересів і свобод адміністративним судом учасників публічних будівельних правовідносин є дотримання правил інстанційної, предметної та територіальної підсудності, передбачених стаття 19-27 КАС України [45, с. 283-284]. На думку Н.Ю. Задираки, оцінка передумов захисту прав і свобод інтересів учасників публічних будівельних відносин повинно здійснюватися у сукупності, це означає, що відсутність однієї із відповідних передумов робить неможливим

захист прав, свобод та інтересів учасників публічних будівельних відносин адміністративним судом. Достатність передумов захисту прав, свобод та інтересів учасників публічних будівельних відносин сприятиме як успішному розгляду та вирішення адміністративної справи по суті спору, так і результативності звернення до адміністративного суду в цілому [45, с. 286].

Порядок розгляду справ у містобудівній сфері розпочинається з того, що адміністративний суд вирішує питання про те, чи підпадає відповідний спір під його юрисдикцію, та чи взагалі підсудний відповідному адміністративному суду. У зв'язку з цим, оптимальним є позитивне визначення поняття «суб'єкт владних повноважень» в рамках КАС України. Зокрема у Постанові від 10 вересня 2021 року у справі № 766/20776/17 КАС ВС зазначив, що основною ознакою публічно-правового спору є особливий суб'єктний склад. Так, для віднесення спору до публічно-правових обов'язковою є участь у ньому суб'єкта владних повноважень [97].

Однак варто зазначити, що участь у спорі суб'єкта владних повноважень не завжди дає підстави кваліфікувати спір як публічно-правовий і відносити його до адміністративної юрисдикції. Під терміном «суб'єкт владних повноважень», що вживається в процесуальних нормах, необхідно розуміти органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх службові та посадові особи, а також інші суб'єкти, які виконують управлінські владні функції відповідно до вимог чинного законодавства, а також інші делеговані їм повноваження (п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС України) [96].

Так, невід'ємною ознакою держави є наявність публічної влади, яка здійснює передбачені законом функції на постійній основі. Стаття 19 КАС України передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи при здійсненні своїх повноважень зобов'язані діяти у встановлених Конституцією України та законами України межах [57].

Характеризуючи процесуальні галузі права, варто зазначити, що вагоме місце займає поняття процесуальної форми. Деякі науковці навіть ототожнюють адміністративне судочинство з процесуальною формою діяльності адміністративних судів [188, с. 149]. Таке твердження є спірним з огляду на різну спрямованість цих термінів, оскільки під судочинством розуміється діяльність судів, а процесуальна форма - це лише зовнішній бік цієї діяльності. Проте загально визнаним можна вважати твердження, що дотримання процесуальної форми ухвалення судового рішення є однією з основних вимог його справедливості, а тому розгляд методів судового контролю передбачає опрацювання питань дотримання процесуальної форми судового провадження в конкретних справах.

Справи в адміністративних судах першої інстанції можуть розглядатися за правилами загального позовного провадження України або за правилами спрощеного позовного провадження. Спрощене провадження передбачено для справ незначної складності. Водночас, окремі категорії адміністративних справ, визначені Кодексом адміністративного судочинства України, незалежно від їхньої складності, не можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 1. 4 ст. 257 КАС України).

Судовий розгляд адміністративних справ щодо оскарження дозвільних актів органів публічної влади у сфері містобудування є лише однією з форм судового контролю. Натомість виокремлено ще одну форму судового контролю, суть якої полягає у виявленні та реагуванні на злочини, що вчиняються посадовими особами під час розгляду судових справ, не пов'язаних з оскарженням відповідних актів [9, с. 197].

За результатами суд виносить окрему ухвалу про застосування цієї форми контролю. Аналіз існуючої практики винесення окремих ухвал адміністративних судів у сфері містобудування свідчить про порушення процедури прийняття рішень суб'єктами владних повноважень як суттєву підставу для винесення таких ухвал. Такі порушення можуть стосуватися таких питань:

- подання позовів від імені особи, але без достатніх доказів її згоди, для оскарження актів видачі дозволів;
- відсутність необхідних дозволів на будівництво об'єкта (реєстрація права приватної власності на об'єкти завершеного будівництва без достатніх підстав);
- прийняття незаконних рішень про організацію розробки містобудівної документації на місцевому рівні для будівництва котеджів [30, с. 147];
- інші порушення порядку прийняття законів про надання права на провадження містобудівної (будівельної) діяльності або створення підстав для його подальшої реалізації.

Спори у сфері містобудування слід поділяти на категорії. Зокрема, Я. Берназюк, зазначає, що виходячи з аналізу Кодексу адміністративного судочинства України, доцільно виділити дві категорії:

- 1) справи, порушені органом державної влади проти іншого органу державної влади;
- 2) справи за позовом суб'єкта владних повноважень до приватного суб'єкта [11].

Окрім цього, варто підкреслити, що модель спору у сфері архітектури та містобудування має окремі ознаки:

- 1) характеризує публічно-будівельні спори, їх сутність та закономірності;
- 2) дозволяє визначити зміст спірних правовідносин і вид судової юрисдикції;
- 3) дозволяє обрати найбільш ефективний спосіб судового захисту;
- 4) дозволяє правильно визначити предмет позову, зміст, межі та обсяг доказування;
- 5) вказує на адміністративно-правову природу спорів у сфері архітектури та містобудування;

6) обумовлює правильне застосування норм адміністративного процесуального законодавства;

7) визначає та характеризує складові публічно-правових спорів, що можуть складати предмет позову [6].

Н.О. Семенчук звертає увагу на те, що прямої вказівки про визнання права звернутись з позовом до суб'єкта приватного права суб'єктом владних повноважень в законі не міститься [160, с. 94]. Проте в судовій практиці наявні правові позиції Великої Палати Верховного Суду, які визнають право на таке звернення (постанова ВС від 30.01.2019 року у справі № 826/2793/18 [109], постанова ВС від 06.02.2019 року у справі № 810/3046/17 [95], постанова ВС від 13.02.2019 року у справі № 810/2763/17 [100], постанова ВС від 24.10.2019 року у справі № 810/3165/18 [107], постанова ВС від 03.12.2019 року у справі № 810/3164/18 [94], постанова ВС від 13.12.2019 року у справі №810/3160/18 [98]).

Аналіз відповідних постанов дає підстави стверджувати, що суб'єкт владних повноважень наділений правом звернення до адміністративного суду з такими видами позовних вимог:

1) про визнання протиправними дій ДІАМ щодо видачі документів, які надають право на виконання будівельних і відповідних підготовчих робіт, та про їх скасування;

2) про визнання протиправним і скасування декларацій про початок виконання будівельних робіт, дозволів на їхнє виконання, а також обмежень забудови земельної ділянки та виконання містобудівних умов;

3) про визнання бездіяльності місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, у частині погодження будівництва [160, с. 94].

Отже, вбачається, що законодавець обмежив процесуальні можливості суб'єкта владних повноважень у межах розгляду публічно-правових спорів у сфері містобудівної діяльності. У результаті такої законодавчої конструкції

інші учасники процесу, які виступають опонентами суб'єкта владних повноважень, отримують певні переваги у судовому провадженні.

Однією з основних ознак судового контролю є його універсальність, яка відображається у тому, що передбачаються норми зокрема щодо процесуальної форми його здійснення. Процесуальна форма характеризується єдністю, що полягає у єдиних правилах розгляду для всіх категорій справ [181, с. 62]. Дане твердження також актуальне стосовно процесуальної форми діяльності адміністративних судів під час здійснення правосуддя [3, с. 21].

Судовий контроль є спеціальним видом провадження в адміністративному судочинстві, який відрізняється від позовного. Його основна мета полягає в забезпеченні виконання рішень в адміністративних справах, що є ключовим завданням адміністративного судочинства. Судовий контроль не обмежується лише ухваленням рішення, а включає також нагляд за його виконанням. Кожен судовий процес має завершуватися реалізацією рішення у спірних правовідносинах між сторонами. Тому після ухвалення рішення і набрання ним законної сили суд продовжує активно сприяти реалізації прав і законних інтересів сторін, які він захистив своїм рішенням. Ефективність правосуддя безпосередньо залежить від належного контролю суду за виконанням рішення, оскільки головним результатом судового рішення повинно бути відновлення порушених прав і свобод особи [167].

Погоджуємось з думкою, що методи здійснення контролю відповідають специфіці сфери, у якій він здійснюється. В інакшому випадку контроль не буде відповідати принципам об'єктивності та дієвості [38, с. 448]. Вибір того чи іншого методу контролю буде тісно пов'язаний із процедурою його проведення. З огляду на це, В.Я. Малиновський зазначає, що в такому разі існує можливість здійснити плановий та позаплановий контроль; право на пояснення та оскарження залишається ключовим правом об'єкта контролю; суб'єкт перевірки не може приймати остаточне рішення, оскільки його має прийняти лише суб'єкт призначення перевірки, що означає

розмежування суб'єктів, зокрема на суб'єктів безпосереднього проведення перевірки та суб'єктів прийняття [75, с. 318].

Для того, щоб ознайомитись з тенденціями практики судового контролю у сфері містобудування необхідно дослідити правові позиції, які стосуються судового контролю загалом.

Правовою підставою для виникнення обов'язку подання звіту про виконання судового рішення є наявність об'єктивних підстав, підтверджених належними та допустимими доказами, вважати, що за відсутності такого заходу судового контролю судові рішення залишаться невиконаними або для його виконання буде потрібно докласти значних зусиль [87]. З приводу зазначеного слід навести правову позицію Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. Так, у справі № 539/3406/17 від 4 березня 2020 року юридичною підставою для покладання обов'язку на відповідача подати звіт про виконання судового рішення була наявність об'єктивних підстав вважати, що у випадку неподання відповідного звіту про виконання створить загрозу того, що судові рішення залишаться невиконаними або що для його виконання необхідно буде докласти значних зусиль. Водночас, суд встановлюючи строк для подання звіту повинен враховувати специфіку зобов'язань, встановлених відповідним рішенням суду, та можливості суб'єкта владних повноважень виконати такі зобов'язання [21, с. 55].

Що стосується штрафних санкцій як виду судового контролю, то Верховний Суд у постанові від 26.11.2020 у справі № 361/2109/17 виклав правову позицію, що особливість застосування штрафних санкцій полягає в тому, що вони накладаються на керівника суб'єкта владних повноважень, який очолює відповідний державний орган, несе відповідальність за його діяльність та який не виконав судові рішення у встановлений строк [108].

Ці правові норми Кодексу адміністративного судочинства України спрямовані на забезпечення належного виконання судового рішення. Підставами для їх застосування є невиконання судового рішення, ухваленого

на користь позивача, та обставини, пов'язані з невиконанням судового рішення у цій справі.

Накладення штрафу є заходом процесуального примусу, який визначається статтею 144 КАС України. Такий примус має на меті спонукати особу добросовісно виконувати покладений судом обов'язок подання звіту про виконання судового рішення, що обумовлено обов'язковістю його виконання як важливої складової права особи на справедливий суд, що гарантується статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Постановою Верховного Суду від 23.04.2020 року у справі № 560/523/19 зазначено, право накладати штрафні санкції є своєрідною гарантією, яка забезпечує реалізацію конституційного права громадян на судовий захист. Специфіка застосування штрафу полягає в тому, що він накладається на керівника державного органу, відповідального за діяльність державного органу, який не виконав рішення суду, і який несе відповідальність за діяльність очолюваного ним державного органу. Накладення штрафу на керівника органу, відповідального за виконання рішення, є мірою покарання. Суд може накласти такий штраф лише у разі встановлення обставин, які свідчать про умисне невиконання судового рішення, недобросовісність у діях, які свідчать про ухилення суб'єкта владних повноважень від виконання судового рішення [106].

Варто зазначити, що накладення штрафу не звільняє від обов'язку виконати судові рішення та подати звіт про його виконання. Повторне невиконання цього обов'язку тягне за собою застосування наслідків, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України. Окрім цього, розмір нового штрафу збільшується на суму штрафу, який було або мало бути сплачено за попередньою ухвалою (ухвала Донецького окружного адміністративного суду від 02 квітня 2019 року у справі № 805/1141/18-а [174], ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 02.09.2019 року у справі № 815/2640/18 [176]).

Для розгляду тенденцій практики судового контролю у сфері містобудування пропонується поділити категорії справ на: спори, пов'язані з дотриманням суб'єктом містобудування вимог містобудівного законодавства, державних будівельних норм, стандартів і правил під час виконання підготовчих та будівельних робіт; спори, пов'язані зі здійсненням державного архітектурно-будівельного контролю; спори, пов'язані з оскарженням рішень та бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо видачі містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки [56].

Як вказують окремі науковці, адміністративний порядок розгляду спорів у сфері містобудування є структурованим і законодавчо визначеним. До особливостей правового регулювання адміністративного порядку розглядів спорів у цій сфері, на думку вказаних вчених, належать наступні: включає правові норми, що регулюють як діяльність суб'єкта державного управління, так і поведінки приватних осіб; спрямоване на прийняття адміністративного акта суб'єктом владних повноважень; його метою є забезпечення ефективної реалізації прав фізичних осіб та запобігання їх порушенню; тягне за собою настання зовнішніх наслідків, тобто застосування процесуальних норм породжує права та обов'язки осіб, які перебувають поза системою державного управління [45, с. 284].

Наразі однією із найбільш розповсюджених категорій є справи, які стосуються самочинного будівництва. Законодавством не передбачаються повноваження виконавчих органів місцевого самоврядування ухвалювати рішення щодо знесення самочинного будівництва. При виявленні ознак самочинного будівництва орган місцевого самоврядування може звернутися з відповідним позовом про примусове знесення такого будівництва (постанова КАС ВС від 03.03.2021 року у справі № 501/112/14-а [93]).

Саме до особи, яка здійснила будівництво, орган державного архітектурно-будівельного контролю може пред'явити позов про знесення самочинно збудованого об'єкта з подальшою компенсацією витрат,

пов'язаних з таким знесенням (постанова Верховного Суду від 14.02.2022 у справі № 826/7203/17 [102]).

Правовий порядок знесення споруди, будівлі, будинку чи іншого нерухомого майна залежить від підстав, за якими його віднесено до об'єкта самочинного будівництва. Відповідно до ч. 7 ст. 376 ЦК України зобов'язання особи, яка здійснила будівництво, провести відповідну перебудову можливе лише у випадку або істотного порушення будівельних правил і норм, або у разі істотного відхилення від проекту, що порушує права інших осіб чи суперечить суспільним інтересам [182].

У такому разі орган державної влади або орган місцевого самоврядування подає позов про зобов'язання особи здійснити перебудову (реконструкцію). Суд також може ухвалити рішення за позовом про знесення самочинного будівництва, якщо за результатами розгляду справи дійде висновку, що можливість реконструкції та усунення наслідків самочинного будівництва не втрачена і відповідач згоден здійснити реконструкцію. Якщо особа не виконує рішення суду про реконструкцію, суд може постановити рішення про знесення самочинного будівництва.

У випадку звернення до суду органу державного архітектурно-будівельного контролю з позовом про знесення самочинного будівництва необхідно керуватися ч. 1 ст. 38 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» (постанова КАС ВС у справі № 420/4209/19 від 02.11.2022 [110]).

Що стосується самого судового контролю в даній категорії справ, то слід зазначити, що аналіз судової практики дозволяє побачити його відсутність, оскільки вони не стосуються суб'єкта владних повноважень.

Проте валова частина справ стосується порушення будівельних норм, де ми можемо спостерігати клопотання щодо судового контролю. Так у справі № П/811/908/18 від 17 липня 2019 року Третім апеляційним адміністративним судом розглянута справа за скаргою Управління Державної архітектурно-будівельної інспекції у Кіровоградській області. Справа стосувалась визнання незаконними та протиправними дії посадових осіб

Управління Державної архітектурно-будівельної інспекції у Кіровоградській області. Останнім було винесено рішення про скасування декларації про початок будівельних робіт. Позивач звернувся з вимогою скасувати рішення Головного інспектора будівельного нагляду відділу нагляду за діяльністю уповноважених органів з питань архітектури та містобудування управління Державної архітектурно-будівельної інспекції у Кіровоградській області за № 32 від 02 березня 2017 року В обґрунтування апеляційної скарги відповідач зазначив, що суд першої інстанції не приймав будь-яких постанов по справі, а відповідно покладення на відповідача обов'язку по поданню звіту про виконання постанови суду не відповідає вимогам положень КАС України. Зауважено, що відповідач позбавлений можливості виконати вказаний обов'язок, оскільки оскаржуваним судовим рішенням його не було зобов'язано вчинити певні дії [129].

Практика показує, що з аналізу викладеної норми вбачається, що зобов'язання подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення є правом суду та вирішується на його розсуд.

При цьому, суд апеляційної інстанції зазначає, що такий додатковий механізм забезпечення поновлення прав особи застосовується за умови наявності у суб'єкта владних повноважень обов'язку по вчиненню певних активних дій, безпосередньо спрямованих на поновлення відповідних прав та пов'язаних з виконанням судового рішення.

В даному випадку, як вбачається з матеріалів справи, оскаржуваним судовим рішенням було визнано протиправними дії та скасовано рішення відповідача. Тобто, права позивача були захищені шляхом визнання судом протиправними дій та скасуванням рішення відповідача, у зв'язку з чим, підстави для зобов'язання відповідача подати звіт про виконання судового рішення відсутні.

Стосовно спорів, які пов'язані зі здійсненням державного архітектурного контролю можна спостерігати тенденцію частого звернення із

заявою про встановлення судового контролю, які залишаються без задоволення. До прикладу, Ухвалою у справі № 440/1091/19 від 7 травня 2024 року заяву особи про встановлення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративній справі за апеляційною скаргою на рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 20.06.2019 у справі № 440/1091/19 було залишено без задоволення [175].

Суть справи полягала в тому, що Державну інспекцію архітектури та містобудування України зобов'язали провести позапланову перевірку. Перевірка стосувалася дотримання державних будівельних норм, містобудівних умов та обмежень під час будівництва житлового будинку та господарських споруд за вказаною адресою. Особа звернулася до суду із заявою про встановлення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративній справі за її апеляційною скаргою, в якій, відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України просив суд зобов'язати начальника Державної інспекції архітектурно-містобудівного контролю та начальника Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, де перебуває на виконанні виконавчий лист, подати до 1 травня 2024 року звіт про виконання судового рішення Другого апеляційного адміністративного суду від 27 квітня 2023 року.

Необхідно зазначити, що зазначені процесуальні дії, як вказувалось раніше, є диспозитивним правом суду, яке він використовує в залежності від наявності об'єктивних обставин, які підтверджені належними та допустимими доказами. Дана позиція була застосована судом і в цій справі.

Варто також підкреслити, що встановити судовий контроль за виконанням судового рішення можливо як під час ухвалення судового рішення, так і після того, як рішення було ухвалено, що підтверджується ухвалами Великої Палати Верховного Суду від 20.06.2018 року у справі №800/592/17 [173] та від 05.07.2018 року у справі №206/3911/17 [172] та постановою Верховного Суду від 18.04.2019 року у справі №286/766/17 [104].

Окрім того, аналіз судової практики дозволяє відмітити, що юридичною підставою для накладення на відповідача обов'язку подання звіту про виконання судового рішення є наявність об'єктивних підстав, що підтверджуються допустимими та належними доказами, які за відсутності відповідного заходу судового контролю, залишають рішення суду невиконаним або для відповідного судового рішення необхідно буде докласти значних зусиль [175].

Наведену правову позицію суд підкреслює позиціями Верховного Суду, викладеними в постановках від 27.02.2020 року у справі № 0640/3719/18 та від 11.06.2020 року у справі № 640/13988/19. Суд з'ясував, що виконавче провадження на даний час є відкритим та перебуває на стадії примусового виконання. Відтак, належних доказів того, що загальний порядок виконання судового рішення у даній справі є вичерпаним або не надав очікуваного результату, а також те, що при здійсненні вказаного вище виконавчого провадження боржник умисно ухиляється від його виконання [175].

Невиконання уповноваженими органами державної влади та їх службовими і посадовими особами вимог законодавця щодо порядку проведення має наслідком визнання перевірки неправомірною. Враховуючи зазначене, логічно постає питання стосовно дотримання посадовими особами уповноважених органів порядку проведення планових та позапланових перевірок при вирішенні спорів стосовно правомірності прийнятих на їхній основі (законів, нормативно-правових актів, протоколів) рішень як необхідної умови притягнення до відповідальності за порушення будівельних і містобудівних норм, державних правил і стандартів [105].

Вважаємо також за доцільне окремо зупинитися на деяких правових питаннях, які вирішуються судами у спорах про порядок проведення будівельних інспекцій. Згідно з визначенням ч. 41 Закону № 3038-VI державний архітектурно-будівельний контроль являє собою комплекс заходів, що мають на меті забезпечення дотримання проектувальниками, замовниками, експертними організаціями та підрядниками вимог

законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних правил, стандартів і норм у процесі виконання будівельних і відповідних підготовчих робіт. Порядок здійснення архітектурно-будівельного контролю визначається Кабінетом Міністрів України [143]. На виконання зазначено вище законодавчої норми Кабінетом Міністрів України була прийнята від 14 липня 2017 року [143].

У більшості відповідних справ предметом оскарження були дії, бездіяльність і рішення суб'єкта владних повноважень, зокрема це стосується приписів про усунення порушень вимог законодавства у сфері містобудування, будівельних стандартів, державних норм і правил, рішень в частині накладення штрафів за правопорушення у сфері містобудування тощо.

Спори, пов'язані із оскарженням рішень і бездіяльності органів державної влади щодо видачі містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки дозволяють побачити тенденцію звернень одночасно з позовом вимоги про встановлення судового контролю за виконанням рішення суду у справі.

Зокрема, Рішенням Кіровоградського окружного адміністративного суду від 08 вересня 2023 року позивачу було відмовлено у встановленні судового контролю за виконанням рішення суду.

Суть даної справи полягала в тому, що позивач просив суд визнати протиправною відмову Управління містобудування та архітектури Кропивницької міської ради у наданні будівельного паспорта забудови земельної ділянки та просив суд зобов'язати Управління міської ради повторно розглянути заяву про видачу будівельного паспорта забудови земельної ділянки.

Крім заявлених вимог позивач просив встановити судовий контроль за виконання рішення. Проте, суд зазначив, що встановлення такого контролю є не обов'язком, а правом суду, а рішення щодо його застосування на переконання суду, повинно прийматись з урахуванням конкретних обставин

справи та наявності встановлених судом підстав для такого застосування. Позивачем до суду не надано жодних доказів, які б свідчили про можливе ухилення відповідача від виконання рішення суду у цій справі, а відтак суд не вбачає підстав для застосування заходів судового контролю [152].

Аналогічна позиція зазначена і в Рішенні Хмельницького окружного адміністративного суду від 11 березня 2024 року у справі № 560/303/24. У даній справі суд посилався не на відсутність доказів потенційного невиконання судового рішення, а на те, що нема підстав вважати, що суб'єкти владних повноважень будуть порушувати закон не виконуючи рішення суду, а тому, у задоволенні клопотання про зобов'язання суб'єктів владних повноважень подати звіт про виконання цього судового рішення слід відмовити [156].

Публічно-правові спори у сфері містобудування часто стосуються як проведення форм державного контролю, так і як наслідок контрольно-наглядових проваджень – оскаржуються рішень владних суб'єктів із позбавлення спеціальних дозволів (ліцензій) [160, с. 60].

Наприклад, у справі № 300/384/20 відповідно до змісту постанови Восьмого апеляційного адміністративного суду від 01 березня 2021 року було встановлено, що предметом спору було як дотримання вимог правомірності проведення позапланових перевірок суб'єкта господарювання у сфері містобудування, так і оскарження наслідків таких перевірок (у зазначеній справі таким негативним наслідком стало анулювання ліцензії) [123].

Обґрунтування позову та аргументація суб'єкта господарювання базувалась згідно із наявністю фактів порушення процедури про належність повідомлення посадових осіб підприємства про ініціювання органом державного архітектурно-будівельного контролю проведення позапланової перевірки.

Крім того адміністративним органом допущено порушення процедури проведення позапланової перевірки, зокрема, посадові особи ТОВ

«ФАКТОРБУД-1» не були допущені до перевірки, не було створено можливості подання запитуваних документів, не відібрано пояснення від уповноважених осіб. Зокрема, судом було встановлено, що повідомлення про початок здійснення позапланової перевірки відбулось через три дні після початку її проведення. Крім того як зазначено у позові представникам посадових осіб суб'єкта господарювання не було надано можливість висунути органу державного архітектурно-будівельного контролю письмові та усні пояснення, а також не було висунуто структуру вимог, що свідчать про порушення чинного законодавства, які мали б бути обґрунтовані адміністративним органом. Крім того владним суб'єктом було порушено вимоги щодо власне змісту та форми акту як результату проведеної позапланової перевірки.

Судом апеляційної інстанції було встановлено факт недотримання належності повідомлення суб'єкта господарювання про початок позапланової перевірки. Крім того, орган державного контролю неналежним чином реалізував надану йому можливість здійснити повідомлення суб'єкта господарювання про проведення позапланової перевірки альтернативно. Судом встановлено, що факт розміщення інформаційного повідомлення про перелік позапланових перевірок на офіційному сайті органу державного архітектурно-будівельного контролю, не є підтвердженням належності дотримання прав суб'єкта господарювання на інформаційну відкритість та прозорість діяльності органів публічної адміністрації. У дослідженій справі Восьмим апеляційним адміністративним судом було відмовлено у задоволенні апеляційної скарги, що була подана органом державного архітектурно-будівельного контролю, а саме Управлінням Державної архітектурно-будівельної інспекції України в Івано-Франківській області, і залишено без змін рішення Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 23 вересня 2020 року (головуючий суддя Тимошук О.Л., м. Івано-Франківськ) [123].

Як обґрунтовано вказують Ю.О. Легеза та К.С. Кучма, українська судова система є ефективним засобом, який спроможний подолати наявні проблеми розпорошеності актів чинного вітчизняного законодавства у сфері містобудування з метою забезпечення дієвого вирішення завдань із забезпечення права людини на достатній рівень життя, що прямо пов'язується із якісною політикою в сфері забудови населених пунктів як одного із складових елементів політики відбудови України. Провівши аналіз судової практики та правових позиції Верховного Суду у сфері містобудування науковці зазначають, що національна судова практика виходить із позиції забезпечення належності інформування особи, містобудівна діяльність якої підлягає перевірці, що повинна бути належно повідомлено про початок проведення відносно такої особи перевірки як планового, так і позапланового характеру [71, с. 45].

В цілому спостерігається певна тенденція у формуванні судової практики із дотриманням висновків про необхідність дотримання вимог щодо належності проведення планових та позапланових перевірок діяльності суб'єктів господарювання у сфері містобудування, а також щодо необхідності створення належних умов для забезпечення рівності та диспозитивності здійснення адміністративно-процесуальних дій.

У якості прикладів такого висновку варто навести ряд судових рішень. Так, прикладом буде слугувати постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 06.06.2019 року у справі № 640/ 20588/18 [130], Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 13.01.2022 року у справі № 420/ 18355/21 [128], Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.10.2020 року у справі № 826/545/16 [99] та інші.

Таким чином, судовий контроль має на меті забезпечити виконання прийнятого в адміністративній справі рішення. Оскільки виконання рішення є основною метою усього процесу, існування чітко визначених засобів, за допомогою яких можна стимулювати орган державної влади виконати судове

рішення, є основною умовою існування судової системи в Україні, тому інститут судового контролю є достатньо дієвим механізмом забезпечення виконання рішення суду.

На основі аналізу судової практики та нормативного регулювання, вбачаємо за необхідне розробити стандарти судового контролю, які б забезпечували єдність у застосуванні цього інструменту в адміністративному судочинстві. Такі стандарти повинні враховувати: конкретні обставини справи – оцінка ризиків невиконання рішення суду, зокрема врахування поведінки суб'єкта владних повноважень та наявності попередніх випадків ігнорування рішень; чіткі критерії застосування судового контролю – визначення обов'язкових умов, за яких суд має право або зобов'язаний встановити контроль; прозорість процедур контролю – розробка форм та механізмів звітності про виконання судових рішень, що дозволять уникнути зловживань з боку суб'єктів владних повноважень; збалансованість прав і обов'язків сторін – створення умов, за яких судовий контроль не буде перешкоджати роботі суб'єктів господарювання, але водночас ефективно стимулюватиме виконання рішень органами влади.

Запровадження таких стандартів дозволить не лише уніфікувати судову практику, але й підвищити ефективність адміністративного судочинства загалом, мінімізуючи випадки невиконання рішень суду та забезпечуючи дотримання прав усіх учасників правовідносин.

2.2. Фактори впливу на ефективність судового контролю у сфері містобудування

Ефективність судового контролю у сфері містобудування є важливим аспектом, що безпосередньо впливає на безпеку населення та якість життя громадян. Забезпечення належного контролю має бути пріоритетним завданням для держави та відповідних органів.

Сам критерій ефективності має вагоме значення для усіх правових наук, зокрема для адміністративного процесуального права. Даний критерій має достатньо широке застосування. Так, до прикладу, ВККС України як розпорядник публічної інформації оприлюднює на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних набір даних під назвою «Інформація про ефективність здійснення суддями правосуддя». Оприлюднення такої інформації дає можливість громадськості та Комісії в цілому аналізувати та оцінювати ефективність здійснення правосуддя. Зокрема, під час участі суддів у конкурсах на посади в органах суддівського врядування чи добору до інших судів, а також під час кваліфікаційного оцінювання їхня професійна компетентність може бути оцінена через призму ефективності здійснення правосуддя. Крім того, це дозволяє провести детальний аналіз не лише одного судді, а й кількох суддів одного суду чи регіону (округу). Слід зазначити, що цей набір є дуже цінним і корисним [24, с. 247].

Фактори впливу на ефективність судового контролю мають не тільки теоретичне, а також й практичне значення. Як справедливо зазначає Ю.А. Волкова, на даному етапі в нашій країні існує проблема невиконання судових рішень, ухвалених адміністративними судами за результатами розгляду справи. Отже, судовий контроль за виконанням рішень в адміністративному судочинстві матиме вирішальне значення, оскільки суб'єкт владних повноважень є однією зі сторін публічно-правового спору. Як слушно наголошує Ю.А. Волкова, «у спорах із суб'єктами владних повноважень з метою захисту та відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб необхідно розробити ефективний механізм судового контролю за виконанням судових рішень» [27, с. 294]. Крім того, оскільки виконання судового рішення є основною метою всього процесу, наявність чітко визначених правових засобів, за допомогою яких можна спонукати суб'єкта владних повноважень до виконання судового рішення, є базовою умовою існування судової системи в Україні.

Для дослідження будь-якої категорії необхідно почати з аналізу її понятійного апарату, звертаючи увагу на історичні аспекти формування та трактування поняття. Наприклад, поняття «ефективність» має тривалу історію використання у правовому полі, яке відображається в різних законодавчих актах. У цьому контексті заслуговує на увагу Закон України «Про державну службу», що втратив чинність, де принцип ефективності трактувався як «раціональне і результативне використання ресурсів для досягнення цілей державної політики» (ст. 4) [137]. Це визначення стало однією з основ для подальшого розвитку поняття ефективності у сфері державного управління, демонструючи еволюцію підходів до його розуміння в українському законодавстві.

Варто зауважити, що сама вимога ефективності неодноразово згадується у ряді міжнародних актів, а також у Конституції та законах України. Так, ефективність судового захисту прав, свобод та інтересів особи як засада судочинства закріплена у ч. 2 ст. 55, ч. ч. 1 та 3 ст. 124, ч. 4 ст. 125, ст. 129 Конституції України [60]. Крім того, вимога ефективності захисту прав, свобод та інтересів особи в адміністративному судочинстві безпосередньо закріплена у КАС України.

Ефективність правового захисту виступає також одним із принципів адміністративної процедури, про що зазначено у статті 4 ЗУ «Про адміністративну процедуру» [132]. Зокрема у статті 14 вказаного Закону зазначається, що адміністративний орган розглядає та вирішує справу, що належать до його повноважень, з найменшими витратами коштів у простий та ефективний спосіб [132].

Зобов'язання, які взяла на себе Україна відповідно до статті 4, 6 та 14 Угоди про асоціацію, це прагнення зміцнити повагу до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування; забезпечити стабільність і дієвість демократичних інституцій, гарантувати права людини і основоположні свободи, а також зміцнити судову владу та підвищити її ефективність [3, с. 188].

Таким чином, ефективність є однією із ключових вимог і критеріїв оцінки якості судового захисту прав особи від порушень із сторони суб'єктів владних повноважень, що закріплена у міжнародних актах і Основному Законі України, а також складова принципу верховенства права.

В науковій літературі панує теорія ефективності, яка включає в себе наступні підходи:

1. статичний, що полягає у вимірі внеску досягнення поставлених цілей і розробці заходів правового регулювання;
2. функціональний – враховується соціальна корисність при оцінці ефективності;
3. соціальний – осмислення ефективності як фактору за допомогою якого досягаються соціально-значимі результати, які відповідають потребам суспільства.

Л.М. Москвич під ефективністю пропонує розуміти функціонально-цільову категорію, яка описує суспільно значущу, свідому діяльність соціальних інститутів і людини, що пов'язується з очікуванням певного позитивного результату. Вченим запропоновано виокремити наступні умови ефективності державно-правового явища: доцільність, економічність, спрямованість, результативність, відповідність очікуванням і стабільність результату [83, с. 284].

Ефективність як критерій є надзвичайно важливим при захисті прав та свобод людини і громадянина. Зокрема, Я.О. Берназюк наводить складові ефективного правосуддя. Зокрема, ефективність судового захисту прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві включає ефективність: обраних способів захисту; пов'язана із розглядом та вирішенням справи; прийнятого судового рішення; виконання судового рішення [10, с. 148].

Ми вважаємо, що «ефективність судового контролю» буде виступати складовою єдиного терміну «ефективне правосуддя». В такому разі ефективний судовий контроль становитиме зразок для оцінки якості

функціонування судової гілки влади та запорукою довіри до неї зі сторони суспільства, а також інших суб'єктів суспільства.

Варто зауважити, що саме виконання судового рішення буде основою ефективного правосуддя, звідки буде впливати і сам судовий контроль.

Так складовими виконання судового рішення будуть наступні елементи:

- повага державних органів та посадових осіб в силу своєї посади та визначених законом повноважень до судового рішення і його виконання «ex-officio»;

- виконання рішення повинно бути ефективним, пропорційним, швидким та справедливим;

- для цього мають передбачатися необхідні кошти та чіткі правові норми, що визначають доступні ресурси, відповідальні органи та механізми повного виконання судового рішення, яке набрало законної сили.

Критерій ефективності неодноразово був зазначений у правових позиціях Верховного Суду. До прикладу, у постанові Верховного Суду від 16.05.2023 року у справі № 380/3195/22 за позовом Товариства до Львівської міської ради [103]. Суть спору у цій справі полягала у тому, що новий Перелік розміщення тимчасових споруд м. Львова затверджений Львівською міської ради не включив тимчасову споруду позивача, яка, починаючи з 2009 року, перебувала у всіх попередніх переліках розміщення ТС у м. Львові. Зокрема, судом було встановлено правову позицію, що ефективний судовий захист прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві включає в себе ефективний розгляд справи та її вирішення, ефективний спосіб захисту, ефективне судове рішення та ефективне його виконання. Ці всі елементи охоплюються єдиним терміном під назвою «ефективне правосуддя», який є еталоном для оцінки якості роботи судової гілки влади та вказує на запоруку довіри до гілки з боку громадян, а також інших суб'єктів. Враховуючи, що суд не встановив під час розгляду цієї справи, а відповідачі не довели наявність законних підстав для невиключення тимчасової споруди позивача до

відповідного Переліку тимчасових споруд, з метою забезпечення ефективного захисту прав позивача, враховуючи положення статей 2 та 245 КАС України, Суд погодився, що зобов'язання Львівської міської ради включити споруду позивача до Комплексної схеми розміщення ТК для здійснення підприємницької діяльності у м. Львові не буде вважатися втручанням у дискреційні повноваження відповідачів, оскільки такий спосіб захисту порушення права буде найбільш ефективним і спрямованим на недопущення свавілля в діяльності компетентних органів державної влади [103].

Практика Верховного Суду свідчить про те, що ефективна система суб'єктів влади, включаючи органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, є механізмом, який ефективно захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб. Такий механізм зменшує можливість публічно-правових спорів у сфері містобудування та, відповідно, робить непотрібним звернення до адміністративного суду [24, с. 248].

Частина друга статті 2 КАС України орієнтує суб'єкта владних повноважень забезпечити ефективний захист. Дана норма зобов'язує його у разі порушення відповідних прав, свобод та інтересів, поновити їх до моменту ініціювання особою судового провадження.

О.Л. Грицаєнко зазначає, що під ефективним способом судового захисту розуміється результат, який дає найбільший ефект для відновлення правового статусу особи, яке існувало до порушення її прав і призводить до бажаних наслідків, отже, дієвий спосіб захисту має забезпечити поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам [31, с. 57].

Розглядаючи спосіб захисту потрібно співвіднести його з способами судового контролю. Зокрема, основу для визначення способів судового контролю становлять відповідні судові процедури, зокрема це стосується питання законності здійснення містобудівних заходів. Відповідні судові

процедури застосовуються як для вирішення судових справ в основному, так і для винесення окремих рішень, що дозволяє діяльність у цій сфері.

Спеціальними способами здійснення судового контролю в порядку адміністративного судочинства є, по-перше, покладення на суб'єктів владних повноважень обов'язку подавати звіти про виконання рішень адміністративного суду, по-друге, можливість накладати штраф за невиконання судового рішення; визнання пов'язане з виконанням судових рішень [33, с. 46].

Термін «спосіб» означає певну технічний спосіб, систему чи дію, за допомогою яких досягається бажаний результат [14]. Вплив судів на суб'єкт примусового виконання рішення суду, тому варто визнати таку позицію та у майбутньому дивитися на відповідні рішення суду саме як на спосіб здійснення судового контролю за контрольований об'єкт виконання судових рішень. Проте стосовно цього дослідження варто зазначити, що самостійною та специфічною системою адміністративної юстиції є виконання судових рішень [38, с. 14].

Способи судового контролю за погодженням діяльності у сфері містобудування відповідають повноваженням адміністративного суду, які він здійснює за результатами розгляду конкретної адміністративної справи, тому ці способи відображають зовнішню сторону об'єкта контролю, який надає відповідний судовий наказ на підконтрольний об'єкт. Тому варто відрізнити способи та прийоми судового контролю від дозвільної діяльності у сфері містобудування. Такі способи лежать на рівні внутрішньої організації проведення такого контролю (процесуальна форма його проведення) і охоплюються процедурами (письмового, спрощеного) судового провадження, а також процедурами винесення судових рішень [162, с. 24].

Способи лежать на рівні зовнішнього вираження проведення такого контролю та виражаються у застосованих ним повноваженнях суду (ч. 2 ст. 245 ЦК України [182]) щодо об'єкта контролю. У досліджуваній сфері

найбільш часто використовуваними повноваженнями мають бути визначення:

- визнання протиправним та скасування рішення;
- визнання протиправними та скасування інших дій суб'єкта владних повноважень із зобов'язанням вчинити певні дії.

Зазначені положення щодо особливостей судового контролю за законністю дозволу на діяльність у сфері містобудування дозволяють запропонувати окремі способи підвищення їх ефективності, що сприятиме розвитку гарантій прав людини та суб'єктивних і законних інтересів фізичних осіб у сфері містобудування.

Досліджуючи поняття ефективності судового контролю за законністю діяльності суб'єктів публічного адміністрування в основу слід покласти наукову позицію Б.Д. Гудза. Він пропонує розглядати ефективність судового контролю через такі показники: дотримання принципів верховенства права при здійсненні контролю, дотримання законності та належної судової процедури; співвідношення результатів, отриманих у процесі судового контролю та ідеальної моделі функціонування підконтрольного суб'єкта; довіра приватних осіб до судової влади на високому рівні, що є гарантією законності в підконтрольній сфері; а також мінімально розумний строк вирішення судової справи [33, с. 18]. Як обґрунтовано зазначають вчені О.В. Гулак, В.В. Ладиченко та Л.В. Головій під публічним адмініструванням судової влади, що є однією із форм забезпечення рівного доступу до правосуддя, варто розуміти цілісну систему адміністративних інституцій, що має ієрархічну побудову, здійснює роботу на всіх рівнях і має цілеспрямовану діяльність, по відношенню до усіх елементів судової системи та приймає управлінські рішення [34, с. 16].

Сучасні дослідження дозволяють розширити цей науковий підхід. Наприклад, О. Квасніцька, враховуючи європейські стандарти адміністративної процедури, акцентує увагу на таких аспектах: гарантії ефективного доступу до суду, прозорість системи судового контролю,

незалежність і неупередженість суду, повна реалізація принципу рівних можливостей, а також законність і виконуваність судових рішень [54, с. 114].

Показник фактичної ефективності контролю, мабуть, єдиний, який має змістовний характер, оскільки безпосередньо відображає результати контролю. Всі інші фактори є скоріше засобом досягнення результату, але не відображають його, наприклад, такі як дотримання належного процесу контролю, реалізація принципів законності та верховенства права, ефективний доступ до суду тощо. Таким чином, їх слід розглядати як формальні показники ефективності судового контролю.

Загально визнаною у вітчизняній та світовій юридичній науці є класифікація показників певних предметів, явищ і процесів на дві групи: формальні та матеріальні. Ця класифікація знаходить відображення в характеристиках таких явищ, як, наприклад, правопорядок (диференціація їх матеріальної та формальної складових) [66, с. 29]; виміри ефективного правового регулювання в цілому (врахування економічного ефекту, проблемна спрямованість, врахування конституційних вимог) [75, с. 93].

Дотримання порядку та умов ухвалення рішень органами контролю стосовно здійснення контролю становить єдину підставу для визнання їх дій правомірними.

Специфічна категорія спорів в адміністративних процедурах, в окремих випадках може сприйматися суб'єктивно: надто очевидні порушення при здійсненні контрольних заходів. Наприклад, порушення порядку призначення, проведення чи продовження перевірки, і як результат, закон про перевірку, постанова, рішення про юрисдикцію, які не витримують критичної оцінки, вимоги закону не задоволені та скасовуються судами законодавчої влади [164, с. 278].

Досягнення ефективності реалізації чинного законодавства у сфері містобудування вимагає системного міжгалузевого підходу, який, у свою чергу, вимагає визначення якості положень законодавства, так і норм локальних актів, що насамперед повинно знаходити свій прояв у

встановленні відповідності інтересам суспільства, а отже, може належним чином задовольнити потреби держави, суспільства та окремих осіб.

Ефективність норм права залежить від форм їх реалізації, і тому може бути виокремлена ефективність правотворення, ефективність правозастосування, ефективність відповідальності та ефективність санкцій [16, с. 316].

Слід зазначити, що шлях адміністративно-правового регулювання сфери містобудування та формування нормативно-правової бази є чималим, на якому було ухвалено низка важливих актів, які дозволили сформувати правову базу регулювання містобудівну діяльність [29].

Н.О. Семенчук провела аналіз розвитку законодавства України у сфері містобудування і виділила три етапи його розвитку, зокрема:

1) перший етап (1991-2007), на якому закладено основи адміністративно-правового регулювання у сфері містобудування через ухвалення відповідних законодавчих актів, які визначили економічні, правові, соціальні та організаційні засади містобудівної діяльності нашої держави, планування та забудови територій і населених пунктів, механізм фінансування капітального будівництва з державного бюджету, концептуальні рішення та пріоритети держави стосовно планування і використання території України, а також посилення державного контролю за забудовою територій.

2) другий етап (2007-2014) визначив шляхи подолання кризових явищ у сфері містобудування.

3) третій етап (з 2014) характеризується зближення правової системи України із правом ЄС [160, с. 84-85].

Варто підкреслити, що на сучасному етапі наша держава здійснює заходи, спрямовані на поступове зближення національної правової системи з правом ЄС, у всіх сферах, у тому числі сфері містобудування [80].

Ефективність гармонізації залежить багато в чому від заходів і способів, які використовуються Україною на різних стадіях правової

інтеграції. Це зокрема включає в себе такі елементи як: створення демократичних засад розвитку суспільства, формування правової держави, реформування частин правової системи суспільства (інституційної та нормативної), формування відповідно до основних засад європейського права правової свідомості населення [74, с. 55].

Варто підкреслити, що гармонізуючи національне законодавство з законодавством ЄС Україна має враховувати те, що цей процес має, в переважній більшості, односторонній характер, тому що у цьому процесі мова йде не про взаємні кроки з обох сторін щодо узгодження своїх правових норм, а тільки про зміни в національному законодавстві України з метою його гармонізації з нормами права ЄС.

Так, 21 липня 2017 року представниками Будівельної палати України, Національної спілки архітекторів України, Конфедерації будівельників України, Міжнародної організації з розвитку права, (IDLO), Міжнародної гільдії інженерів-консультантів та фахівці, німецької урядової компанії «Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH», ГО «Разом проти корупції», ГО «Офіс ефективного регулювання» (BRDO), Інституту урбаністики, архітектури та регіоналістики НСАУ, ДП «УкрНДПротивільбуд» ДП «ДІПРОМІСТО», було підписано Меморандум, згідно із яким сторони взяли на себе зобов'язання щодо розроблення Концепції. Робота над Концепцією тривала більше, ніж півтора року.

Щодо правосуб'єктності громадськості слід зазначити, що у постанові Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 911/792/18, суд зазначив, що громадська організація може захищати в суді особисті немайнові та майнові права своїх членів, а також охоронювані законом права та інтереси інших осіб, які звернулися за таким захистом лише у випадках, коли таке повноваження передбачено їх нормативно-правовими актами та коли відповідним законом визначено право громадської організації звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших осіб. Проте Закон України «Про громадські об'єднання» не передбачає права громадських

об'єднань звертатися до суду за захистом інтересів інших осіб. До прикладу, представницьким органом територіальної громади міста Києва є компетентна рада, а окрема організація не може діяти та виступати від імені та в інтересах такої громади. Як зазначив суд, чинним законодавством не визначено правових підстав для звернення громадських формувань до господарського суду за захистом публічних інтересів чи інтересів територіальної громади у правовідносинах, пов'язаних з передачею нерухомого майна [101].

Отже, судовий контроль у сфері містобудування має важливе значення для забезпечення безпеки будівництва в населених пунктах. Такий процес, серед іншого, передбачає дотримання будівельних стандартів, норм і правил, перевірку документації, а також відповідність стандартам житлово-комунального господарства.

Ефективність судового контролю у сфері містобудування залежить від багатьох чинників. Так, першим і, на нашу думку, найважливішим із них є наявність висококваліфікованих і компетентних фахівців, які добре розуміються на складних будівельних технологіях та процедурах. Вони повинні мати знання в архітектурі, будівництві, праві та регулюванні містобудівної діяльності. До прикладу, організація проведення, підвищення кваліфікації, підготовка та перепідготовка фахівців для здійснення державного архітектурно-будівельного контролю, обстеження та інших передбачених законодавством функцій, виконання яких належить до компетенції ДІАМ дозволить удосконалити сферу містобудування загалом.

Другим важливим фактором є наявність відповідної нормативно-правової бази, яка регулює будівельний процес. Якщо законодавство не є чітким, а навпаки, заплутаним, це може спричинити порушення у будівництві та створити труднощі для здійснення судового контролю.

Третім ключовим фактором є доступ до сучасних засобів контролю і технологій. Наразі існує багато інноваційних інструментів, які можуть сприяти безпеці та якості будівництва. Наприклад, цифрові технології

дозволяють забезпечувати точність виконання робіт і контролювати сам процес будівництва або реконструкції об'єкта.

Четвертий фактор - відкритість і прозорість процесу судового контролю. Якщо контроль здійснюється прозоро і зрозуміло для всіх зацікавлених сторін, що, у свою чергу, сприяє підвищенню довіри до нього і покращує його ефективність. Для цього можуть використовуватися різні інструменти, такі як публікація звітів про перевірки, надання доступу до інформації про будівництво та її перевірка.

П'ятим ключовим фактором є наявність ефективних механізмів застосування санкцій за порушення будівельних норм. Це можуть бути штрафи, анулювання ліцензій та інші заходи, спрямовані на запобігання таким порушенням у майбутньому.

Шостим важливим фактором є залучення громадськості до процесу судового контролю. Громадськість може стати важливим джерелом інформації про порушення у сфері будівництва та забезпечити контроль за діяльністю контролюючих органів.

2.3. Процедура реалізації судового контролю у сфері містобудування

Судовий контроль у сфері містобудування набуває особливої важливості в Україні, де швидкий розвиток будівельної галузі супроводжується численними порушеннями норм законодавства. Містобудівні конфлікти, пов'язані із незаконним будівництвом, порушенням екологічних стандартів та прав громадян, є одними з основних юридичних проблем, з якими стикаються органи місцевого самоврядування, забудовники та мешканці.

Громадськість, яка активно слідкує за процесами містобудування, може виступати важливим фактором у судовому контролі, оскаржуючи незаконні будівельні проекти або порушення прав громадян, що виникають через такі проекти. Завдяки судовому контролю громадяни отримують можливість

захищати свої права, а також вимагати компенсацію за порушення законодавства з боку забудовників та органів державної влади. Участь громадськості у процесах обговорення та контролю за містобудівною діяльністю є ключовою для забезпечення прозорості та підзвітності органів влади та забудовників.

В умовах децентралізації публічного управління і трансформації правового регулювання просторового розвитку питання реалізації судового контролю у сфері містобудування є особливо актуальним. Враховуючи те, що містобудівна діяльність є комплексною сферою, що охоплює взаємодію публічних і приватних інтересів, прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, правову охорону культурної спадщини, правовий режим землекористування та реалізацію права на житло, то в у цьому контексті саме суд є єдиним інституційним гарантом балансу інтересів, що здатний забезпечити ефективний контроль за дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності, належного урядування та пропорційності в динамічному урбаністичному середовищі.

З урахування комплексного характеру містобудівної діяльності, судовий контроль реалізується через декілька основних процесуальних процедур кожна з яких має власне правове регулювання та функціональне навантаження. До таких видів процедур реалізації судового контролю належать публічно-правові, приватноправові та спеціальні процедури судочинства (адміністративне, господарське, цивільне та конституційне), а також через новий вид процесуального контролю за виконанням судових рішень (відповідно до новел КАС України (ст. ст. 382-382³), введених Законом № 4049-ІХ від 21 листопада 2024 року). Останній становить особливе значення у контексті проведеного нами дослідження, оскільки є порівняно новим самостійним процесуальним інструментом, метою якого є підвищення ефективності виконання судових рішень, у тому числі й у містобудівній сфері. Процедура виконання судових рішень з контролем їх реалізації у сфері містобудування включає: подання звіту про виконання

судового рішення; встановлення судом нових строків; накладення штрафів на посадових осіб; контроль за повнотою виконання судового рішення, навіть після прийняття звіту.

Насамперед варто зауважити, що контроль у містобудівній сфері не є виключно судовим за своєї правовою природою, він передбачає декілька форм: інституційний, громадський, адміністративний, експертно-технічний тощо. Відповідні форми закріплені у ряді нормативно-правових актів, тому перед дослідженням процедур реалізації судового контролю необхідно проаналізувати законодавчі положення, що врегульовують механізми здійснення контролю у сфері містобудування, що дозволить сформувати належну аналітичну базу для подальшої характеристики процесуального інструментарію, меж судової юрисдикції та визначення ефективності судових форм реагування на порушення у містобудівній сфері.

Чинним законодавством України встановлено чітку та єдину процедуру перевірки дотримання вимог законодавства суб'єктами містобудівної діяльності при здійсненні будівельних робіт посадовими особами будівельних інспекцій. Початковим етапом є повідомлення суб'єктів містобудування, які працюватимуть над реалізацією об'єктів будівництва під час перевірки.

Програми розвитку регіонів і населених пунктів, програми економічного, соціального і культурного розвитку мають бути узгоджені з містобудівною документацією відповідного рівня. Вимоги до містобудівної документації є обов'язковими для всіх суб'єктів містобудування [170, с. 29]. Пункт 9 Порядку № 553 «Про державний архітектурно-будівельний контроль» передбачає, що контроль здійснюється у присутності органів містобудування або їх представників, а також з правом суб'єкта містобудування бути присутнім при проведенні цієї перевірки (п.13 Порядку № 553). У випадку порушення цього порядку, суб'єкти містобудування мають право звертатися до суду для захисту своїх прав [91].

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 року № 1340 було створено новий орган – Державну інспекцію архітектури та містобудування України (ДІАМ), яка замінила Державну сервісну службу містобудування та Державну інспекцію містобудування [90]. ДІАМ є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань архітектурно-будівельного нагляду та контролю, діяльність ДІАМ координується та координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра з відновлення України [90].

Перед початком перевірки працівник контролюючого органу повинен надати уповноваженому з питань містобудування призначення на проведення перевірки та службове посвідчення уповноваженої особи контролюючого органу [151, с. 119]. Невиконання обов'язку щодо завчасного повідомлення органу містобудування про проведення перевірки унеможливорює виконання посадовою особою контролюючого органу встановлених законодавством обов'язків, зокрема надання довідки та направлення на перевірку відповідно до пункту 7 Порядку № 553 [91]. Така ситуація може стати підставою для оскарження правомірності дій контролюючого органу та визнання їх такими, що суперечать законодавчим вимогам. За результатами перевірки уповноваженою особою складається акт перевірки та, якщо вимоги чинного законодавства порушено, то протокол про адміністративне правопорушення у сфері містобудування. У випадку порушення цих вимог суб'єкти містобудування мають право звернутися до суду для оскарження дій органів контролю.

Підставами для проведення позапланових перевірок у сфері містобудування є:

- письмове звернення Департаменту містобудування щодо обстеження об'єкта будівництва чи будівельної продукції;
- необхідність перевірки достовірності відомостей у документах (актах про початок виконання робіт, акті про готовність об'єкта до експлуатації тощо);

- виявлення факту самочинного будівництва;
- скарги фізичних чи юридичних осіб щодо порушення суб'єктом містобудування містобудівних норм;
- звернення правоохоронних органів з проханням провести перевірку.

Відповідно інспектори мають право:

- складати протокол про адміністративне правопорушення у сфері містобудування;
- накладати штрафи в межах визначених законом повноважень;
- видавати приписи про усунення порушень містобудівних та будівельних норм;
- зупиняти підготовчі та будівельні роботи, які здійснюються без дозволів або порушують затверджену проектну документацію [143].

Такі дії або рішення можуть стати предметом судового розгляду, оскільки суб'єкти містобудування мають право оскаржувати їх у судовому порядку. Наприклад, у випадках, коли перевірка проводиться без належного повідомлення, порушення процедур може призвести до скасування результатів перевірки чи накладених штрафів.

Суб'єкт містобудування, щодо якого здійснюється контроль, має право:

- вимагати від посадових осіб уповноважених державних органів виконавчої влади під час проведення перевірок дотримання законодавства;
- перевіряти наявність у посадових осіб службових посвідчень;
- бути присутнім під час проведення перевірки та надання пояснень;
- отримувати акт перевірки, складений ДІАМ за результатами перевірки;
- подавати письмові зауваження, пояснення чи заперечення до акта перевірки [143].

Суб'єкт містобудування зобов'язаний:

- допустити посадових осіб Державної інспекції архітектури та містобудування України до перевірки за умови дотримання законодавчо визначеного порядку;
- виконувати приписи Державної інспекції архітектури та містобудування України щодо усунення порушень;
- подавати необхідні документи, заяви, довідки та матеріали, які стосуються перевірки.

У разі відмови суб'єкта містобудування допустити посадових осіб до перевірки складається акт про відмову, що є підставою для подальших юридичних дій [139].

При виявленні порушень законодавства у сфері містобудівної діяльності, крім акта перевірки, складається акт, який містить припис про усунення порушень законодавства, будівельних норм, державних норм і правил у сфері містобудівної діяльності або розпорядження про зупинення підготовчих та будівельних робіт, що проводяться без попереднього повідомлення, реєстрації декларації про початок їх виконання чи дозволу на виконання будівельних робіт (пункт 17 Порядку) [90].

Згідно з Законом України «Про відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері містобудівної діяльності», накладення штрафів здійснюється відповідно до Порядку, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 червня 1995 року № 244 [90].

Протокол про кримінальне правопорушення у сфері містобудування повинен складатися посадовою особою та містити такі дані:

- посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, що підготувала звіт;
- місце та дата його створення;
- відомості про містобудування, що буде передано до юрисдикції;
- місце злочину та характер злочину;
- законодавчий акт (відповідна норма), вимоги якого порушено;
- прізвища свідків та їх адреси (за наявності);

- роз'яснення питання містобудування, яке буде притягнуто до відповідальності;

- інші відомості, що мають значення для вирішення справи [90].

Також протокол про кримінальне правопорушення у сфері містобудівної діяльності підписується особою, яка його склала, суб'єктом містобудування, притягнутим до відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері містобудівної діяльності, та свідками (за наявності).

На практиці забудовники взаємодіють із представниками органів державного архітектурно-будівельного контролю на всіх етапах будівельного процесу – від підготовчих робіт до введення об'єкта в експлуатацію. Проте трапляються ситуації, коли забудовник стикається з труднощами через неналежне виконання контролюючими органами своїх повноважень. Такі проблеми можуть включати:

- затримки у видачі дозвільних документів;
- необґрунтовані відмови у затвердженні проектів чи актів перевірок;
- упереджене ставлення під час перевірок;
- порушення строків реагування на запити забудовників.

У сфері містобудування судова практика демонструє неоднозначність у підходах до анулювання дозволів на виконання будівельних робіт і скасування заяв про готовність об'єкта до експлуатації [76, с. 131].

Адміністративний суд зазначив, що реєстраційна заява щодо готовності об'єкта до експлуатації є підставою для укладення договору про забезпечення об'єкта необхідними ресурсами (вода, газ, тепло, електроенергія). Після реєстрації права власності на об'єкт така заява втрачає чинність, а право власності захищається відповідно до частини першої статті 321 ЦК України щодо недоторканності власності. Цю позицію підтверджено постановою Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/5513/17, яку залишив без змін Апеляційний суд міста Києва [126].

У постанові Київського окружного адміністративного суду у справі № 826/1590/17 було розглянуто ситуацію, коли замовник будівництва скоригував проект відповідно до початкових умов містобудування. Уповноважений орган анулював дозвіл на виконання будівельних робіт, оскільки були відсутні нові містобудівні умови та обмеження.

Суд дійшов висновку, що:

- чинне законодавство при коригуванні проектної документації не вимагає отримання нових вихідних даних;
- коригування проекту в межах чинних умов та обмежень є допустимим, навіть якщо стосується змін номерів поверхів чи площі;
- анулювання дозволу на виконання робіт є незаконним у таких випадках [124].

У справі № 826/18425/16 Київський міський адміністративний суд розглянув скасування декларацій про початок будівництва та експлуатаційну готовність об'єкта у зв'язку з виявленням недостовірної інформації [125].

Суд зазначив, що:

- для скасування декларації необхідно довести факт невідповідності поданих даних на момент їх реєстрації;
- виявлення у декларації недостовірних даних не означає автоматичного порушення, якщо ці дані не суперечили фактичному стану на момент подачі [125].

Судова практика демонструє, що дії уповноважених органів щодо анулювання дозволів та декларацій мають бути ретельно обґрунтованими. Зокрема, законність анулювання залежить від дотримання вимог законодавства на момент ухвалення рішень. Замовники будівництва мають право, у свою чергу, оскаржувати рішення контролюючих органів у судовому порядку, якщо вважають їх необґрунтованими чи незаконними.

Не менш важливим є питання визначення рівня наслідків будівництва. Категорія наслідків визначає процедуру юридичного супроводу будівництва, алгоритм дій замовника для оформлення необхідних документів, а також

адміністративні процедури, які застосовуються під час супроводу будівництва – від підготовки будівельних робіт до завершення їх налагодження.

Аналізуючи судову практику з питань визначення рівня наслідків будівництва, слід звернути увагу на позицію Верховного Суду, висвітлену в постанові від 4 березня 2021 року у справі № 826/27503/15 [127]. У цій справі розглядалася апеляція на рішення щодо притягнення проектувальника до відповідальності за можливе заниження категорії складності (тепер — категорії наслідків) об'єкта архітектури. Ця справа стосується позапланової перевірки Управління Держархбудінспекції м. Києва, проведеної через реконструкцію цілісного майнового комплексу по вул. Новопирогівській у Голосіївському районі. Замовник, визначивши об'єкт як III категорії складності, подав декларацію про початок виконання робіт. Контролюючий орган не погодився із цим і наполягав на віднесенні об'єкта щонайменше до IV категорії складності. За результатами перевірки було зроблено висновок про неналежне визначення категорії складності об'єкта, що спричинило складання акта про порушення законодавства у сфері містобудування та притягнення проектувальників до відповідальності. Проектувальник оскаржив дії регулятора, захищаючи свої права.

Окружний адміністративний суд міста Києва, розглянувши справу як суд першої інстанції, задовольнив позов у повному обсязі. Суд дійшов наступних висновків:

1. Рівень складності об'єкта будівництва визначається відповідно до рівня наслідків (відповідальності) будівництва згідно з будівельними нормами та національними стандартами.
2. Віднесення об'єктів до певної категорії здійснюється замовником та проектною організацією будівництва.
3. Органи державного архітектурно-будівельного контролю не мають права самостійно змінювати категорію складності об'єкта [127].

Таким чином, ця судова справа демонструє нам важливу роль судового контролю в забезпеченні законності дій як замовників, так і регуляторів у сфері містобудування.

Київський апеляційний адміністративний суд підтримав позицію суду першої інстанції та відхилив апеляційну скаргу Держархбудінспекції міста Києва. Верховний Суд також погодився з рішеннями попередніх інстанцій, наголосивши, що визначення категорії складності об'єктів архітектури є компетенцією проектною організації та замовника будівництва, а не контролюючих органів.

Зокрема, Верховний Суд зазначив, що процес визначення категорії складності на етапі проектування та процес перевірки відповідності об'єкта цій категорії під час контролю є різними поняттями:

1. Віднесення об'єкта до тієї чи іншої категорії складності здійснюється проектною організацією та замовником під час проектування.
2. Контролюючі органи здійснюють перевірку відповідності об'єкта встановленій категорії згідно з будівельними нормами та правилами.

Крім того, Верховний Суд підтвердив, що органи державного архітектурно-будівельного контролю не мають повноважень визначати категорію складності об'єктів будівництва. У постанові наголошено, що встановлення категорії складності об'єктів будівництва, у випадку відсутності проектною документації, що б містила відповідну категорію, не належить до кола повноважень жодного державного органу [127].

Суд підкреслив, що визначення класу наслідків має здійснюватися виключно на етапі проектування. Будь-яке втручання органів контролю в цей процес суперечить нормативно-правовій базі. Проектувальник визначає клас наслідків відповідно до чинних стандартів, і органи державного нагляду можуть лише перевіряти відповідність об'єкта встановленій категорії, а не змінювати її.

Водночас у правозастосовній практиці виникає питання, чи завжди самочинне будівництво призводить до обов'язкового знесення об'єкта.

Верховний Суд неодноразово розглядав справи, пов'язані із самочинним будівництвом, аналізуючи можливість легалізації таких об'єктів у контексті їх відповідності вимогам містобудівного законодавства.

У правозастосовній практиці Верховний Суд неодноразово розглядав питання самочинного будівництва та його можливого знесення. Зокрема, у справі № 826/11127/16 від 08.12.2020 року розглядалося питання знесення самочинної забудови ЖК «Науковий» [112]. За матеріалами справи, уповноважений орган державної влади встановив, що у декларації на початок будівництва були зазначені неправильні відомості щодо складності об'єкта, які не відповідали фактичному стану. Це стало підставою для анулювання декларації, оскільки було порушено вимоги ч. 1 ст. 37 та ч. 8 ст. 39 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності». Після анулювання декларації контролюючим органом було видано припис про припинення будівельних робіт. Однак замовник будівництва не виконав припис і продовжив роботи, що стало підставою для ініціювання позову про знесення об'єкта.

Верховний Суд у своєму рішенні наголосив на необхідності врахування таких юридичних фактів перед поданням позову про знесення:

1. Виявлення самочинного будівництва.
2. Встановлення, що об'єкт не підлягає реконструкції для усунення істотних порушень.
3. Невиконання замовником припису контролюючого органу.

Суд також зазначив, що знесення об'єкта є крайньою мірою, яка може бути застосована лише у разі, якщо порушення усунути неможливо іншими способами [112].

Розглядаючи цю справу, Верховний Суд також посилався на позицію, висловлену у справі №822/2149/18 від 29 січня 2020 року, Верховний Суд зазначив:

1. При виконанні припису про усунення порушень слід перевірити можливість реконструкції об'єкта.

2. Об'єкт підлягає знесенню у разі, якщо відсутня необхідна дозвільна документація, або якщо використання земельної ділянки не відповідає її цільовому призначенню [122].

Також було наголошено, що стаття 376 Цивільного кодексу України дозволяє знесення самочинних будівель без попередньої реконструкції, якщо вони порушують права інших осіб або їхнє існування є незаконним з огляду на цільове призначення земельної ділянки.

Підсумовуючи, Верховний Суд визначив, що знесення об'єкта можливе лише за умови:

- відсутності належної дозвільної документації;
- невідповідності цільового призначення земельної ділянки;
- неможливості усунення порушень через реконструкцію.

У постанові Верховного Суду від 24 червня 2020 року у справі № 320/5880/18 зазначено, що правовий порядок знесення будинків, будівель, споруд та іншого нерухомого майна залежить від обґрунтованості самовільного будівництва [120]. Таке роз'яснення підтверджує попередню правову позицію щодо статусу самочинних будівель та їх можливості бути знесеними в разі порушення містобудівних вимог.

Розглядаючи подальшу долю самочинно збудованого об'єкта, доцільно вивчити можливість введення цього об'єкта в експлуатацію замість його демонтажу. Варто також зазначити, що будівництво індивідуальних житлових будинків не завжди відповідає вимогам законодавства та будівельних норм, але власники таких об'єктів нерідко звертаються до суду з заявами про визнання права власності на самочинно збудовані будівлі.

Питання визнання права власності на самочинно збудовані об'єкти Верховний Суд розглядав у справі № 309/3887/17 [118]. У рішенні Верховного Суду від 23 вересня 2019 року у цій справі узагальнено важливі правові висновки щодо можливості визнання права власності на самочинно збудовані об'єкти. Суд послався на постанову пленуму Вищих спеціалізованих судів України з розгляду цивільних і кримінальних справ №

6 від 30 березня 2012 року «Про практику застосування судами статті 376 ЦК України». Зокрема, стаття 12 цієї постанови визначає наступне:

У справах про самочинне будівництво нерухомого майна суд повинен враховувати, що загальним правилом є відсутність права власності у особи, яка здійснила таке будівництво (ст. 376 ч. II ЦК України). Однак, власник ділянки набуває на збудовані ним будівлі, споруди та інше нерухоме майно право власності, якщо не порушено права інших осіб (ст. 375 ч. 49 ЦК України). В такому випадку суд може визнати власником нерухомого майна особу, яка є власником або користувачем ділянки [118].

При розгляді справи за заявами власника ділянки щодо визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно, суд має з'ясувати такі обставини: чи є позивач власником (користувачем) ділянки, чи звертався орган влади з проханням про прийняття будівлі, чи було правомірно відмовлено в такому прийнятті, а також чи було порушення будівельних норм суттєвим [142].

З цього вбачається, що особи, які здійснюють самочинне будівництво, за загальним правилом не набувають права власності на такі об'єкти. Тим не менш питання щодо можливості набуття права власності на самочинно збудовані об'єкти залишається відкритим. Власник ділянки, який звертається до суду з позовом про визнання права власності на самочинно збудоване майно, повинен довести свою заяву в органі державного будівельного нагляду.

Ще одним питанням, яке вивчається в контексті судової практики, є питання пайової участі в будівництві. В 2020 році виник спір між Департаментом економіки та комунального майна Харківської міської ради до Кооперативу автогаражів «Харків» щодо укладення договору про пайову участь у розвитку інфраструктури міста (Постанова ВС від 13.01.2023 року № 922/267/20) [114]. Цей випадок ілюструє процедуру судового контролю за містобудівною діяльністю через визнання укладення договору в контексті законодавчих змін.

У касаційному рішенні Верховного Суду було відмовлено в задоволенні скарги Департаменту економіки та комунального майна Харківської міської ради. Суд зазначив, що з 01.01.2020 року припинено обов'язок укладати договір про пайову участь у розвитку інфраструктури. Законодавчі зміни не зобов'язують укладати нові договори, тому суд не мав повноважень визнати договір укладеним. Скасування положень ст. 40 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» унеможлиблює такі вимоги. Відповідач звернувся до суду із заявою щодо застосування наслідків спливу позовної давності, але суд відхилив ці вимоги через необґрунтованість позову. Апеляційний суд правильно зазначив, що питання позовної давності не повинно розглядатись через відсутність підстав для задоволення позову. Крім того, було відхилено посилення на постанови Верховного Суду, оскільки вони не були підтверджені належними доказами. Суд також залишив без змін рішення про стягнення витрат на правову допомогу, зважаючи на встановлені законодавчі вимоги.

Враховуючи матеріали справи, можна зазначити, що судовий контроль у сфері містобудування має важливе значення для перевірки законності та обґрунтованості дій органів влади та інших осіб, які впливають на розвиток міської інфраструктури. У випадку, коли виникають суперечності щодо витрат на правничу допомогу та правової оцінки витрат, суд має детально досліджувати надані докази та обґрунтувати своє рішення. У цій справі судом апеляційної інстанції було розглянуто всі обставини та прийнято рішення, яке засвідчило дотримання принципів матеріального та процесуального права, підтверджуючи важливість належного здійснення контролю за правомірністю витрат у містобудівних справах [114].

Також варто взяти до уваги Постанову Верховного суду від 19 січня 2023 року № 640/9995/20, в якій касаційна скарга обслуговуючого кооперативу «Ексон Прем'єр Шулявська» стосується постанови Шостого апеляційного адміністративного суду від 31 серпня 2022 року [116]. Скаржник вказує на порушення норм процесуального та матеріального права,

неправильне застосування частини четвертої статті 29 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». Він просить скасувати рішення суду апеляційної інстанції та залишити в силі рішення Окружного адміністративного суду від 1 листопада 2021 року, яке визнавало відмову у наданні містобудівних умов та обмежень неправомірною. Позиція Верховного Суду у цій справі підкреслює, що адміністративні рішення повинні ґрунтуватися на конституційних і правових принципах, забезпечуючи справедливість, своєчасність та пропорційність. Суд зазначає, що відмова у наданні містобудівних умов повинна бути обґрунтована невідповідністю місцевій містобудівній документації, зокрема генеральному та детальному планам Суд підкреслює, що проєкти, які суперечать цим документам, не можуть бути реалізовані. Також йдеться про те, що багатофункціональні комплекси повинні відповідати встановленим вимогам щодо планування та функціонального призначення земельних ділянок, а органи влади повинні діяти в межах своїх повноважень і на основі встановлених правових норм. В результаті суд підтвердив, що рішення апеляційного суду є законним та обґрунтованим, оскільки всі аргументи були розглянуті, а доводи скарги не спростовують цього. Ця справа демонструє важливість судового контролю за адміністративними рішеннями у містобудівних спорах та необхідність ретельного оцінювання кожного доводу в процесі [116].

Також вважаємо важливим зазначити, що у 2023 році суддя Верховного Суду Віталій Уркевич проаналізував підхід Верховного Суду до спорів у сфері будівництва. Він став спікером вебінару «Будівельні спори: правові основи, практика Верховного Суду та судова експертиза», організованого журналом «Українське право» та юридичним порталом «Раціо». У своєму виступі він наголосив на важливості правильного визначення підсудності спорів у сфері будівництва до подання позову: «Юрисдикція звичайних судів є комплексною, за винятком справ, що розглядаються в порядку господарського чи адміністративного судочинства».

Суддя зазначив, що правильне визначення підсудності має важливе значення для ефективності судового контролю у сфері містобудування. Наприклад, в постанові Верховного Суду України від 10 грудня 2019 року у справі № 910/28188/14 визначено, що спори щодо знесення житлових будинків, у яких є квартири у власності фізичних осіб, не можуть розглядатися в суді господарської юрисдикції, оскільки ці спори є приватноправовими і мають розглядатися за правилами цивільного судочинства [113].

Крім того, у постанові Верховного Суду у справі № 914/1092/18 від 25 червня 2019 року зазначено, що органи місцевого самоврядування здійснюють контроль і виконують функції управління в сфері благоустрою, приймаючи рішення про знесення та видалення елементів ландшафту. Спори щодо таких функцій належать до публічного права і повинні розглядатися в порядку адміністративного судочинства [121].

Також було наголошено на важливості судового контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері містобудування при видачі тимчасових будівельних паспортів. Він зазначив, що перевірка намірів розташування тимчасової споруди здійснюється на етапі видачі паспорта, а не на етапі продовження його дії.

Загалом, роль суду у контролі за містобудівною діяльністю полягає в перевірці законності дій органів влади, а також у захисті прав фізичних та юридичних осіб на основі законодавства та судової практики.

Судді Верховного Суду України також звернули увагу на особливості вирішення спорів щодо самочинного будівництва (ст. 376 ЦК України). У постанові Верховного Суду України від 20 липня 2022 року у справі № 923/196/20 зазначено, що у випадку самочинного будівництва нерухомого майна особа не набуває права власності на таке майно, оскільки це порушує імперативні норми ст. 2 Конституції України [117]. Також у постанові Верховного Суду України від 23 червня 2020 року у справі № 680/214/16-ц зазначено, що державна реєстрація права власності на нерухоме майно є

необхідною умовою для підтвердження права власності, а також, що оформлення права власності на об'єкти самочинного будівництва не змінює правовий режим таких споруд як самобудов [119].

Щодо дотримання порядку знесення самочинних об'єктів, важливим є рішення Вищого адміністративного суду України від 18 червня 2020 року у справі № 5023/8376/11 [115]. Згідно з ч. 1 ст. 38 ЗУ «Про управління містобудівною діяльністю», у разі виявлення факту самочинного будівництва органи держархбудконтролю видають припис про усунення порушень. У разі відмови від виконання припису, особа зобов'язана звернутися до суду з позовом про знесення самочинних споруд та відшкодування витрат на їх демонтаж. У постанові Вищого адміністративного суду України від 2 листопада 2022 року у справі № 420/4209/19 зазначено, що судовий порядок знесення об'єктів самочинного будівництва залежить від підстав, на яких ці об'єкти були визнані самобудовами [110].

У постанові Верховного Суду України у справі № 822/2149/18 від 29 січня 2020 року розглянуто питання відбудови та ліквідації наслідків самочинного будівництва, що підтверджується необхідністю виконання наказів про знесення об'єктів [122]. Невиконання наказів без поважної причини може свідчити про намір не усувати наслідки порушень. Умовою подання позову про знесення самочинної забудови є невиконання припису. Крім того, розглядаючи вказану справу судді Верховного Суду України звернули увагу на способи захисту прав у сфері будівництва, наголосивши на важливості цього питання як з точки зору доступу до правосуддя, так і з погляду реагування суду на позови. Вони проаналізували ключові рішення Верховного Суду, зокрема у справах № 359/5719/17 від 14 вересня 2021 року, яка фактично розширює захист прав інвесторів будівництва, а також у справі № 344/16879/15-ц від 18 листопада 2015 року, де Верховний Суд частково відступив від попереднього правового висновку щодо захисту прав власності на нерухоме майно [122].

Підсумовуючи зазначене, на нашу думку, основною причиною виникнення спорів у цій категорії є порушення вимог містобудівного законодавства та державних будівельних норм, стандартів і правил під час проведення підготовчих та будівельних робіт. Крім того, збільшилася кількість судових справ, ініційованих Держархбудінспекцією України щодо зобов'язання фізичних та юридичних осіб знести самочинно збудоване нерухоме майно. Ці справи часто виникають через недбале ставлення до обов'язкових процедур у сфері містобудування, а також недостатній контроль за дотриманням норм з боку відповідальних осіб. З метою формування єдиної та правильної судової практики в цій галузі важливо вживати таких заходів:

1. Розробка та публікація суддями вищих судових інстанцій рекомендацій та роз'яснень, які допоможуть нижчим судам правильно застосовувати норми законодавства у справах, пов'язаних із містобудівною діяльністю. Це може стосуватися як конкретних аспектів розгляду справ, так і тлумачення законодавчих норм, що викликають суперечливі трактування.

2. Організація спеціалізованих навчальних семінарів, тренінгів та конференцій для суддів і представників органів контролю. Ці заходи спрямовані на обговорення проблемних питань, що виникають під час розгляду справ у сфері містобудування, обмін досвідом і практиками, а також пошук ефективних шляхів вирішення конфліктів.

3. Забезпечення доступу до аналітичних матеріалів і статистичних даних про розгляд судових справ у цій галузі. Це дозволить суддям враховувати прецедентну практику та уникати неоднозначних рішень.

На нашу думку, впровадження системного підходу до формування судової практики сприятиме підвищенню ефективності розгляду справ у сфері містобудування, забезпеченню верховенства права та дотриманню інтересів усіх сторін.

Таким чином, судовий контроль у сфері містобудування виступає не тільки як механізм забезпечення законності, але й як інструмент, що сприяє

сталому та збалансованому розвитку територій, мінімізує ризики неправомірного використання земель і несанкціонованої забудови, а також гарантує захист прав громадян на належне середовище для життєдіяльності.

Висновки до розділу 2

Врегулювання публічно-правових спорів у сфері містобудування належить до юрисдикції адміністративних судів. При розгляді адміністративних справ суд насамперед вирішує питання про те, чи підпадає спір у сфері містобудування під юрисдикцію адміністративного суду, чи взагалі підсудний спір адміністративному суду. Існують певні обмеження суб'єкта владних повноважень при розгляді публічно-правового спору в сфері містобудування в адміністративному суді. Так, суб'єкт владних повноважень має право звернутись до суду лише з позовами про: визнання протиправними дій ДІАМ стосовно видачі документів, що надають право на виконання підготовчих та будівельних робіт, та їх скасування; визнання протиправною бездіяльність місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у частині погодження будівництва; визнання протиправними та скасування декларацій про початок виконання будівельних робіт, дозволів на виконання будівельних робіт.

Спори у сфері містобудування поділяються на такі категорії: спори, пов'язані з дотриманням суб'єктом містобудування вимог містобудівного законодавства, державних будівельних норм, стандартів і правил під час виконання підготовчих і будівельних робіт; спори, пов'язані зі здійсненням державного архітектурного контролю; спори, пов'язані із оскарженням рішень і бездіяльності органів державної влади щодо видачі містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки.

Судовий контроль характеризується певною універсальністю, що відображається, зокрема, у положеннях щодо процесуальної форми його здійснення. Процесуальна форма має важливе значення для забезпечення

справедливості судових рішень, оскільки характеризується єдністю — однаковими правилами розгляду для всіх категорій справ. Це забезпечує передбачуваність і зрозумілість судового процесу для всіх учасників, що є важливим елементом правової визначеності.

У сфері містобудування, де виконання судових рішень часто пов'язане зі складними та багатоступневими процесами, накладення штрафу набуває особливого значення. Цей механізм сприяє підвищенню відповідальності сторін за дотримання містобудівного законодавства та забезпечує правопорядок у даній сфері. Отже, три основні механізми — подання звітів, провадження щодо дій виконавців та накладення штрафу — створюють комплексну систему контролю за виконанням судових рішень. Такий підхід забезпечує баланс між адміністративними заходами впливу та превентивними інструментами, що є необхідним для ефективного функціонування судового контролю в умовах сучасного правопорядку.

Тенденція практики судового контролю у сфері містобудування вказує, що найчастіше судами застосовуються такий вид судового контролю як подання до суду звіту про виконання судового рішення.

Вважаємо, що для результативності судового контролю необхідно розробити єдиний нормативно-правовий акт у сфері містобудування та гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами; впровадити сучасні технології для моніторингу забудов, таких як електронний документообіг, системи моніторингу будівельних проектів і бази даних щодо об'єктів будівництва, що сприятиме підвищенню прозорості та забезпеченню контролю на всіх етапах містобудівної діяльності. Окрім цього, варто вдосконалити механізм застосування санкцій (штрафи, анулювання ліцензій тощо) за порушення містобудівного законодавства, що сприятиме профілактиці правопорушень; інтегрувати громадський контроль в систему здійснення судового контролю: закріпити законодавчі механізми залучення громадськості, удосконалити процедури громадських слухань, створити реєстри та публічні звіти.

Враховуючи аналіз судової практики, можна зробити висновок, що правильне застосування правових позицій Верховного Суду та уніфікація підходів до розгляду справ у сфері містобудування є ключовими елементами для створення ефективної системи контролю. Нагальна потреба вдосконалення нормативно-правової бази й оптимізації діяльності державних органів у цій сфері сприятиме підвищенню прозорості, справедливості та якості управління у містобудівній діяльності.

Судовий контроль у сфері містобудування є невід'ємним елементом правопорядку, що забезпечує дотримання законності, захист прав учасників будівельної діяльності та врегулювання конфліктів. Вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження сучасних технологій, уніфікація судової практики та активізація громадського контролю здатні перетворити судовий контроль на гарант прозорості, ефективності та сталого розвитку територій, сприяючи підвищенню якості життя громадян.

РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід виконання судових рішень у сфері містобудування

Зарубіжний досвід виконання судових рішень у сфері містобудування наочно демонструє різноманітність підходів та механізмів, що дозволяють забезпечити ефективність та справедливість у регулюванні міського розвитку. Приклади таких країн, як США, Німеччина, Австрія та Франція, розкривають специфічні особливості та переваги їх правових систем у сфері містобудування, що можуть слугувати взірцем для удосконалення відповідних процесів в Україні.

У Сполучених Штатах Америки система виконання судових рішень у сфері містобудування характеризується комплексним підходом, який включає активну участь як федеральних, так і місцевих органів влади. Федеральні суди США часто розглядають справи, що стосуються захисту громадських інтересів та дотримання екологічних стандартів при здійсненні будівельних проектів. Важливим елементом є застосування інструментів громадянського позову, де громадські організації або окремі громадяни можуть ініціювати судові процеси проти державних установ або забудовників, якщо ті порушують законодавство, що створює механізм контролю та забезпечення виконання законних вимог у містобудуванні. Прецедентне право, характерне для США, забезпечує високу ступінь передбачуваності та послідовності у застосуванні судових рішень, що важливо для стабільності та розвитку міського середовища [190].

У Німеччині система виконання судових рішень у сфері містобудування є частиною більш широкого правового та адміністративного контексту, який передбачає високий рівень правової чіткості та

регламентації. Німецьке містобудівне право ґрунтується на принципі правової держави, що означає, що всі дії органів державної влади повинні бути юридично обґрунтованими та відповідати законодавчим актам. Судові рішення у цій сфері часто пов'язані з детальним аналізом відповідності будівельних проектів нормам екологічної безпеки та планам розвитку територій і населених пунктів. У разі виявлення порушень, суди можуть зобов'язати органи влади переглянути або анулювати дозволи на будівництво. Важливим елементом є також впровадження процедур медіації, які дозволяють вирішувати конфлікти на ранніх етапах та уникати тривалих судових процесів [224].

Австрійська модель виконання судових рішень у сфері містобудування відрізняється акцентом на збереженні природних ландшафтів і захисті культурної спадщини. Ця держава має розвинену систему правового захисту історичних пам'яток, що включає суворий контроль за будівельними роботами в історичних районах. Судові рішення часто базуються на принципах збереження культурних цінностей та забезпечення сталого розвитку міського середовища. Крім того, в Австрії активно застосовуються механізми публічного контролю, де громадськість має можливість брати участь у процесах планування та контролю за дотриманням будівельних норм [191].

Французька система містобудівного права характеризується високим рівнем централізації та регламентації, що дозволяє ефективно координувати розвиток міських територій на національному рівні. Французькі суди, які займаються питаннями містобудування, часто розглядають справи, пов'язані з дотриманням архітектурних стандартів та екологічних норм. Важливою складовою є використання спеціальних адміністративних судів, які мають компетенцію у справах, що стосуються містобудування. Франція також відома своєю системою планування, що базується на генеральних планах, які мають обов'язковий характер для всіх суб'єктів будівельного процесу. Судові рішення у цій сфері спрямовані на забезпечення відповідності

проектів загальнонаціональним планам розвитку та захисту громадських інтересів [198].

Виконання судових рішень у сфері містобудування, особливо в контексті планування та зонування, є ключовим елементом регулювання міського розвитку. Судова практика в таких країнах, як США та членах Європейського Союзу, відіграє важливу роль у формуванні містобудівних політик та стратегій, впливаючи на розподіл земельних ресурсів, розвиток інфраструктури та захист навколишнього середовища. В США, зонування та планування містобудування регулюється на місцевому рівні, з великим впливом судових рішень на цей процес. Судові рішення в американській містобудівній практиці часто стають прецедентами, що визначають межі законодавчих та регуляторних повноважень у сфері зонування [178, с. 143].

Одним з фундаментальних прецедентів є справа «Village of Euclid v. Ambler Realty Co.» (1926), яка вперше в історії США підтвердила конституційність зонування як інструменту місцевого самоврядування для контролю за використанням землі, випадок заклав основу для подальшого розвитку зонувальних правил і регуляцій, дозволяючи місцевим органам влади розробляти детальні плани зонування, щоб керувати міським розвитком та забезпечувати баланс між різними інтересами [241].

У країнах Європейського Союзу планування та зонування також має важливе значення у контексті містобудування. ЄС встановлює загальні принципи та норми через директиви, які потім інтегруються в національне законодавство країн-членів, що забезпечує уніфікований підхід до охорони довкілля, оцінки впливу на довкілля (ОВД), стратегічної екологічної оцінки (СЕО), та управління ризиками природних катастроф та техногенних аварій [168, с. 74].

Також хочемо звернути увагу на наукову роботу Проневича О.С. «Просторове планування як засадничий концепт публічного містобудівного права: загальна характеристика та легальне закріплення» [148, с. 269]. Автор зазначає, що просторовий критерій має особливе значення для виміру

євроінтеграційних процесів, що об'єктивно зумовлено трансформацією традиційних критеріїв локалізації, перманентним підвищенням соціальних стандартів та коригуванням орієнтирів господарської діяльності, а також прагненням визначити стратегічні просторові пріоритети стимулюючого розвитку європейської спільноти. Це включає забезпечення «просторової рівноваги» та скорочення «просторових диспропорцій» між мегаполісами та сільськими територіями, а також раціональне використання економічного потенціалу кожного європейського регіону. У цьому контексті важливе місце займає судовий контроль, що забезпечує дотримання законності в процедурі просторового планування, а також оцінку виконання нормативних актів, що регулюють цю сферу [148, с. 270].

У вітчизняному законодавстві поняття «просторове планування» відсутнє, однак ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» закріплює важливість «планування і забудови територій». Судовий контроль над діяльністю органів місцевого самоврядування у цій сфері забезпечує правову охорону громадянських прав та інтересів, а також гарантує, що прийняті рішення не порушують законодавчі норми.

Просторове планування в Україні на сьогоднішній день поступово інтегрується до європейської моделі і судовий контроль є важливою складовою цього процесу, адже він забезпечує дотримання вимог щодо екологічного, соціального та економічного розвитку територій, сприяє раціональному використанню природних ресурсів та забезпечує захист інтересів громадян у процесах містобудування.

Судова практика Європейського Суду справедливості (ЄСС) відіграє ключову роль у тлумаченні та застосуванні цих директив. Наприклад, у справі «Costa v. ENEL» (1964) ЄСС встановив принцип прямої дії європейського права, згідно з яким директиви ЄС мають пріоритет над національним законодавством країн-членів у випадку їх конфлікту, що має важливе значення для містобудівної сфери, де директиви ЄС щодо ОВД та

СЕО встановлюють мінімальні стандарти для планування та зонування, що повинні бути враховані на національному рівні [178, с. 144].

Судові рішення в сфері містобудування не лише вирішують конкретні спори, але й формують довгострокові стратегії розвитку міст та регіонів. Вони встановлюють правові рамки для зонування, використання землі, охорони довкілля та участі громадськості в містобудівному процесі. Через це, ролі судової системи у забезпеченні справедливого та збалансованого містобудівного розвитку не можна недооцінювати. Судові прецеденти, як у США, так і в ЄС, відіграють вирішальну роль у формуванні державної політики в сфері містобудування. Вони сприяють вирішенню спорів між приватними інтересами та громадським благом, між розвитком та охороною довкілля, забезпечуючи таким чином сталий розвиток міських територій. Сучасні прецеденти в сфері містобудування, особливо у контексті планування та зонування, відображають змінювані пріоритети суспільства, такі як сталий розвиток, захист навколишнього природного середовища та врахування змін клімату, теми все частіше виходять на передній план у судових рішеннях, що, у свою чергу, здійснюють значний вплив на містобудівну політику.

Такий випадок у Верховному суді Ірландії став знаковим з точки зору кліматичної відповідальності уряду. Суд визнав, що уряд Ірландії не виконав свої обов'язки згідно з «Національним планом дій зі зміни клімату», вважаючи його недостатньо амбіційним для досягнення встановлених цілей ЄС зі зниження викидів, випадок підкреслює важливість врахування кліматичних зобов'язань в усіх аспектах урядової політики, включаючи містобудування та планування. Справа «Friends of the Irish Environment v. Government of Ireland» (2019) стала важливим маркером у правовій практиці, особливо в контексті зарубіжного досвіду виконання судових рішень у сфері містобудування та їх впливу на екологічну політику, прецедент відкриває нові горизонти для розуміння ролі судових органів у формуванні стійкого міського розвитку та впливає на майбутні підходи до планування міст з

урахуванням кліматичних змін. «Friends of the Irish Environment» (FIE) – це некомерційна екологічна організація, яка подала позов проти уряду Ірландії, стверджуючи, що державна політика у сфері клімату не відповідає національним та міжнародним зобов'язанням, зокрема, цілям Паризької угоди. FIE стверджувала, що «Національний план дій зі зміни клімату» Ірландії на 2017 рік був недостатньо амбіційним і не забезпечував адекватних заходів для зниження викидів парникових газів. Верховний суд Ірландії визнав, що уряд не виконав своїх обов'язків згідно з власним «Національним планом дій зі зміни клімату», вважаючи його недостатньо амбіційним для досягнення встановлених ЄС та міжнародних цілей зі зниження викидів. Суд зобов'язав уряд переглянути та оновити план, забезпечивши, щоб його цілі відповідали необхідним стандартам для боротьби з кліматичними змінами [210].

Це рішення має далекосяжні наслідки для сфери містобудування, адже воно підкреслило необхідність інтеграції кліматичних зобов'язань у всі аспекти урядової політики, включаючи розвиток і планування міст. Перегляд плану дій зі зміни клімату вимагає від місцевої влади та містобудівників враховувати наступні аспекти: розробка та реалізація стратегій для зменшення викидів від транспорту, промисловості та житлового сектору; впровадження принципів стійкого розвитку у міське планування, включаючи збереження зелених зон, підтримку екологічно чистого транспорту та розробку енергоефективних будівель: інтеграція заходів з адаптації до зміни клімату, таких як зміцнення інфраструктури та підвищення її стійкості до екстремальних погодних умов [131, с. 119].

Досліджуючи досвід відправлення правосуддя в цих категоріях справ відмітною вважається Справа «Juliana v. United States», ініційована в 2015 році, стала однією з найвідоміших судових справ у Сполучених Штатах, що стосується кліматичних змін, прецедент вирізняється своєю унікальністю, оскільки він базується на аргументі про те, що уряд США, через свої дії та

бездіяльність у сфері регулювання викидів парникових газів, порушує конституційні права молодих громадян на життя, свободу та власність [213].

Позов у справі «Juliana v. United States» був поданий групою з 21 осіб, які стверджували, що федеральний уряд США не захищає їх від наслідків кліматичних змін. Позов базувався на доктрині «public trust» (громадська довіра), за якою уряд зобов'язаний захищати природні ресурси для майбутніх поколінь. Справа викликала значний суспільний та юридичний резонанс, адже вперше в історії США було висунуто питання про юридичну відповідальність уряду за дії, що сприяють кліматичним змінам. Протягом кількох років справа «Juliana v. United States» пройшла через низку судових інстанцій, зазнавши численних оскаржень та спроб уряду зупинити її розгляд. Водночас суди різних інстанцій визнали легітимність позову та право позивачів на судовий розгляд, Окружний суд США дев'ятого округу у 2020 році вирішив, що справа не підлягає розгляду з питань, що стосуються кліматичної політики, аргументуючи це тим, що такі питання мають вирішуватися на рівні законодавчої та виконавчої влади. Незважаючи на те, що рішення у справі «Juliana v. United States» безпосередньо не стосується містобудування, справа має значний потенційний вплив на майбутнє планування та розвиток міст. Прецедент підкреслює необхідність інтеграції кліматичних цілей у всі аспекти урядової політики, включаючи містобудування. Врахування кліматичних змін при розробці міських проєктів може стати обов'язковим, що вимагатиме від містобудівників та архітекторів впровадження стійких та адаптивних підходів до планування [213].

Справа «Juliana v. United States» стала важливим символом юридичної боротьби за кліматичну справедливість та має потенціал вплинути на майбутнє містобудування та урбаністичне планування, справа наголошує на важливості врахування кліматичних змін у всіх сферах урядової політики, включаючи розвиток інфраструктури та міського середовища, і може надихнути на нові підходи до стійкого містобудування в умовах глобальних кліматичних викликів. Для України справа «Juliana v. United States» має

особливе значення, оскільки вона акцентує увагу на необхідності інтеграції кліматичних змін у всі аспекти урядової політики, включаючи містобудування та урбаністичне планування.

Для розгляду зарубіжного досвіду виконання судових рішень у сфері містобудування, пропонується зосередитися на випадках, які безпосередньо вплинули на розвиток міських просторів, зонування, використання землі, та архітектурне планування. Справи відображають важливість юридичних рішень у формуванні міського середовища та мають значний вплив на розробку і реалізацію містобудівних проектів. Справа «Kelo v. City of New London» є однією з найбільш обговорюваних і впливових у сфері містобудування та права на приватну власність в США [215]. Її рішення мало далекосяжні наслідки не лише для містобудівної практики, але й для розуміння конституційних гарантій приватної власності. У центрі справи був план міста New London, штат Коннектикут, щодо економічного розвитку земель, що включав будівництво нового дослідницького комплексу фармацевтичної компанії «Pfizer» та інші комерційні, житлові та офісні простори. Місто вирішило використати своє право на іманентний домен для викупу земельних ділянок у приватних власників, включаючи дім Сьюзен Кело, стверджуючи, що це «громадське використання», оскільки проект сприятиме економічному розвитку регіону. Справа пройшла кілька судових інстанцій, перш ніж дійшла до Верховного Суду США. Позивачі, власники земельних ділянок, звертали увагу в суді на неконституційності використання іманентного домену для передачі землі іншому приватному власнику в інтересах економічного розвитку, стверджуючи, що таке використання не відповідає традиційному розумінню «громадського використання». У червні 2005 року Верховний Суд США вирішив справу на користь міста New London. Зокрема, колегією суддів було визнано, що економічний розвиток може розглядатися як «громадське використання» у контексті П'ятої поправки до Конституції США, оскільки він сприяє громадському благу та інтересам. Суд зазначив, що місцева влада володіє

широким об'ємом повноважень в питаннях зонування та економічного планування, і що судова система не повинна заміщати своїм рішенням політичні та економічні рішення, прийняті на місцевому рівні [215].

Рішення справи «Kelo v. City of New London» викликало значний суспільний резонанс і стало предметом широкої громадської та політичної дискусії. Воно спонукало до перегляду законодавства про іманентний домен в декількох штатах, де були введені обмеження на його використання для економічного розвитку в інтересах приватних власників. Справа також активізувала дискусію про баланс між потребами громадського розвитку та захистом прав приватної власності.

Велика Британія має розвинену систему планування, що базується на таких законах, як Закон про планування (містобудування) 1990 року (Town and Country Planning Act 1990 [237]), який встановлює рамки для розвитку та використання земель, закон разом із Законом про планування (повноваження щодо компенсації) 2004 року (Planning and Compulsory Purchase Act 2004 [228]) та іншими нормативно-правовими актами визначає процедури участі громадськості, а також порядок розгляду та вирішення спорів у сфері містобудування.

Один з важливих аспектів містобудування у Великій Британії – це процес громадських консультацій, що забезпечує участь громадськості в плануванні. Цей процес дозволяє мешканцям висловлювати свої думки та заперечення щодо різних проектів розвитку, включаючи знесення будинків або будівництво нових об'єктів [82, с. 325].

Загалом, судова практика у Великій Британії відіграє важливу роль у формуванні містобудівної політики та практики, забезпечуючи баланс між інтересами розвитку та захистом прав і інтересів громадян [204].

Німецький проект «Stuttgart 21» є одним з найамбіційніших та найспірніших інфраструктурних проектів у Німеччині останніх десятиліть. Він передбачає трансформацію існуючого залізничного вокзалу Stuttgart Hauptbahnhof з тупикового в прохідний підземний вокзал, а також

великомасштабну реновацію прилеглих територій. Проект передбачав будівництво нових залізничних ліній, оновлення міської інфраструктури, створення нових громадських просторів та розвиток житлової та комерційної нерухомості [224].

Судовий розгляд проекту «Stuttgart 21» в Федеральному адміністративному суді Німеччини зосереджувалися на дотриманні процедур оцінки впливу на довкілля та на забезпеченні участі громадськості у процесі прийняття рішень. Справи включали питання, пов'язані з необхідністю оцінки впливу проекту на прилеглі території, зокрема на захищені природні зони, а також на обов'язок влади інформувати та залучати громадськість до дискусій про проект. Суд підтвердив законність проекту «Stuttgart 21», вказавши на важливість комплексного підходу до оцінки екологічного впливу та необхідність врахування громадської думки в процесі планування. Суд визнав, що були дотримані основні вимоги щодо екологічної оцінки та участі громадськості, однак визнав законними певні занепокоєння активістів, рішення мало важливе значення для містобудування в Німеччині, підкресливши важливість залучення громадськості до процесу планування та необхідність проведення всебічних оцінок впливу на довкілля при реалізації великих інфраструктурних проектів. Водночас судові розгляди «Stuttgart 21» продемонстрували, що при належному дотриманні процедур і врахуванні соціальних і екологічних чинників, великі містобудівні проекти можуть бути реалізовані навіть у складних умовах громадського спротиву [231].

Досвід судових розглядів проекту «Stuttgart 21» у Німеччині є надзвичайно важливим і цікавим для України. Враховуючи, що Україна також має значний природний потенціал і екологічні виклики, досвід Німеччини може слугувати орієнтиром для вдосконалення процедур екологічної оцінки, рішення Федерального адміністративного суду Німеччини щодо законності проекту, незважаючи на громадський спротив, демонструє, що за умови дотримання всіх процедурних вимог, включаючи оцінку впливу на довкілля та залучення громадськості, можливе успішне

впровадження навіть наймасштабніших проєктів [32]. Для України це важливо в контексті сучасних інфраструктурних ініціатив, які потребують всебічного обговорення та зваженого підходу до врахування екологічних та соціальних аспектів.

У сфері містобудування, ефективність судового процесу відіграє вирішальну роль у вирішенні конфліктів, пов'язаних з плануванням, зонуванням, використанням землі та розвитком інфраструктури. Спеціалізовані судові органи, такі як трибунали та суди у країнах, подібних до Австралії та Канади, забезпечують кваліфікований та цілеспрямований підхід до розгляду містобудівних спорів.

Органи мають важливе значення для забезпечення справедливості, ефективності та прозорості в управлінні міським простором. Однак, збільшену деталізацію на тему Вікторіанського Трибуналу з Планування та Землепорядкування (VCAT) в контексті містобудівних справ у Австралії. VCAT відіграє ключову роль у системі містобудівного планування штату Вікторія, Австралія [217]. Як спеціалізований трибунал, VCAT забезпечує форум платформу для розгляду та вирішення різноманітних справ, пов'язаних з використанням землі, плануванням, зонуванням, а також апеляцій проти рішень місцевих рад.

Важливість цього органу не можна недооцінити, адже він забезпечує як захист прав громадян та розробників, так і підтримку цілей суспільного розвитку. VCAT виконує роль медіатора у процесі примирення між громадськістю, забудовниками і органами місцевого самоврядування, а також іншими зацікавленими сторонами у процесі містобудування. Трибунал розглядає справи, що можуть варіюватися від невеликих суперечок між сусідами щодо права на приватне зонування до великих проєктів розвитку, які мають значний вплив на міське середовище [40, с. 610].

Особливістю VCAT є його спеціалізація, що дозволяє трибуналу вирішувати складні спірні питання містобудування. Члени даного трибуналу володіють спеціальними знаннями у сферах архітектури, планування та

забудови територій, екологічних і земельних норм і стандартів, що, у свою чергу, забезпечує кваліфікований розгляд справ. Крім того, спеціалізація трибуналу також сприяє оперативному вирішенню справ, знижуючи час та витрати для всіх сторін [217]. Отже, VCAT має важливе значення у забезпеченні прозорості містобудівних процесів і участі у таких процесах громадськості. Трибунал приймає до розгляду заяви та апеляції від громадян, надаючи платформу для висловлення їхніх побоювань та заперечень. процес дозволяє громадськості активно приймати участь у формуванні міського середовища, забезпечуючи, щоб розвиток відбувався з урахуванням інтересів якомога ширшого кола осіб [245].

VCAT та подібні спеціалізовані трибунали відіграють важливу роль у містобудівному процесі, забезпечуючи ефективний, кваліфікований та справедливий розгляд справ. Вони сприяють забезпеченню балансу між розвитком та захистом громадських інтересів, формуючи містобудівну практику та політику. Їхнє існування та робота є ключовими для створення збалансованих, стійких та життєздатних міських середовищ. Онтарійський трибунал з містобудування (Ontario Land Tribunal, OLT) відіграє центральну роль у вирішенні спорів, пов'язаних з використанням землі, плануванням та зонуванням у провінції Онтаріо, Канада, орган є результатом об'єднання кількох інституцій, що займалися подібними питаннями, маючи на меті створення більш ефективної та згуртованої системи для розгляду містобудівних викликів. OLT надає юридичний форум для апеляцій та переглядів рішень місцевих влад, забезпечуючи справедливий та збалансований підхід до розвитку та захисту інтересів громад [58, с. 4].

Основною місією OLT є сприяння сталому розвитку через збалансоване використання землі та ресурсів. Трибунал розглядає широкий спектр справ, від конфліктів щодо маленьких земельних ділянок до великих проектів регіонального значення. Розгляд апеляцій проти рішень місцевих планувальних органів, вирішення спорів між різними зацікавленими сторонами, та оцінка дотримання місцевих планів зонування, політик та

регуляції відіграють ключову роль у процесі містобудування, аспекти є фундаментальними для забезпечення збалансованого розвитку міського простору, який враховує інтереси всіх учасників процесу – від місцевої влади та розробників до громадськості та урядових агенцій [82, с. 327].

Рішення OLT часто стають прецедентами, що формують майбутню практику планування та зонування, вказуючи на тенденції та пріоритети у містобудуванні. Незважаючи на важливу роль у вирішенні містобудівних спорів, OLT стикається з критикою, пов'язаною з тривалістю розгляду справ та доступністю процесу для громадян. Висока вартість юридичних послуг може обмежувати здатність окремих осіб та невеликих груп вести справи перед трибуналом. Однак, OLT продовжує працювати над підвищенням ефективності та доступності своїх послуг, а також розширенням можливостей для участі громадськості. Онтарійський Трибунал з Містобудування відіграє ключову роль у формуванні містобудівної політики та практики в Онтаріо, забезпечуючи збалансований підхід до розвитку та захисту інтересів різних зацікавлених сторін. Він є прикладом того, як спеціалізовані судові органи можуть сприяти справедливому та ефективному вирішенню містобудівних спорів, водночас стимулюючи сталий розвиток міських середовищ [168, с. 183].

Справа «Fishermans Bend» в Австралії є яскравим прикладом впливу судових рішень на містобудування та планування розвитку міських територій. Район Fishermans Bend, розташований у Мельбурні, був обраний урядом штату Вікторія як ключова зона для масштабної реновації та розвитку, проект мав на меті перетворити колишню промислову зону на жвавий житловий та комерційний район, що сприяло б створенню нових робочих місць та збільшенню житлового фонду [209]. Плани розвитку району Fishermans Bend передбачали будівництво висотних житлових комплексів, комерційних об'єктів, зелених зон, а також інфраструктури, необхідної для підтримки зростаючого населення. Однак, ці амбітні плани викликали занепокоєння серед місцевих мешканців та активістів, які

побоювалися, що швидкий розвиток може призвести до зниження якості життя, забруднення довкілля та втрати громадських просторів [209].

Справа була предметом розгляду в Вікторіанському трибуналі з планування та землепорядкування (VCAT), де основним питанням стало визначення, чи відповідали запропоновані плани розвитку стандартам планування та зонування, встановленим місцевою владою та державними регуляторами. Трибунал займався оцінкою планів з точки зору їх впливу на міське середовище, доступності житла, збереження громадських просторів та забезпечення належної інфраструктури [209].

Рішення VCAT стало важливим моментом у розвитку проекту Fishermans Bend. Трибунал підкреслив необхідність забезпечення балансу між розвитком та збереженням якості міського середовища. Було видано рекомендації щодо коригування планів розвитку з метою забезпечення більшої доступності житла, захисту зелених зон та створення громадських просторів, доступних для всіх мешканців. Рішення мало значний вплив на подальше планування та реалізацію проекту Fishermans Bend, вимагаючи від розробників та місцевої влади врахувати соціальні, екологічні та інфраструктурні аспекти розвитку. Також це підкреслило важливість участі громадськості у процесі містобудування, забезпечуючи, щоб голоси мешканців були почуті та враховані при прийнятті рішень, які впливають на їхнє міське середовище.

Документ «Toronto Green Standard» (TGS) є інноваційною ініціативою міста Торонто, Канада, спрямованою на підвищення екологічних стандартів у новому будівництві. Програма встановлює вимоги та керівні принципи для забезпечення сталого розвитку міського середовища через впровадження «зелених» технологій та практик у проектуванні та будівництві нових будівель. «Toronto Green Standard» охоплює широкий спектр екологічних аспектів, включаючи енергоефективність, зменшення водоспоживання, управління стічними водами, захист природних ресурсів, покращення якості повітря та сприяння зеленому транспорту [236].

Ініціатива «Toronto Green Standard» (TGS), на нашу думку, має важливе значення для України з огляду на її потенціал сприяти інтеграції екологічних стандартів у сферу міського будівництва, стандарт, орієнтований на підвищення енергоефективності нових будівель, може стати орієнтиром для України, враховуючи її потребу в зниженні енергоспоживання та підвищенні енергоефективності. Впровадження подібних стандартів дозволить знизити залежність від зовнішніх енергоресурсів і скоротити викиди парникових газів, «Toronto Green Standard» акцентує увагу на раціональному використанні водних ресурсів та ефективному управлінні стічними водами, що є актуальним для України, де існують значні екологічні виклики, пов'язані з забрудненням водних об'єктів. Використання подібних підходів може сприяти поліпшенню управління водними ресурсами та загальній екологічній ситуації.

В контексті впровадження та дотримання вимог «Toronto Green Standard», Онтарійський трибунал з містобудування (OLT) відіграє ключову роль у розгляді апеляцій, що стосуються будівельних проектів у місті Торонто, апеляції часто стосуються питань, як-от відповідність проектів встановленим екологічним стандартам та вимогам, визначеним у TGS. Основною метою розгляду таких справ є забезпечення того, щоб нове будівництво не лише відповідало поточним потребам міського розвитку, але й сприяло створенню екологічно стійкого та здорового середовища для мешканців Торонто. OLT має повноваження розглядати апеляції та вносити зміни у планувальні рішення місцевої влади, що дозволяє трибуналу впливати на інтеграцію «зелених» стандартів у міське будівництво. Рішення OLT у справах, пов'язаних з TGS, часто стають прецедентами, які використовуються для керівництва у подальшому плануванні та реалізації проектів, підкреслюючи важливість сталого розвитку в урбаністичному дизайні [236].

Процес розгляду справ, пов'язаних з «Toronto Green Standard», в OLT включає в себе детальну оцінку поданих проектів на предмет їх відповідності

екологічним вимогам та стандартам, що вимагає від трибуналу не лише юридичних знань, але й глибокого розуміння екологічних принципів, стандартів сталого будівництва та найкращих практик у цій галузі. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексний розгляд кожної справи, враховуючи як правові, так і екологічні аспекти.

Рішення OLT у справах, пов'язаних з впровадженням «Toronto Green Standard», підкреслюють важливість збалансованого підходу до містобудування, де екологічна стійкість виступає як ключовий компонент прийняття рішень, рішення сприяють не лише покращенню якості міського середовища в Торонто, але й стають прикладом для інших міст та громад, підкріплюючи ідею, що стале містобудування є досяжним та важливим напрямком розвитку сучасних урбаністичних середовищ.

Приклади демонструють, як спеціалізовані судові органи можуть впливати на процес містобудування, забезпечуючи дотримання правил планування, зонування та екологічних стандартів. Вони також підкреслюють важливість участі громадськості та прозорості в процесі прийняття рішень, що сприяє створенню збалансованого та сталого міського середовища.

Прозорість процесів та громадська участь є ключовими елементами ефективного містобудування, особливо в контексті країн Європейського Союзу (ЄС), принципи сприяють забезпеченню відкритості урядових рішень, врахуванню інтересів громади в плануванні та розвитку міських територій, а також підвищенню довіри громадян до місцевої та національної влади. ЄС приділяє велику увагу законодавчому забезпеченню громадської участі в містобудівному процесі. Директиви та регуляції, які вимагають від країн-членів забезпечення доступу до інформації, участі громадськості в обговоренні та прийнятті рішень з питань міського розвитку та оцінки впливу на довкілля. Одним із ключових документів є Директива ЄС про стратегічну екологічну оцінку, яка встановлює рамки для оцінки впливу планів та програм на довкілля, а також забезпечує участь громадськості в цьому процесі. На практиці прозорість та громадська участь в

містобудівному процесі в ЄС реалізується через різноманітні механізми. Публічні консультації, доступ до проектних документів через Інтернет або місцеві установи, публічні слухання та обговорення, а також можливість подачі письмових зауважень та пропозицій до проектів. Такий підхід дозволяє мешканцям впливати на розвиток їхнього міського середовища та забезпечує врахування різноманітних інтересів та побажань у процесі планування.

Незважаючи на законодавчу базу та практичні механізми, реалізація прозорості та громадської участі в містобудуванні стикається з рядом викликів. Водночас, ця сфера пропонує великі можливості для інновацій та вдосконалення, зокрема через використання цифрових технологій для забезпечення ширшого доступу до інформації та спрощення участі громадськості. Україна може запозичити досвід «Toronto Green Standard» щодо впровадження цифрових технологій для розширення можливостей у сфері містобудування. Використання цифрових інструментів, таких як геоінформаційні системи (ГІС), онлайн-платформи для громадських обговорень і мобільні додатки, може суттєво підвищити прозорість та доступність інформації про містобудівні проекти.

По-перше, впровадження ГІС у містобудівну діяльність дозволить ефективніше збирати, аналізувати та візуалізувати дані про територіальний розвиток, що сприятиме більш обґрунтованому прийняттю рішень. ГІС-технології можуть забезпечити інтерактивний доступ до інформації про проекти, що дозволить громадськості краще розуміти їхній вплив на довкілля та міське середовище. По-друге, розвиток онлайн-платформ для участі громадськості дозволить створити простір для обговорення та коментування проектів на етапі їхнього планування. По-третє, використання мобільних додатків для моніторингу та звітності щодо стану містобудівних проектів може забезпечити оперативну взаємодію між органами влади, забудовниками та громадянами.

Екологічні стандарти та оцінка впливу на довкілля є ключовими елементами у формуванні сучасного містобудування, особливо в контексті виконання та інтерпретації судових рішень у Європейському Союзі. Це стосується не тільки способу, яким міста і громади планують свій майбутній розвиток, але й того, як вони реагують на виклики зміни клімату, забезпечують стале використання ресурсів і захищають біорізноманіття та природні території. В ЄС велика увага приділяється забезпеченню того, щоб всі нові проекти розвитку або значні зміни в існуючій інфраструктурі проходили через ретельну оцінку впливу на довкілля. ОВД є процесом, який вимагає від розробників проектів оцінити та відзвітувати про потенційний вплив їхніх проектів на довкілля, включаючи аспекти, такі як використання землі, водних ресурсів, якість повітря, шум, біорізноманіття та соціально–економічний вплив [235]. Такий процес не тільки сприяє забезпеченню того, що потенційно шкідливі впливи мінімізуються або відшкодовуються, але й забезпечує громадську участь у процесі прийняття рішень. Європейські директиви, зокрема Директива про стратегічну екологічну оцінку та Директива про оцінку впливу на довкілля, встановлюють рамки для таких оцінок, вимагаючи від країн–членів впровадити відповідні національні процедури [58, с. 6].

Міжнародне право грає важливу роль у виконанні судових рішень, пов'язаних з містобудуванням, особливо коли мова йде про захист культурної спадщини та природних ресурсів, що стосується не тільки внутрішнього законодавства країн, але й міжнародних зобов'язань, які вони приймають на себе, ратифікуючи відповідні конвенції та угоди. Конвенції ЮНЕСКО, такі як Конвенція про світову культурну та природну спадщину, виступають яскравим прикладом міжнародних норм, які впливають на судову практику та процеси ухвалення рішень на національному рівні у сфері містобудування [2, с. 348].

Міжнародні конвенції ЮНЕСКО встановлюють рамки для захисту об'єктів, які мають визначне культурне та історичне значення. Країни, які

ратифікували ці конвенції, зобов'язуються вжити всіх необхідних заходів для збереження цих об'єктів та захисту їх від негативного впливу, включаючи той, що може бути спричинений проектами розвитку населеного пункту. Суди на національному рівні можуть використовувати положення цих конвенцій як правову основу для зупинки або зміни проектів розвитку, які загрожують знищенням або погіршенням стану об'єктів культурної спадщини [53].

Аналогічно, міжнародне право містить положення, спрямовані на захист природних ресурсів, включаючи біорізноманіття, водні ресурси, повітря та ландшафти. Конвенції, такі як Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату та Конвенція про біологічне різноманіття, впливають на рішення, що приймаються у сфері містобудування, вимагаючи від урядів та розробників враховувати екологічні наслідки своїх дій. Судові рішення, що базуються на цих міжнародних зобов'язаннях, можуть забороняти або вносити зміни в проекти, які становлять значний ризик для природних ресурсів. Одним із механізмів захисту є використання судових запобіжних заходів, які можуть бути застосовані для тимчасового або постійного зупинення виконання проектів, що порушують місцеві норми планування або створюють значний екологічний ризик.

Зарубіжний досвід виконання судових рішень у сфері містобудування відображає баланс між розвитком та захистом інтересів громадськості та довкілля. Через використання спеціалізованих судових механізмів, робиться акцент на прозорості та громадській участі, а також дотриманні екологічних стандартів, ці системи забезпечують ефективне та справедливе вирішення спорів у сфері містобудування. Адаптація до зміни клімату стає все більш актуальною темою у світовій практиці містобудування. Зміна клімату впливає на міста та їхнє планування в кілька напрямків: збільшення ризику повеней, зміни погодних умов, підвищення середньої температури та ін. Відповідно, містобудівна політика та судові рішення починають враховувати необхідність адаптації до цих змін. Одним із аспектів адаптації до зміни

клімату є розробка та впровадження міських проектів, спрямованих на зменшення викидів парникових газів. Заходи, як-от підвищення енергоефективності будівель, розвиток «зеленої» інфраструктури, включаючи парки та зелені дахи, а також стимулювання використання відновлюваних джерел енергії [22, с. 431].

Громадські слухання, публічні консультації та інші форми участі дозволяють мешканцям висловити свої думки та пропозиції щодо адаптації міст до зміни клімату, забезпечуючи врахування широкого спектру інтересів та ідей. У контексті глобальної зміни клімату міжнародне співробітництво та обмін досвідом між країнами стають ключовими для розробки ефективних стратегій адаптації. Міжнародні угоди, конвенції та програми сприяють формуванню єдиних підходів до адаптації містобудівних практик, спрямованих на зменшення впливу зміни клімату на міське середовище. Відновлення забруднених та занедбаних територій є критично важливим аспектом сучасного містобудування, що вимагає комплексного підходу та втілення на практиці через судові рішення та регуляторні механізми [82, с. 314].

Процес санації та реабілітації таких ділянок стимулює сталий розвиток, сприяє оздоровленню міського середовища та покращує якість життя громад. Судові рішення у цій сфері відіграють ключову роль, встановлюючи прецеденти та норми для вирішення подібних питань у майбутньому. Вони адресують широкий спектр викликів, від ідентифікації забруднювачів та притягнення їх до відповідальності до забезпечення виконання нормативних вимог щодо очищення та рекультивації земель. Через судові процеси встановлюються стандарти для вимірювання рівня забруднення, визначаються відповідні методи санації та встановлюються критерії для повторного використання відновлених ділянок. Процес відновлення забруднених територій часто включає декілька етапів. Перший крок – це ідентифікація та оцінка рівня забруднення, що вимагає залучення екологічних експертів та проведення детальних досліджень. Далі

визначаються найбільш ефективні методи санації, які можуть варіюватися від фізичного видалення забруднених матеріалів до біологічної рекультивації та хімічної нейтралізації [168, с. 75].

Після завершення санації проводиться моніторинг ділянки для забезпечення дотримання стандартів безпеки та екологічної придатності території для нового використання. Важливою частиною процесу є залучення громадськості та врахування інтересів місцевих мешканців. Судові рішення часто підкреслюють необхідність проведення громадських слухань та консультацій з мешканцями забруднених районів, щоб забезпечити прозорість процесу та врахувати можливий соціальний вплив санаційних заходів. Відновлення забруднених територій має значний потенціал для сприяння сталому розвитку. Через реабілітацію та повторне використання таких ділянок можливе створення нових громадських просторів, розвиток житлових комплексів, комерційних об'єктів або зелених зон, що сприяє покращенню міського середовища та економічному розвитку громад, проте, процес відновлення забруднених територій вимагає значних інвестицій, часу та ресурсів. Судові рішення в цій сфері не лише встановлюють правові рамки для таких проектів, але й можуть сприяти мобілізації необхідних ресурсів, забезпечуючи відповідальність забруднювачів та стимулюючи урядові та приватні інвестиції в проекти санації [51, с. 25].

У підсумку, відновлення забруднених територій є складним, але надзвичайно важливим процесом, який вимагає координованих зусиль уряду, бізнесу, громадськості та судової системи. Судові рішення у цій сфері відіграють вирішальну роль, встановлюючи юридичні та етичні стандарти для захисту довкілля та здоров'я людей, а також сприяючи сталому розвитку міських територій.

Випадок «Love Canal» у Ніагара Фолс, США, є одним з найвідоміших прикладів впливу судових рішень на екологічну політику та містобудування. Відкриття в 1970-х роках, що житловий район був побудований на місці заритих токсичних хімічних відходів, спричинило одну з найбільших

екологічних катастроф у США. Громадське обурення та серія судових розглядів спонукали федеральний уряд до дій, які в кінцевому підсумку призвели до значних змін у законодавстві та підходах до екологічної безпеки та санації забруднених територій [234].

Ситуація в «Love Canal» викликала широке громадське обурення після того, як з'ясувалося, що здоров'ю мешканців загрожує серйозна небезпека через витік хімічних речовин із підземних відходів. Мешканці, підтримані екологічними групами, вдалися до судових позовів проти компанії Hooker Chemical (пізніше придбаної Occidental Petroleum Corporation), яка відповідала за забруднення, та місцевої влади, судові розгляди підкреслили недоліки у веденні екологічного контролю та відповідальності за забруднення. Відповіддю на судові розгляди та громадський тиск стала активізація федерального уряду. У 1980 році Конгрес США прийняв Закон про контроль токсичних речовин та їх компенсацію (CERCLA), відомий також як Закон «Superfund». Цей закон створив федеральний «Суперфонд» для очищення найнебезпечніших забруднених місць по всій країні, включаючи «Love Canal». Закон «Superfund» дозволив федеральному уряду вимагати від забруднювачів фінансування санаційних робіт та встановив суворі правила управління токсичними відходами [234].

Випадок «Love Canal» та його судові вирішення мали далекосяжні наслідки для Сполучених Штатів. По-перше, вони призвели до вдосконалення екологічного законодавства та підвищення громадської обізнаності щодо екологічних ризиків. По-друге, встановили прецедент для використання судових розглядів як ефективного інструменту у боротьбі з екологічним забрудненням та захисту громадського здоров'я. Нарешті, справа «Love Canal» стала важливим прикладом впливу судових рішень на містобудування та екологічну політику, демонструючи необхідність інтегрованого підходу до забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку міських територій [89, с. 281].

Проект з очищення річки Темза в Лондоні, який трансформував її з «біологічно мертвої» у 1950–х роках до однієї з найчистіших міських річок у Європі, є вражаючим прикладом того, як судові рішення, урядові програми та активні екологічні ініціативи можуть спільно сприяти значному покращенню стану природного середовища, процес відновлення демонструє, як правові механізми та судові розгляди відіграють важливу роль у вирішенні екологічних викликів та у формуванні стійкого містобудування [230].

В середині ХХ-го століття Темза була сильно забруднена через інтенсивне промислове використання, неконтрольоване скидання стічних вод та відходів. Ситуація досягла критичного рівня, коли вчені оголосили річку «біологічно мертвою», що означало відсутність в ній життя більшість часу. Однак, з часом почалася активна робота щодо відновлення річки, значну роль у якій відіграли судові рішення та правові ініціативи. У відповідь на критичний стан забруднення Темзи були прийняті законодавчі акти, що встановлювали суворі вимоги до якості стічних вод та регулювали промислові викиди. Судові рішення стали інструментом забезпечення виконання цих норм, притягуючи до відповідальності тих, хто порушував екологічні стандарти. Через ряд судових позовів до компаній та муніципалітетів, які скидали забруднені стоки в річку, було доведено необхідність вжиття конкретних заходів для очищення Темзи. Паралельно з правовими механізмами, уряд Великої Британії та місцева влада Лондона запустили масштабні програми з модернізації систем каналізації та створення сучасних очисних споруд. Судові рішення підкріплювали ці ініціативи, забезпечуючи юридичну основу для їх реалізації. Завдяки поєднанню судових рішень, урядових програм та активності громадськості, якість води в Темзі значно покращилась. Річка, що колись була «біологічно мертвою», тепер є домом для більш ніж 125 видів риби, а також приваблює водоплавних птахів та іншу фауну, успіх став прикладом ефективної екологічної реабілітації та демонструє як судові рішення можуть сприяти сталому містобудуванню та відновленню природних екосистем [203].

Врахування прав та інтересів корінних народів у сфері містобудування є ключовим аспектом судових рішень у країнах з корінним населенням, таких як Канада, Австралія та Нова Зеландія. Судова практика в цих країнах показує зростаюче визнання необхідності захисту прав корінних народів на землю, їх культурної спадщини та участі в процесах планування та розвитку [202].

Одним з найвідоміших прикладів в Канаді є справа «*Delgamuukw v. British Columbia*», розглянута Верховним Судом Канади у 1997 році. У цій справі Гітсан та Вецве'тен, корінні народи Британської Колумбії, оскаржували право влади на землі, які вони традиційно заселяли. Верховний Суд Канади визнав існування аборигенних прав на землю, які не були юридично врегульовані або відмінені. Рішення суду підкреслило важливість визнання традиційних прав на землю для корінних народів і стало основою для подальших переговорів щодо земельних прав [198].

У 1992 році в Австралії справа «*Mabo v. Queensland (No 2)*» радикально змінила підхід до прав корінних народів на землю [200]. Верховний Суд Австралії визнав існування рідних прав на землю (*native title*), які існували до британської колонізації і продовжують існувати. Це рішення вперше визнало, що закони про землю, запроваджені колоніальною владою, не могли повністю витіснити права на землю у корінних народів [200]. Воно стало основою для Закону про рідні права на землю 1993 року (*Native Title Act 1993* [226]), який встановив процедуру визнання та захисту рідних прав на землю.

У Новій Зеландії важливу роль у вирішенні спорів, пов'язаних із землею та правами корінних народів, відіграє Договір Вайтангі [238], підписаний у 1840 році між британською короною та маорі. Судові рішення часто посилаються на принципи цього договору при вирішенні конфліктів щодо земельних прав, ресурсів і культурної спадщини маорі [40, с. 610]. Вайтангійський трибунал, спеціально створений для розгляду питань,

пов'язаних з договором, відіграє ключову роль у захисті прав маорі та сприяє їхній участі в процесах управління природними ресурсами та розвитку [243].

Приклади демонструють, як судові рішення можуть сприяти визнанню та захисту прав корінних народів на землю, культурну спадщину та участь у процесі планування та розвитку. Вони підкреслюють значення правових механізмів у забезпеченні справедливого врахування інтересів корінних народів у містобудуванні та управлінні природними ресурсами. Житлова політика та доступність житла є важливими аспектами міського планування та соціальної політики у багатьох країнах світу. Судові рішення часто відіграють вирішальну роль у формуванні та коригуванні цих аспектів, впливаючи на зонування, норми планування, регулювання ринку нерухомості та інші важливі фактори. Через судові процеси можуть бути встановлені стандарти та прецеденти, які забезпечують більш справедливий та інклюзивний підхід до житлового будівництва та доступності житла. Судові рішення часто стають вирішальними у випадках конфліктів між місцевими жителями, забудовниками та міськими органами влади щодо зонування та використання земель. Наприклад, суди можуть вирішувати спори щодо розвитку великомасштабних житлових комплексів у районах, які раніше були відведені під інше використання. Такі рішення можуть сприяти створенню більшої кількості доступного житла шляхом зміни зонування або надання винятків із існуючих правил.

Судові рішення у сфері містобудування відіграють критичну роль у формуванні політики доступного житла, забезпечуючи баланс між необхідністю розвитку та захистом прав та інтересів мешканців. Викладені приклади зі Сполучених Штатів, Канади, Великої Британії та ін. демонструють, як судові рішення впливають на регулювання розвитку житлових комплексів, забезпечуючи включення доступного житла в нові забудовні проекти. Рішення не лише встановлюють правові межі для забезпечення доступного житла, але й слугують засобом захисту громадських

інтересів, стимулюючи створення інклюзивних та справедливих міських середовищ.

Запозичуючи досвід судових рішень у сфері містобудування зі Сполучених Штатів, Канади та Великої Британії, Україна може значно вдосконалити свою політику щодо забезпечення доступного житла. Судові рішення у цих країнах демонструють, як можна ефективно використовувати правові механізми для інтеграції вимог щодо доступного житла в нові забудовні проекти, забезпечуючи при цьому баланс між інтересами забудовників і потребами громади [22, с. 431].

По-перше, варто розглянути механізм, за яким забудовники зобов'язані включати певний відсоток доступного житла в усі нові проекти. У США, наприклад, суди неодноразово підтримували рішення місцевих органів влади, які вимагали від забудовників створення доступного житла як частини загального проекту, що сприяє формуванню інклюзивних міських середовищ.

По-друге, важливим аспектом є захист прав громадськості та участь місцевих громад у процесах прийняття рішень щодо містобудування. У Канаді, наприклад, судові рішення часто акцентують увагу на необхідності проведення громадських обговорень і консультацій з місцевими жителями перед затвердженням великих забудовних проектів.

По-третє, судові рішення у Великій Британії демонструють важливість судового контролю за виконанням зобов'язань забудовників щодо забезпечення доступного житла. У багатьох випадках суди змушували забудовників виконувати свої зобов'язання, якщо ті намагалися уникнути або скоротити частку доступного житла у своїх проектах. Такий підхід може бути корисним для України, де інколи спостерігається недостатній контроль за виконанням забудовниками своїх обов'язків.

Враховуючи ці аспекти, Україна може розвивати свою політику у сфері доступного житла шляхом впровадження законодавчих вимог до забудовників, посилення судового контролю та забезпечення активної участі громадськості у процесах містобудування.

Приклади свідчать про глобальну тенденцію, де права на доступне житло визнаються як основоположні, а судова влада виступає як ключовий захисник цих прав. Вони також підкреслюють важливість забезпечення правових механізмів для ефективного вирішення житлових викликів, які стоять перед містами по всьому світу. Доступне житло в Україні сьогодні є ключовим викликом, який набуває особливої актуальності у поствоєнний період. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, руйнування житлового фонду внаслідок воєнних дій та економічні труднощі посилюють необхідність формування нових підходів до забезпечення житлових прав населення. Наукова новизна цієї теми полягає у необхідності розробки інноваційних механізмів та політик, які б відповідали сучасним реаліям і сприяли створенню справедливого та інклюзивного житлового середовища, важливо дослідити і врахувати міжнародний досвід, де судова влада виступає захисником права на доступне житло. Впровадження ефективних правових механізмів для захисту цього права є критичним, особливо в умовах післявоєнного відновлення, коли соціальні та економічні нерівності можуть суттєво загостритись. Досвід інших країн, де доступне житло та безпечне довкілля розглядається як основоположне право, може стати корисним інструментом для розробки національних стратегій, необхідно дослідити можливості інтеграції інноваційних підходів, таких як публічно-приватні партнерства, використання цифрових технологій для моніторингу та управління житловим фондом, а також залучення міжнародних інвестицій, що дозволить забезпечити не тільки будівництво нового житла, але й модернізацію існуючого житлового фонду, з урахуванням принципів сталого розвитку та енергоефективності, в умовах поствоєнного періоду особливу увагу слід приділити реінтеграції переміщених осіб та забезпеченню їх прав на гідне житло. Важливо розробити комплексну програму, що включатиме як державну підтримку, так і механізми соціального житла, які могли б задовольнити потреби найбільш вразливих категорій населення.

Таким чином, досвід цих країн стає важливим уроком для інших регіонів, що прагнуть покращити доступність житла та створити більш справедливі та інклюзивні міські середовища.

3.2. Удосконалення механізмів реалізації судових рішень та нормативно-правового регулювання судового контролю у сфері містобудування

Судовий контроль у сфері містобудування є важливим інструментом забезпечення законності та захисту прав громадян, оскільки дає можливість оскаржити неправомірні рішення та дії органів місцевого самоврядування, що порушують права заявників у цій сфері. Проте, незважаючи на позитивну роль судового контролю, на практиці його реалізація ускладнюється низкою недоліків нормативно-правового регулювання. Існують також прогалини у процесуальному законодавстві щодо визначення юрисдикції судів у справах, пов'язаних з містобудуванням. Не завжди зрозуміло, до якого саме суду – адміністративного чи господарського – належить звертатися за захистом своїх прав. Також існують прогалини у матеріальному законодавстві, яке регулює суспільні відносини у сфері містобудування. Зокрема, недостатньо чітко визначено повноваження органів місцевого самоврядування, підстави для прийняття ними рішень, що ускладнює оцінку їх законності судом. Окремою проблемою є недостатня ефективність системи державного архітектурно-будівельного контролю. Через обмежені ресурсні можливості органи контролю не виявляють більшість порушень у сфері містобудування, тому вони не потрапляють до суду. Негативно впливає на судовий контроль також відсутність належного нормативного регулювання питань відведення земельних ділянок під забудову та надання містобудівних умов і обмежень. Через це часто виникають конфлікти, які доводиться вирішувати в судовому порядку. Таким чином, для підвищення ефективності судового контролю у сфері містобудування необхідно комплексно вдосконалити як процесуальне

законодавство, так і матеріальне – щодо повноважень органів місцевого самоврядування, процедур розроблення містобудівної документації, землевідведення тощо. Лише за умови усунення цих прогалин можна забезпечити належний захист прав громадян у цій сфері.

На думку Н.Ю. Задираки ефективність національного містобудівного законодавства залежить від здатності напрацювання та врахування позитивних практик із забезпечення праві свобод людини у сфері забудови населених пунктів, а також створені дієвого життєвого середовища. Застосування процедур із адміністративного оскарження у містобудівній сфері вимагає вирішення не тільки правозастосовних проблем, а також і врахування економічних, соціальних та історичних причин, які повинні бути враховані при систематизації будівельного законодавства України. Враховуючи зазначене до нагальних проблеми, які повинні бути вирішення Н.Ю. Задирака пропонує відносити наступні: проблеми забезпечення ефективної діяльності суб'єктів владних повноважень, які є основою для дієвості застосування адміністративної скарги; проблеми регламентації взаємної відповідальності владних суб'єктів і приватних осіб [44, с. 248].

Удосконалення процесуального законодавства у сфері містобудування є надзвичайно важливою задачею для забезпечення ефективного судового контролю та захисту прав суб'єктів в цій галузі. Сучасна система судового контролю у сфері містобудування може бути вдосконалена в багатьох аспектах, і однією з ключових проблем є визначення юрисдикції судів та розмежування підсудності між адміністративними та господарськими судами. У сучасному законодавстві – недоречність у визначенні судової юрисдикції у справах, пов'язаних із містобудуванням, приводить до ситуацій, коли справи розглядаються неправильною судовою інстанцією. Для усунення цієї проблеми необхідно чітко визначити, які категорії справ повинні бути підсудні судам загальної юрисдикції, а які – адміністративним або господарським судам. У сфері містобудування різні суб'єкти можуть бути зацікавлені у зверненні до суду за захистом своїх прав. Однак, в деяких

випадках, законодавство може обмежувати доступ до суду для певних суб'єктів [21, с. 56].

Важливим аспектом удосконалення судового контролю у сфері містобудування є забезпечення швидкого та ефективного розгляду справ. Для цього можуть бути введені спрощені процедури та скорочені строки для розгляду справ, особливо в тих випадках, коли порушення прав суб'єктів є наочною і загрожує серйозним наслідкам. Для забезпечення довіри громадськості до судового контролю у сфері містобудування важливо забезпечити доступність і прозорість судового процесу. Усі ці напрями удосконалення нормативно-правового підґрунтя реалізації судового контролю у сфері містобудування спрямовані на забезпечення більшої ефективності, об'єктивності та доступності судового захисту для всіх суб'єктів, які мають інтереси у цій важливій галузі. Такі зміни можуть сприяти покращенню управління містобудівними процесами, зменшенню конфліктів та забезпеченню сталого розвитку міст і територій.

Удосконалення матеріального законодавства, що регулює містобудівну діяльність, є дуже важливим для підвищення ефективності судового контролю у цій сфері. Адже саме норми матеріального права визначають зміст та межі повноважень органів місцевого самоврядування, порядок прийняття ними рішень, що і складає предмет судового оскарження.

Наразі в законодавстві не в повній мірі визначено коло суспільних відносин, які регулюються нормами містобудівного права, що призводить до неоднозначного трактування норм та ускладнює застосування аналогії права у разі прогалин [4, с. 126].

Так, доцільно чіткіше відмежувати регулювання містобудівних відносин від регулювання земельних відносин, адже на практиці ці сфери тісно взаємопов'язані. Необхідно визначити співвідношення норм містобудівного та житлового законодавства.

Зокрема, на нашу думку, доцільно з метою удосконалення правового регулювання містобудівної діяльності доцільно внести зміни до Закону

України «Про регулювання містобудівної діяльності», спрямовані на чітке визначення суспільних відносин, що охоплюються сферою містобудівного права. Необхідно закріпити основні складові містобудівного регулювання, включаючи процеси розроблення та реалізації містобудівної документації, встановлення вимог до просторового планування та здійснення контролю за дотриманням містобудівних норм. Крім того, доцільно передбачити можливість застосування аналогії права у випадках виявлення законодавчих прогалин, що сприятиме забезпеченню правової визначеності у містобудівній сфері.

Зважаючи на труднощі, що виникають у правозастосуванні, особливо в частині розмежування містобудівних та земельних відносин, необхідно законодавчо закріпити відповідні критерії диференціації цих сфер. Для цього пропонується внести зміни до Земельного кодексу України та Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», спрямовані на уточнення механізму впливу містобудівної документації на порядок використання земельних ділянок. Зокрема, необхідно закріпити нормативне співвідношення між генеральними планами населених пунктів, детальними планами територій та схемами зонування. Такий підхід сприятиме запобіганню конфліктним ситуаціям між власниками земельних ділянок та органами місцевого самоврядування щодо правомірності здійснення забудови.

Важливим напрямом вдосконалення містобудівного законодавства є узгодження його положень із нормами житлового законодавства. У цьому контексті доцільно передбачити у Житловому кодексі України спеціальні норми, що встановлюватимуть містобудівні вимоги до житлової забудови. Йдеться, зокрема, про регулювання щільності забудови, санітарних та екологічних нормативів, а також вимог до благоустрою прибудинкових територій. Крім того, необхідно уніфікувати правила реконструкції житлових об'єктів, закріпивши обов'язковість отримання містобудівних умов та обмежень для здійснення таких робіт.

З метою забезпечення ефективного контролю за дотриманням містобудівного законодавства, на нашу думку, доцільним є запровадження у законодавстві положень щодо координації діяльності відповідних державних органів, а також створення ефективних механізмів обміну інформацією про порушення у сфері містобудування. Окрім цього, варто розглянути можливість встановлення додаткових обмежень щодо зміни цільового призначення земельних ділянок у межах реалізації містобудівних проектів. Це сприятиме зниженню ризиків незаконного будівництва та запобіганню несанкціонованій зміні функціонального призначення територій.

Крім того, потребує конкретизації поняття містобудівної документації та її видів. Чітке визначення видів такої документації дозволить уникнути плутанини при застосуванні норм щодо її розроблення та затвердження.

Вкрай важливо деталізувати компетенцію органів місцевого самоврядування у сфері містобудування. Потрібно чітко розмежувати повноваження рад та їх виконавчих органів, а також органів архітектури та містобудування. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» доцільно передбачити вичерпний перелік підстав для прийняття рішень з питань містобудування, процедури їх погодження, строки тощо. Це сприятиме уніфікації практики та зменшенню випадків зловживань.

Ми вважаємо, що запропоновані зміни до законодавства України сприятимуть усуненню правових прогалин у сфері містобудування, підвищенню ефективності правозастосовної практики та гармонізації містобудівного законодавства із суміжними галузями права. Це, у свою чергу, дозволить створити більш прозору та ефективну систему регулювання містобудівної діяльності в Україні.

Отже, комплексне вдосконалення матеріального законодавства у сфері містобудування, усунення прогалин та колізій, конкретизація повноважень органів місцевого самоврядування є запорукою ефективного судового контролю. Адже саме чіткість норм матеріального права визначає можливості суду в оцінці законності рішень та дій суб'єктів містобудування.

Удосконалення законодавства, яке регулює затвердження містобудівної документації, є важливим кроком для забезпечення ефективного та відповідального управління містобудівною сферою. Спрощення та стандартизація процедур можуть запобігти зловживанням та порушенням у цій сфері. Система містобудівної документації повинна бути базовою складовою для забезпечення розумного і стійкого розвитку міст та населених пунктів. Чітко визначені вимоги та процедури дозволять уникнути можливих проблем, які можуть виникнути під час розроблення, погодження та затвердження містобудівної документації.

На законодавчому рівні потрібно чітко визначити, яка інформація має бути включена до містобудівної документації, включаючи плани, схеми, розрахунки, технічні характеристики і будь-які інші необхідні дані. Також важливо встановити стандарти щодо форматів і вимог до подачі цієї інформації. Законодавець повинен визначити послідовність дій та відповідальних осіб, які здійснюють розроблення містобудівної документації. Закон повинен встановити ясні правила для погодження та затвердження містобудівної документації, включаючи вимоги до обґрунтування рішень та умови для затвердження. Саме на законодавчому рівні варто передбачити механізми контролю за дотриманням вимог та процедур, а також встановити відповідальність осіб, які порушують законодавство у цій сфері. Забезпечення можливості громадськості та зацікавлених сторін висловлювати свою думку та брати участь у процесі погодження та затвердження містобудівної документації. Узгоджене та стандартизоване законодавство щодо містобудівної документації буде сприяти сталому розвитку міст та регіонів, зменшити ризик корупції та зловживань, а також покращить загальну ефективність управління містобудівною сферою.

Система державного архітектурно-будівельного контролю у сфері містобудування стикається з низкою викликів, які потребують комплексного реформування. Покращення цієї системи є ключовим для забезпечення

сталого розвитку міст, захисту інтересів громади та сприяння ефективному використанню земельних ресурсів.

Вчені А.І. Берлач і О.С. Проневич обґрунтовано стверджують, що забезпечення здійснення ефективного судового контролю у містобудівній сфері вимагає комплексного підходу, що передбачає одночасне реформування територіального планування, оптимізацію дозвільних процедур, посилення залучення громадськості до процесу прийняття рішень у сфері містобудування, оскільки фрагментарні зміни законодавства не забезпечить у повній мірі досягнення необхідних результатів через складну систему вітчизняної нормативно-правової бази і міжгалузевий характер містобудівної діяльності. На думку науковців до основних напрямів удосконалення адміністративного процесуального законодавства України у сфері регулювання здійснення судового контролю в містобудівній галузі є: гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами у містобудівній сфері; створення спеціалізованих органів; функціонування єдиного реєстру судових рішень у сфері містобудування; законодавче закріплення строків подання звітів про виконання судових рішень; встановлення спеціалізації суддів у справах містобудівного характеру [7, с. 492].

Одним з основних напрямів реформ є розмежування функцій між різними контролюючими органами. Визначення чітких завдань та відповідальності для кожного органу, щоб уникнути перекриття функцій та конфлікту інтересів. Важливо забезпечити, щоб процеси архітектурно-будівельного контролю були прозорими та зрозумілими для всіх учасників містобудування. Покращення механізмів взаємодії між контрольними органами, а також між забудовниками, є критично важливим. Значну увагу слід приділити посиленню відповідальності посадових осіб за неналежне виконання їх контрольних функцій. Необхідно чітко визначити процедури та підстави для прийняття рішень органами місцевого самоврядування щодо відведення земельних ділянок під забудову, надання містобудівних умов та

обмежень; переглянути існуючі нормативні акти, усунути правові колізії та ввести чіткі критерії для прийняття містобудівних рішень. Реформування системи державного архітектурно-будівельного контролю є комплексним завданням, яке вимагає злагодженої роботи уряду, органів, забудовників та громадськості. Впровадження цих реформ не лише сприятиме покращенню процесів у сфері містобудування, але й забезпечить створення більш сталого та життєздатного міського середовища, враховуючи інтереси всіх зацікавлених сторін.

Крім того, доцільно передбачити обов'язкову незалежну експертизу проектів містобудівної документації із залученням представників громадськості. Експертний висновок має враховуватися органом, що приймає рішення.

Не менш важливим є реформування судової системи для ефективного здійснення правосуддя у справах щодо містобудування. Насамперед, необхідно запровадити спеціалізацію суддів з розгляду такої категорії спорів. Доцільно організувати систему підготовки та підвищення кваліфікації суддів з питань містобудівного законодавства, просторового планування, архітектурно-будівельних норм. Важливо забезпечити належне матеріально-технічне забезпечення судів для розгляду проектної документації, містобудівних карт тощо.

Отже, для ефективної реалізації судового контролю у сфері містобудування необхідним є комплексне реформування як процесуального, так і матеріального законодавства. Потрібно чітко розмежувати повноваження та відповідальність органів публічної влади, удосконалити процедури прийняття рішень, посилити громадський контроль. Лише за умови системних змін можна досягти належного рівня законності та захисту прав громадян у містобудівній сфері [4, с. 131].

За статистичними даними, в Україні спостерігається позитивна динаміка зростання кількості судових справ, пов'язаних з оскарженням рішень органів місцевого самоврядування у сфері містобудування. Якщо у

2015 році було розглянуто близько 2,5 тисячі таких справ, то у 2018 році їх кількість зросла до 6,7 тисяч. Категорія охоплює оскарження генеральних планів міст, планів зонування територій, детальних планів забудови тощо. У 2018 році частка таких спорів склала близько 30% від загальної кількості або приблизно 2 тисячі справ. Найчастіше оскаржувалися порушення процедури розроблення та узгодження документації, а також невідповідність її положень вимогам законодавства [5, с. 64].

У 2023 році ці спори становили приблизно 27% від загальної кількості справ у цій сфері. Залишається характерною частота оскаржень відмов у видачі дозвільних документів. Споры щодо знесення самовільних споруд та припинення незаконних будівельних робіт склали близько 18% усіх справ у будівельній сфері, з частими оскарженнями бездіяльності органів контролю. Щодо надання містобудівних умов, відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення, такі спори у 2023 році займали приблизно 17% усіх справ. Основні претензії були спрямовані на порушення вимог містобудівної документації при землевідведенні. Кількість справ щодо оскарження розпоряджень та актів органів місцевого самоврядування з питань благоустрою та містобудівного контролю також залишається стабільною, складаючи приблизно 16% від загальної кількості у 2023 році.

На 2024 рік у сфері будівництва в Україні продовжують мати значне місце спори, пов'язані з видачею, анулюванням будівельних паспортів, дозволів на виконання будівельних робіт, а також з відмовами у погодженні проектної документації. Як зазначає А. Дацьків, на розгляді спорів у сфері містобудування у Верховному Суді перебувало 303 справи, з них: 290 у Касаційному адміністративному суді; 11 у Касаційному господарському суді; 2 у Касаційному цивільному суді; було переглянуто 41 рішення суду, з них скасовано 21 (51 %) судові рішення; 17 (41 %) судових рішень залишено без змін; змінено рішення – 3 (8 %) [37].

Таким чином, спори у будівельній сфері залишаються значною частиною юридичної практики в Україні, з тенденцією до збільшення

кількості справ, пов'язаних із будівництвом і містобудуванням, що відображає актуальність проблем у цій сфері під час відновлення країни [239].

Підсумовуючи зазначене вище, вважаємо, що найбільш проблемними питаннями, які потребують удосконалення законодавчого регулювання та посилення судового контролю, є процедури розроблення і затвердження містобудівної документації, отримання дозвільних документів на будівництво, контроль за додержанням нормативно встановлених вимог містобудівної документації при землевідведенні.

Таблиця 3.1.

Динаміка судових справ щодо містобудування в Україні

Рік	Кількість справ
2020	2523
2021	4173
2022	5561
2023	6873
2024	~ 7800
2025 (перший квартал)	~1700-1800

Джерело – складено автором за джерелами [4;5]

Україна прийняла ряд законодавчих актів, які спрямовані на покращення містобудівної діяльності та забезпечення правового захисту учасників цього процесу. Закони про містобудування, про земельні відносини, та інші акти враховують принципи сталого розвитку та екологічної безпеки. Судові органи у відповідності із законом мають важливу роль у розгляді справ щодо містобудування. Позитивним є збільшення кількості розглянутих справ, що свідчить про більшу активність сторін у судовому контролі. Законодавство надає можливість громадянськості активно брати участь у судовому та позасудовому контролі, оскаржувати рішення і подавати скарги. Заходи впроваджуються для забезпечення доступу до інформації щодо містобудівних проектів, що сприяє прозорості та публічному контролю.

Забезпечення швидкого та ефективного розгляду містобудівних справ є важливим завданням для забезпечення законності та прозорості. Необхідно надавати суддям та судовим органам додатковий навчальний матеріал та підвищувати рівень їх експертної оцінки у містобудівній сфері, надалі залучати громадськість до судового контролю та забезпечення її участі у процесах прийняття рішень щодо містобудування. Крім того, на нашу думку, надання громадським організаціям права на звернення до суду дозволить їм більш активно захищати громадські інтереси та сприяти розвитку відповідального містобудування. Органи самоорганізації населення, такі як місцеві ради або комітети, мають безпосередній зв'язок з мешканцями та добре обізнані з місцевими потребами та проблемами. Надання їм права на оскарження в судах дозволить забезпечити більш ефективне представництво інтересів місцевих громад у процесах містобудування.

Ефективна виконавча служба та механізми забезпечення дотримання судових рішень є важливими для ефективного судового контролю. Розробка та підтримка альтернативних механізмів врегулювання містобудівних спорів, таких як медіація чи арбітраж, може сприяти вирішенню конфліктів без звернення до суду. Зарубіжний досвід та позитивна динаміка розвитку судового контролю в Україні підтверджують важливість цієї складової для забезпечення законності та прозорості містобудівної діяльності. Проте, для наближення до європейських стандартів, необхідні подальші системні реформи, спрямовані на покращення ефективності судового контролю та забезпечення правового захисту громадян і сталий розвиток міст [160, с. 78].

Впровадження спеціалізованих адміністративних судів, що фокусуються на питаннях містобудування та архітектури, є важливим кроком у напрямку підвищення ефективності судового контролю в цій сфері. Такі суди можуть внести значний вклад у забезпечення якості, прозорості та уніфікованості судових рішень, а також сприяти більш швидкому та кваліфікованому вирішенню спорів. Спеціалізовані суди дозволяють залучити висококваліфікованих експертів у галузі містобудування, що

забезпечує глибше розуміння та аналіз предмету спору. Експертиза суддів у специфіці містобудування та архітектури є ключовою для адекватного оцінювання складних технічних питань, які часто виникають у цих справах.

Спеціалізовані суди можуть забезпечити більшу якість та уніфікованість судових рішень, оскільки судді, що працюють у цій сфері, матимуть змогу краще орієнтуватися в специфіці законодавства та практики містобудування. Це, у свою чергу, зменшить ризик судових помилок та сприятиме формуванню стабільної практики. Запровадження спеціалізованих адміністративних судів з питань містобудування та архітектури представляє собою важливий крок до підвищення ефективності судового контролю в цій сфері. Такий підхід не тільки забезпечить високу якість та уніфікованість судових рішень, але й сприятиме більш швидкому та кваліфікованому вирішенню спорів, залучаючи висококваліфікованих фахівців–експертів у галузі містобудування. Міжнародний досвід підтверджує ефективність такого підходу, пропонуючи цінні уроки та рекомендації для інших країн, що прагнуть реформувати свою систему судового контролю у сфері містобудування.

Створення єдиної спеціалізованої установи судової експертизи у сфері містобудування потребує комплексного законодавчого врегулювання її статусу, функцій, повноважень та організації діяльності.

Насамперед, необхідно внести відповідні зміни до законів «Про судову експертизу» [145], «Про основи містобудування» [141], а також прийняти окремий закон про таку установу, на нашу думку, назва такого нормативно-правового акту може бути такою як – Закон України «Про судово-експертну діяльність у сфері містобудування та архітектури». Вважаємо, що зміст такого нормативно-правового акту повинні складати наступні структурні елементи: загальні положення (визначають предмет правового регулювання, сферу дії закону, принципи здійснення експертної діяльності у сфері містобудування та архітектури, а також ключові терміни (зокрема: «містобудівна експертиза», «державна експертна установа», «висновок

експерта»)); правовий статус державної експертної установи (встановлюється, що функції з проведення експертиз у цій сфері здійснює єдина державна спеціалізована установа, яка підпорядковується спеціально уповноваженому органу (наприклад, ДІАМ). Визначаються завдання, повноваження та принципи її діяльності; види та об'єкти експертиз (закріплюється вичерпний перелік типів експертиз, зокрема: містобудівної документації, проектної документації, об'єктів будівництва, дотримання державних будівельних норм, архітектурно-охоронних зон, забудови культурної спадщини тощо); порядок проведення експертизи (визначається процедура проведення експертиз: підстави для призначення, строки, вимоги до оформлення та структури висновків, правила взаємодії із судами, особливості експертизи за судовим дорученням); правовий статус експертів (встановлюються кваліфікаційні вимоги до експертів (освіта, стаж, спеціалізація), порядок відбору, сертифікації, обмеження (включно із заборонаю на сумісництво з приватною експертною діяльністю), обов'язки та гарантії їх незалежності); фінансування експертної діяльності (визначаються джерела фінансування експертиз (державний бюджет, оплата сторін), принципи розрахунку вартості послуг і порядок оплати; контроль за діяльністю установи (передбачається створення спеціальної ради за участю представників держави, фахових громадських організацій та наукових установ, яка здійснює контроль за дотриманням етики, законності, якості експертних висновків); відповідальність експертів (встановлюються підстави юридичної відповідальності експертів у разі порушення норм законодавства, а також механізми захисту їх професійної діяльності); прикінцеві та перехідні положення (регулюють строки набрання чинності законом, доручення Кабінету Міністрів щодо створення експертної установи, підзаконні акти, а також внесення змін до чинного законодавства України.

У ЗУ «Про судово-експертну діяльність у сфері містобудування та архітектури» має бути чітко визначено статус установи як єдиного державного органу судової експертизи у сфері містобудування та

архітектури. Варто, на нашу думку, також у Законі України «Про судово-експертну діяльність у сфері містобудування та архітектури» закріпити вичерпний перелік видів експертиз, які проводитиме установа – містобудівної документації, проектної документації, об'єктів будівництва, питань дотримання будівельних норм та правил тощо. Необхідно прописати вимоги до кваліфікації та досвіду експертів, процедури їх відбору та призначення, гарантії незалежності. Закон має містити детальний порядок проведення експертизи, строки, вимоги до оформлення висновків. Окремо врегулювати особливості експертизи за дорученням суду. Важливо передбачити запобіжники конфлікту інтересів, зокрема заборону експертам проводити приватну експертну діяльність. Доцільно створити наглядову раду за участі представників профільних органів влади, науковців, громадськості для контролю за діяльністю установи. Запровадження такого комплексного законодавчого регулювання діяльності єдиного державного органу судової експертизи створить міцне правове підґрунтя для підвищення якості та об'єктивності експертних висновків у сфері містобудування, що сприятиме ефективному здійсненню правосуддя.

Розширення переліку суб'єктів, яким надано право звертатися до суду у справах, що стосуються оскарження рішень з містобудування, є критично важливим аспектом у підвищенні прозорості та відповідальності у цій сфері. Надання такого права громадським організаціям, органам самоорганізації населення та окремим групам громадян може значно посилити громадський контроль та забезпечити більш широку участь громадськості у процесах прийняття рішень, що стосуються розвитку міст та громад. У багатьох країнах практика участі громадськості у процесах містобудування обмежена, що може призводити до прийняття рішень, які не враховують інтереси та потреби мешканців. Відсутність ефективного механізму громадського контролю залишає відкритим поле для зловживань, корупції та прийняття рішень, які можуть мати негативний вплив на довкілля, культурну спадщину та якість життя громад [168, с. 79].

Комплексне реформування процесуального та інституційного забезпечення судового контролю у поєднанні з вдосконаленням матеріального законодавства у цій сфері сприятиме наближенню України до європейських стандартів законності та прозорості містобудівної діяльності.

Необхідно оновити програми підготовки кандидатів на посади суддів, включивши до них окремі фундаментальні курси з основ містобудівного права та законодавства. Курси мають охоплювати питання просторового планування територій, правового регулювання забудови населених пунктів, дозвільних процедур у будівництві, основ архітектури та проектування тощо [42, с. 102]. Викладання має поєднувати теоретичні знання та практичні кейси. Важливо запровадити обов'язкове стажування кандидатів на посади суддів, які спеціалізуватимуться на містобудівних спорах, в органах архітектури та містобудування [163, с. 246]. Таке стажування має тривати щонайменше 1-2 місяці і передбачати безпосередню участь у підготовці проектів містобудівної документації, видачі дозвільних документів, інспекційних перевірок тощо [82, с. 271].

Важливою є систематична післядипломна підготовка суддів, які вже здійснюють правосуддя у містобудівній сфері. Доцільно запровадити щорічні короткострокові курси підвищення кваліфікації, семінари, тренінги за участі провідних експертів-практиків цієї галузі.

Корисною була б організація систематичних всеукраїнських науково–практичних конференцій за участі суддів, науковців, представників органів місцевого самоврядування для комплексного обговорення проблемних питань застосування містобудівного законодавства. Доцільно започаткувати програми міжнародного стажування суддів у країнах ЄС для вивчення кращих європейських практик здійснення правосуддя у сфері містобудування та архітектури. Реалізація цих та інших заходів у комплексі сприятиме підвищенню кваліфікації суддів, їх ґрунтовній спеціалізованій підготовці до здійснення правосуддя у справах, пов'язаних з містобудуванням та

архітектурою. У свою чергу, позитивно вплине на якість та ефективність судового контролю у цій сфері.

Реалізація заходів щодо підвищення кваліфікації суддів і забезпечення їх ґрунтовної спеціалізованої підготовки є ключовою для здійснення ефективного правосуддя у справах, пов'язаних з містобудуванням та архітектурою. Така підготовка дозволить суддям краще розуміти складні технічні, екологічні та соціальні аспекти, які часто виникають у справах цієї категорії. Розробка та впровадження спеціалізованих навчальних програм для суддів, які зосереджені на містобудуванні, зонуванні, охороні навколишнього середовища та інших суміжних дисциплінах, є важливим кроком у підвищенні їх професійної компетентності. Вивчення міжнародного досвіду та співпраця з іноземними експертами та спеціалізованими судовими органами може надати цінні знання та практичні навички суддям. Обмін досвідом дозволяє ознайомитися з найкращими практиками правосуддя у сфері містобудування, а також із способами вирішення складних справ. Підвищення кваліфікації суддів має бути доповнене розвитком ефективної системи судового контролю, яка забезпечує прозорість, відкритість та справедливість судових процесів.

Забезпечення високої кваліфікації суддів та ефективності судового контролю у сфері містобудування сприятиме підвищенню довіри громадськості до судової системи. Громадяни та громадські організації, впевнені в компетентності та неупередженості судів, активніше залучатимуться до правових процесів, спрямованих на захист їхніх прав та інтересів у сфері містобудування. Підвищення кваліфікації суддів, їх спеціалізована підготовка та розвиток системи судового контролю у сфері містобудування та архітектури є ключовими для забезпечення якості, ефективності та справедливості правосуддя. Реалізація цих заходів сприятиме створенню більш прозорого та відкритого судочинства, яке ефективно захищає права та інтереси усіх учасників містобудівного процесу, водночас сприяючи сталому та збалансованому розвитку міст та громад.

Одним із ключових напрямів удосконалення судового контролю у сфері містобудування є широке впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в діяльність відповідних судів.

Насамперед, необхідно створити єдину централізовану базу даних судових рішень у справах щодо містобудування та архітектури. Вона має містити повні тексти судових рішень, дані про сторони спору, предмет, обставини, застосовані норми права тощо. Така база з функцією пошуку та фільтрації дозволить суддям, юристам, науковцям, а також пересічним громадянам легко знайти потрібне рішення, проаналізувати та узагальнити судову практику.

Також важливо забезпечити онлайн-трансляцію і відеозапис судових засідань у містобудівних справах з подальшим оприлюдненням цих відеоматеріалів на Єдиному державному порталі судової влади, що надасть можливість будь-якій зацікавленій особі реально стежити за ходом судового провадження, що підвищить його відкритість. Крім того, необхідно запровадити систему електронного документообігу, яка дозволить подавати до суду заяви, скарги, докази в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису. Доцільно також створити на веб-порталах судів спеціальні розділи, присвячені роз'ясненню громадянам порядку оскарження у сфері містобудування.

Узагальнюючи, впровадження сучасних інформаційних технологій у судову діяльність у сфері містобудування допоможе забезпечити прозорість, ефективність та доступність інформації для громадян та сторін у судових справах. Це підвищить довіру до судової системи та сприятиме забезпеченню законності у містобудівних проектах. Ефективна взаємодія між судовими органами та органами місцевого самоврядування у сфері містобудівного контролю є ключовою для забезпечення правильного застосування законодавства, ефективного вирішення конфліктів та підвищення рівня довіри громадян до інститутів влади. Налагодження такої взаємодії передбачає ряд заходів, спрямованих на зміцнення правової держави та

створення прозорості, відкритої системи містобудування. Одним із важливих аспектів є обмін інформацією між судовими органами та органами місцевого самоврядування, обмін має включати дані про виявлені порушення містобудівного законодавства, результати розгляду судових справ, а також інформацію про притягнення винних осіб до відповідальності. Така взаємодія може значно посилити превентивну функцію судового контролю, попереджаючи можливі порушення та сприяючи вирішенню проблем на ранніх стадіях.

А.І. Берлач і М.С. Сусак наголошують на тому, що судовий контроль є важливим елементом системи стримувань і противаг, який покликаний забезпечувати обґрунтованість і законність дій і рішень органів публічної адміністрації, однак, практика застосування судового контролю у сфері містобудування стикається із рядом проблем, що потребують вирішення. До таких проблем вчені пропонуються відносити наступні: неефективність механізмів виконання судових рішень; неоднозначність судової практики; невизначеність меж судового контролю за дискреційними повноваженнями [8, с. 596].

Н.Ю. Задирака вказує, що одними із гарантій досягнення ефективності реалізації прав та інтересів особи є наявність дієвих як юрисдикційних, так і неюрисдикційних засобів захисту у сфері містобудування. Юрисдикційними способами захисту прав та законних інтересів особи належать наступні: захист у порядку адміністративного оскарження; судових захист; захист шляхом звернення до арбітражу; захист шляхом вчинення нотаріальних посвідчувальних та виконавчих дій; захист за допомогою звернення до послуг медіатора; захист із застосування засобів регулювання, якими володіє третейський суд. Неюрисдикційними засобами регулювання спорів у сфері містобудування є такі як: самозахист (для спорів, що мають приватноправовий характер); проведення перемовин [44, с. 247].

На нашу думку, вдосконалення інституту медіації та впровадження примирних процедур у вирішенні конфліктів у сфері містобудування є ще одним важливим напрямом.

Медіація дозволяє сторонам конфлікту знайти взаємоприйнятне рішення без звернення до суду, що може значно заощадити час та ресурси. Крім того, медіація може сприяти збереженню та покращенню відносин між сторонами, що особливо важливо у випадках, коли вони продовжуватимуть співпрацювати чи взаємодіяти в майбутньому. Інтеграція медіації та інших примирних процедур у правову систему вимагає розробки чітких правил та процедур, які б дозволяли ефективно використовувати ці інструменти у вирішенні конфліктів, що передбачає не тільки законодавче закріплення механізмів медіації, але й підготовку кваліфікованих медіаторів, а також інформування громадськості про можливості та переваги медіації. Ефективна взаємодія між судовими органами та органами місцевого самоврядування, а також розвиток медіації та примирних процедур, можуть значно покращити сферу містобудування, заходи не тільки сприятимуть підвищенню ефективності судового контролю, але й допоможуть створити більш гармонійне та взаємоповажне суспільство, в якому конфлікти вирішуються на основі діалогу та взаєморозуміння [160, с. 78].

Реформування системи дозвільних процедур у будівництві є критично важливим для забезпечення ефективності, прозорості та викорінення корупційних ризиків у сфері містобудування. Цей процес вимагає комплексного підходу, що включає як законодавчі зміни, так і практичні заходи з оптимізації існуючих процедур. Запровадження прозорих конкурентних процедур для видачі містобудівних умов та обмежень, а також дозволів на виконання будівельних робіт, є фундаментальним для ліквідації корупційних ризиків.

Крім того, як обґрунтовано зазначає Ю.А. Волкова розробка ефективної моделі політики держави із запобігання корупції в сфері містобудування повинна ґрунтуватись на таких принципах як:

запровадження функціонування наглядових рад як одних із форм громадського контролю; вдосконалення адміністративно-правового механізму реалізації функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо формування соціальних потреб населення; мінімізація суб'єктивізму під час прийняття як управлінських рішень, так і рішень з питань організації публічних інфраструктурних закупівель тощо [26, с. 120]. Ю.А. Волкова також зазначає, що цифровізація і повне знищення монополії у сфері видачі дозволів є найбільш ефективними інструментів щодо протидії корупції у сфері містобудування, оскільки тільки таким чином, на думку вченої, яку ми повністю підтримуємо, можливо по-справжньому якісно реформувати систему містобудування та подолати корупцію в цій сфері [242, с. 550].

Як обґрунтовано вказує П.В. Діхтієвський, забезпечення належного рівня відкритості та підзвітності роботи структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, які відповідають за видачу дозволів, є ключовим аспектом реформ, що досягнуто шляхом впровадження систем електронного документообігу, публікації інформації про подані заявки та прийняті рішення в інтернеті, а також створення механізмів для зворотного зв'язку та скарг від громадян [39, с. 486]. Впровадження електронних систем для обробки заявок на отримання дозволів може суттєво знизити можливості для корупції, спростити процедури для заявників та підвищити ефективність роботи дозвільних органів. Електронні системи дозволяють автоматизувати багато процесів, забезпечити прозорість рішень та відстежуваність всього процесу видачі дозволів. Підвищення кваліфікації персоналу, який залучений до процесів видачі дозвільних документів, є необхідним для ефективного впровадження реформ. Навчання має бути спрямоване на знайомство з новими процедурами, правилами етики та антикорупційною політикою, а також на розвиток навичок роботи з електронними системами управління. Активна взаємодія з громадськістю та залучення громадян до обговорення змін у дозвільних процедурах є важливою частиною реформ. Громадські

слухання, консультації та інші форми участі дозволяють забезпечити широку підтримку реформ та зробити процес містобудування більш відкритим та відповідальним перед громадянами. Реформування системи дозвільних процедур у будівництві через впровадження прозорих конкурентних механізмів, забезпечення відкритості та підзвітності, введення електронних систем та підвищення кваліфікації персоналу є важливими кроками на шляху до створення справедливої, ефективною та прозорою системи містобудування, заходи сприятимуть не тільки покращенню якості сервісу для громадян та забудовників, але й викоріненню корупційних ризиків у цій важливій сфері.

Залучення громадськості до процесу відбору виконавців та оцінки містобудівної документації може стати додатковим фактором забезпечення прозорості та об'єктивності. Громадські слухання, обговорення та консультації з громадянами дозволять враховувати думки та інтереси мешканців у процесі містобудівного планування. Реформування системи фінансування розробки містобудівної документації через впровадження прозорих та конкурентних процедур відбору виконавців є важливим кроком на шляху до покращення якості та об'єктивності містобудівного планування [187, с. 105]. Такі заходи, на нашу думку, допоможуть зменшити корупційні ризики, забезпечити рівні умови для усіх учасників ринку та підвищити довіру громадян до процесів містобудування.

Удосконалення механізмів громадського контролю за містобудівною діяльністю органів влади має вирішальне значення для забезпечення відкритості, прозорості та демократії в цій сфері. Необхідно гарантувати участь громадськості на всіх етапах підготовки та ухвалення планувальної документації та будівельних проектів на законодавчому рівні. Громадські обговорення повинні бути обов'язковими і включати у себе широкий спектр громадських інтересів та думок. Результати таких обговорень мають бути не просто формальними процедурами, а враховуватися органами влади при прийнятті рішень. Участь громадськості дозволяє зробити прийняття рішень більш легітимними та представницькими, оскільки враховуються думки та

інтереси різних груп громадян. Громадські обговорення створюють прозорість в процесі прийняття рішень та роблять його більш доступним для громадськості. Врахування різних точок зору та інформації від громадян може призвести до покращення якості планувальної документації та будівельних проектів. Громадський контроль допомагає виявляти корупційні схеми та недобросовісні практики у сфері містобудування [39, с. 487].

Гарантування участі громадськості на всіх етапах містобудівної діяльності та врахування їхніх думок і інтересів є важливим кроком у забезпеченні демократії та прозорості у цій сфері. Громадські організації відіграють важливу роль у забезпеченні інтересів мешканців міст та громадського контролю за містобудівною діяльністю. На жаль, на цей час їх можливості щодо оскарження в судовому порядку питань містобудування є досить обмеженими [52, с. 91]. Тому важливо розширити такі можливості для посилення ролі громадськості. Громадські організації мають отримати право подавати колективні позови в інтересах мешканців міста з питань містобудування, що дозволить їм представляти інтереси значної кількості громадян, які постраждали від неправомірних дій забудовників чи органів влади [178, с. 152].

Громадські організації мають отримати право на оскарження в судах дозволів на будівництво об'єктів, якщо таке будівництво загрожує громадським інтересам чи порушує законодавство. Це буде суттєвим обмеженням свавілля забудовників.

Розширення процесуальних прав громадських організацій з питань містобудування посилить роль громадськості як контролера та сторони, інтереси якої мають враховуватися при містобудівному плануванні й забудові. Громадські організації зможуть активно діяти в судах в інтересах містян та викривати численні зловживання в будівництві [21, с. 55].

Додатково до розширення процесуальних прав, для посилення ролі громадськості важливо також забезпечити більш широку участь громадських організацій в обговоренні та погодженні містобудівної документації ще на

стадіях її розробки та затвердження. Представники громадськості мають брати участь в роботі архітектурно–містобудівних рад та інших консультативно-дорадчих органів, які опікуються питаннями містобудування. Також важливо залучати громадські організації до громадських обговорень містобудівних проектів. Їхні пропозиції обов’язково мають враховуватися розробником документації та замовником.

Отже, для громадського контролю в сфері містобудування слід поєднати розширення процесуальних прав та участь громадськості на всіх етапах підготовки і погодження містобудівної документації, що сприятиме балансу інтересів мешканців, бізнесу та влади в ухваленні містобудівних рішень і покращенню стану міст та селищ. Активна участь інститутів громадянського суспільства забезпечить контроль за дотриманням прав громадян в цій сфері.

Вдосконалення інституту експертизи містобудівної документації є значущим кроком у зміцненні якості, прозорості та надійності містобудівного процесу. Чітке визначення критеріїв відбору експертів, гарантування їх незалежності та неупередженості, а також встановлення відповідальності за об’єктивність висновків є ключовими аспектами, які вимагають уваги та детального розгляду. Однією з основних вимог до ефективної експертизи містобудівної документації є встановлення чітких критеріїв для відбору експертів. Ці критерії мають включати професійні кваліфікації, досвід роботи в галузі містобудування, а також відсутність конфлікту інтересів. Важливо забезпечити, щоб експерти мали необхідні знання та навички для адекватного аналізу та оцінки документації, з якою вони працюють. Гарантування незалежності та неупередженості експертів є критично важливим для забезпечення об’єктивності експертизи. Це передбачає розробку та впровадження механізмів, які запобігають будь-якому зовнішньому впливу на експертів, а також встановлення чітких правил щодо вирішення потенційних конфліктів інтересів. Важливо також забезпечити прозорість у процесі відбору та призначення експертів.

Встановлення відповідальності експертів за об'єктивність висновків є необхідним для підтримки довіри до процесу експертизи. Експерти повинні нести відповідальність за якість та достовірність своїх оцінок та висновків, що може включати правові наслідки за надання неправдивої інформації чи упереджені оцінки [47, с. 64].

Залучення як державних, так і незалежних установ до проведення експертизи дозволяє використовувати широкий спектр експертних знань та досвіду. Важливо створити умови для ефективної взаємодії між різними експертними організаціями та забезпечити їх доступ до необхідної інформації. Вдосконалення інституту експертизи містобудівної документації через чіткий відбір експертів, забезпечення їх незалежності та неупередженості, а також встановлення відповідальності за об'єктивність висновків є важливими заходами для підвищення прозорості, надійності та якості містобудівного процесу. Залучення державних та незалежних установ до експертизи забезпечує використання кращих практик та експертних знань для вирішення складних завдань у сфері містобудування.

Ефективний судовий контроль у сфері містобудування неможливий без системних змін у багатьох суміжних сферах – територіальному плануванні, землевідведенні, дозвільній діяльності, громадському контролю тощо, саме ці сфери закладають передумови для законності чи незаконності містобудівної діяльності. Сьогодні спостерігається значний дефіцит стратегічного бачення просторового розвитку як на державному, так і на регіональному рівнях, що зумовлено не лише відсутністю оновлених генеральних схем планування територій, але й їхньою застарілістю або фрагментарним оновленням. Така ситуація створює суттєві труднощі в процесі узгодження місцевих планів розвитку та детальних планів територій, що в свою чергу впливає на якість прийняття рішень щодо використання територій.

Як обґрунтовано зазначає О.С. Проневич особливе значення для виміру євроінтеграційних процесів має просторовий критерій, що обумовлено трансформацією традиційних критеріїв локалізації, а також перманентним

підвищенням соціальних стандартів і зміною орієнтирів господарської діяльності. На думку вченого просторове планування являє собою фундаментальний чинник забезпечення інклюзивного та сталого розвитку суспільства, сприяє створенню умов для максимальної самореалізації особистості, підвищенню функціональної спроможності територіальних громад, узгодженню законних інтересів різних соціальних груп, а також мінімізації негативного впливу соціальних процесів на довкілля [148, с. 266].

Неефективність існуючих схем планування призводить до хаотичного розвитку міст і сіл, нерідко без врахування довгострокових потреб та можливостей регіонів. Застарілі або неповні плани не враховують новітніх соціально-економічних викликів та екологічних аспектів, що є важливими для сталого розвитку. Відсутність інтегрованого підходу до планування також ускладнює координацію між різними рівнями управління та зацікавленими сторонами, що призводить до конфліктів між місцевими громадами, інвесторами та органами влади, без чітко визначеного стратегічного напрямку розвитку, держава та регіони ризикують втратити конкурентні переваги на глобальному рівні. Сучасні тенденції вимагають від країн ефективного використання просторових ресурсів, що включає не тільки забезпечення інфраструктурної готовності територій, але й врахування інноваційних підходів до управління простором, таких як розумні міста та зелені інфраструктури.

З іншого боку, на місцевому рівні також існують суттєві прогалини в системі планування розвитку територій громад. Багато сільських, селищних та міських рад не мають затверджених планів соціально-економічного розвитку. Також часто відсутні затверджені генеральні плани населених пунктів, схеми зонування, на основі яких надаються дозволи на будівництво. Все це породжує свавілля і зловживання при виборі земельних ділянок під забудову.

О.С. Проневич вказує, що першочерговими завданнями є прийняття Містобудівного кодексу України, розроблення Концепції просторового

планування/просторового розвитку, оновлення принципів просторового планування, впровадження інтегрованого (комплексного) підходу до просторового планування, а також передача органам місцевого самоврядування (на рівні об'єднаних територіальних громад) повноважень щодо ухвалення управлінських рішень у відповідній сфері. Крім того, на думку вченого, важливим напрямом є вдосконалення понятійно-категоріального апарату просторового планування, впровадження методології «стратифікації простору» у населених пунктах, підвищення якості адміністративних послуг у сфері містобудування, апробація найкращих практик просторового планування територіальних громад та залучення механізмів партисипативної демократії до процесу просторового розвитку [148, с. 270].

З одного боку, необхідно визначити стратегічні орієнтири просторового розвитку держави на десятиліття вперед, а з іншого – оперативно розробити генплани та плани зонування для кожного населеного пункту. Відповідні органи мають отримати необхідні кадрові та фінансові ресурси для забезпечення якісного планування, яке враховувало б інтереси всіх зацікавлених сторін.

По-друге, потребують посилення процедури землевідведення під містобудівну діяльність, саме на цьому етапі закладаються передумови майбутніх зловживань або порушень у сфері забудови. В Україні відсутня єдина база даних земельних ділянок, доступна органам влади та громадськості. Не присвоєно кадастрові номери багатьом ділянкам, що ускладнює контроль за законністю операцій з ними. До цього часу немає повноцінного електронного обліку земель лісогосподарського та водного фондів. Багато важливих земельних територій не встановлено в натурі (на місцевості), що дає можливість для зловживань. Удосконалення нормативно-правової бази у сфері земельних відносин в Україні має базуватися на кількох ключових напрямках, спрямованих на забезпечення прозорості, ефективності та законності управління земельними ресурсами. По-перше,

необхідно розробити та впровадити повноцінну електронну систему обліку всіх земельних ділянок, включаючи землі лісогосподарського та водного фондів. Така система повинна бути інтегрована з іншими державними реєстрами і забезпечувати відкритий доступ до інформації, що дозволить спростити контроль за законністю операцій із земельними ресурсами та мінімізувати можливості для зловживань. По-друге, слід прискорити процес присвоєння кадастрових номерів усім земельним ділянкам, що є необхідною умовою для належного обліку та моніторингу земель. Відсутність кадастрових номерів ускладнює контроль за земельними ділянками, створюючи правові та адміністративні прогалини, які можуть призвести до незаконного використання або передачі земель.

По-третє, важливо забезпечити встановлення меж усіх земельних ділянок у натурі (на місцевості), що включає проведення геодезичних робіт для чіткого визначення кордонів земельних територій. Нарешті, посилення механізмів контролю за дотриманням законодавства у сфері земельних відносин та впровадження суворіших санкцій за порушення сприятиме підвищенню відповідальності та ефективності у використанні земельних ресурсів. Удосконалення нормативно-правової бази у цих напрямках є необхідним кроком для забезпечення законності, захисту інтересів держави та громадян, а також сталого розвитку земельних ресурсів в Україні.

Тому необхідно створити єдину базу даних всіх земель в Україні, забезпечити цифровий облік та обмін даними між відповідними відомствами. Слід встановити в натурі межі всіх важливих територій – прибережних смуг, зон санітарної охорони, земель історико-культурного та природно-заповідного значення, відкрити для громадян доступ до наборів геопросторових даних.

Крім того, варто посилити контроль за обґрунтованістю вилучення особливо цінних земель із загального користування під забудову, заборонити використання «сірих» схем при зміні цільового призначення земельних ділянок. Усі рішення про землевідведення мають бути публічними та

проходити громадське обговорення. Поетапне впровадження цих заходів сприятиме прозорості операцій із землею та запобіганню зловживань.

По-четверте, потребує оновлення система документів дозвільного характеру у сфері містобудівної діяльності. Перш за все, має бути різко скорочена кількість документів дозвільного характеру, які вимагаються для проектування та будівництва об'єктів. Адже надмірна «зарегульованість» цієї сфери породжує корупцію та гальмує розвиток. Кількість документів дозвільного характеру, які вимагаються для проектування та будівництва об'єктів. З іншого боку, дозвільні процедури, що залишаються, мають бути максимально прозорими та переведені в електронний формат. Всі рішення про видачу чи відмову у видачі документів дозвільного характеру повинні бути вмотивованими та оприлюднюватися в мережі Інтернет. Також варто запровадити практику залучення незалежних експертів для оцінки проектів будівництва складних або екологічно небезпечних об'єктів перед видачею остаточного дозволу, що дозволить уникнути прийняття сумнівних рішень внаслідок тиску забудовників на посадових осіб. Важливо також посилити відповідальність за надання недостовірної інформації чи фальсифікацію документів поданих для отримання дозволів на будівництво. За такі діяння мають наставати суворі санкції – як штрафні, так і кримінально-правового характеру. Для ефективного судового контролю в містобудуванні потрібно посилити роль громадськості та інститутів громадянського суспільства. Мешканці населених пунктів мають бути зацікавлені в законності містобудівних рішень та відстоюванні своїх прав.

Отже, для забезпечення ефективного судового контролю за містобудівною діяльністю необхідний комплексний підхід, який охоплює як реформування територіального планування, вдосконалення земельних відносин і дозвільних процедур, так і посилення участі громадськості. Лише системні зміни у цих та інших суміжних сферах разом у комплексі зможуть забезпечити верховенство права та законність всіх рішень у галузі містобудування. Будь-які окремі кроки чи фрагментарні заходи не принесуть

бажаного результату, адже містобудування є складним механізмом, який включає багато взаємопов'язаних елементів. І для ефективної роботи цього механізму як єдиного цілого необхідна чітка координація усіх його складових. Тільки за умови системного реформування можна побудувати прозору, цивілізовану модель регулювання містобудівної діяльності в Україні та забезпечити баланс інтересів держави, територіальних громад та приватних інвесторів у процесі розвитку населених пунктів.

Ефективна реалізація судових рішень у сфері містобудування є ключовим аспектом для забезпечення правової впевненості, захисту прав власності та сприяння сталому розвитку міських територій. Втім, існуючі виклики, включаючи бюрократичні перепони, недоліки в законодавстві, та затягування процесів виконання, часто ускладнюють цей процес. Важливе значення судового контролю в сфері містобудування зумовлено наступними факторами. По-перше, історична важливість, адміністративного судочинства як однією із основних форм захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб від порушень зі сторони суб'єктів владних повноважень. По-друге, сучасною людиноцентричною парадигмою адміністративного права, яка полягає в орієнтації адміністративного права на захист прав людини [46, с. 557]. Отже, судовий контроль за законністю дозвільної діяльності у сфері містобудування варто розглядати як невід'ємну складову державної контрольної діяльності.

Ефективна реалізація судових рішень у сфері містобудування є ключовим елементом забезпечення правової впевненості, захисту прав власності та сталого розвитку міських територій. Проте існують численні виклики, які ускладнюють цей процес, включаючи бюрократичні перешкоди та недоліки в законодавстві. Перегляд та оновлення законодавства є критичним для врахування сучасних вимог та практик у сфері містобудування. Нове законодавство має бути деталізованим та чітким, зокрема щодо процедур виконання судових рішень у цій галузі, що дозволить уникнути непорозумінь та розбіжностей. Важливим аспектом є визначення

відповідальності та обов'язків усіх учасників процесу, починаючи з державних органів і закінчуючи приватними забудовниками. Чітка визначеність ролей та обов'язків сприяє відповідальності та прозорості в процесі виконання судових рішень.

Застосування альтернативних методів вирішення спорів, таких як медіація, посередництво або арбітраж, може допомогти вирішити конфлікти більш швидко та ефективно, без необхідності довгих і складних судових процесів. Забезпечення прозорості у виконанні судових рішень та надання інформаційної підтримки для учасників допомагає знизити можливість непорозумінь та сприяє вчасному та правильному виконанню рішень.

Створення механізмів контролю за процесом виконання судових рішень грає важливу роль у забезпеченні їхньої ефективності та відповідності. Узагальнюючи, ефективна реалізація судових рішень у сфері містобудування вимагає комплексного підходу та системних змін в законодавстві та практиці, що допоможе створити сприятливу середу для правової впевненості та сталого розвитку міських територій.

Підвищення прозорості процесу виконання судових рішень є критично важливим для забезпечення довіри громадян до судової системи та ефективності правосуддя в цілому. Використання сучасних технологій та забезпечення відкритого доступу до інформації можуть значно сприяти досягненню цієї мети. У цьому контексті, електронні системи моніторингу та забезпечення публічного доступу до інформації про хід виконання судових рішень відіграють ключову роль. Впровадження електронних систем моніторингу дозволяє створити єдину базу даних, в якій фіксуються всі етапи виконання судових рішень, не тільки спрощує процес відстеження статусу справ для судових виконавців, але й надає можливість зацікавленим сторонам, включаючи позивачів, відповідачів та громадськість, оперативно отримувати актуальну інформацію про перебіг виконання рішень. Використання таких систем допомагає забезпечити прозорість процесу, зменшити можливість корупційних проявів та збільшити відповідальність

усіх учасників процесу. Забезпечення вільного доступу до інформації про хід виконання судових рішень через офіційні веб-сайти та публічні реєстри є не менш важливим аспектом підвищення прозорості. Публікація даних про статус виконання судових рішень дозволяє громадянам здійснювати громадський контроль над процесом, а також сприяє зростанню довіри до судової системи. Такий підхід дозволяє створити умови, при яких усі зацікавлені сторони мають рівний доступ до інформації, що, в свою чергу, підвищує прозорість та відкритість правосуддя.

Попри численні переваги, впровадження електронних систем моніторингу та забезпечення публічного доступу до інформації стикається з рядом викликів. Потреба у значних інвестиціях у розробку та підтримку ІТ-інфраструктури, забезпечення безпеки даних та захисту від несанкціонованого доступу. Окрім того, необхідно здійснити роботу з підготовки та навчання персоналу, що залучений до роботи з системами моніторингу. Підвищення прозорості процесу виконання судових рішень через впровадження електронних систем моніторингу та забезпечення публічного доступу до інформації є важливим кроком на шляху до підвищення довіри громадян до судової системи та ефективності правосуддя. Заходи сприятимуть створенню більш відкритої, прозорої та відповідальної системи виконання судових рішень, що є ключовим для розвитку правової держави та зміцнення демократії.

Такі інформаційні системи дозволять стежити в режимі реального часу за перебігом виконання конкретного судового рішення у сфері містобудування. Це спеціальні онлайн-платформи або модулі в існуючих системах електронного документообігу. Всі зацікавлені особи, у тому числі сторони процесу, громадськість, зможуть переглядати актуальну інформацію про поточний статус та етапи виконавчого провадження.

Крім того, такі системи надаватимуть доступ до усіх процесуальних документів, дій виконавця, а також до поданих сторонами клопотань і скарг. Це дозволить ефективно контролювати дотримання строків, послідовності

дій, відповідності виконання судового рішення вимогам законодавства. Таким чином, електронні системи моніторингу істотно підвищують прозорість процесу, обізнаність громадян і знизять ризики зловживань чи шахрайства з боку виконавців. Доцільно законодавчо визначити вимогу про проведення публічних громадських слухань за обов'язковою участю виконавця, сторін процесу, місцевих органів влади, громадськості. Такі заходи мають проводитися на ключових етапах виконавчого провадження: його відкриття, затвердження плану заходів, звіт про виконання тощо. Під час громадських слухань виконавець зобов'язаний буде публічно представити інформацію, відповісти на запитання громадян. Це суттєво посилить громадський контроль. Доцільно надати право громадським організаціям делегувати своїх представників для спостереження за виконанням судових рішень. Громадські спостерігачі матимуть право бути присутніми під час слухань, отримувати копії документів, фіксувати факти порушень тощо. Варто запровадити систему електронного декларування конфлікту інтересів учасників виконавчого провадження. Зокрема, виконавці, інші посадовці, задіяні у виконанні судових рішень у сфері містобудування, мають регулярно подавати відповідні декларації з метою запобігання конфлікту інтересів. Декларації доцільно подавати в електронній формі з оприлюдненням у відкритому доступі (з урахуванням захисту персональних даних). Це значно підвищить прозорість та допоможе виявляти потенційні корупційні ризики. Доцільно законодавчо визначити можливість для інститутів громадянського суспільства здійснювати постійний моніторинг виконавчих проваджень шляхом аналізу інформації, проведення опитувань, фіксації фактів порушень тощо. Результати громадського моніторингу мають регулярно оприлюднюватися та враховуватися держорганами для запобігання порушенням.

Відкритість та прозорість процесу виконання судових рішень є важливою запорукою ефективного громадського контролю та мінімізації корупційних ризиків. Саме тому ключовим напрямом реформ у цій сфері має

стати забезпечення публічного онлайн–доступу до актуальної інформації про перебіг виконавчих проваджень за судовими рішеннями у сфері містобудування.

По-перше, на національному рівні доцільно забезпечити такий доступ через Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень, який веде Міністерство юстиції України. На даний час цей реєстр містить обмежений обсяг даних, недостатній для ефективного громадського моніторингу. Тому необхідно розширити перелік відомостей, які підлягають оприлюдненню в рамках реєстру.

Зокрема, для кожного виконавчого провадження за судовим рішенням у сфері містобудування має надаватися інформація щодо: сторін процесу; предмету та змісту судового рішення; дат відкриття і закриття виконавчого провадження; виконавчої дії, якою розпочато примусове виконання; запланованих виконавцем заходів; клопотань та скарг, поданих сторонами; результатів оскарження дій виконавця; строків виконання окремих дій і процесуальних рішень. Оновлення цих даних має здійснюватися в режимі реального часу в міру надходження відповідних процесуальних документів. Крім того, реєстр повинен містити узагальнену статистичну інформацію щодо виконання судових рішень у сфері містобудування в розрізі регіонів, категорій справ, виконавців тощо.

По-друге, аналогічний публічний онлайн–доступ має бути організовано на рівні місцевих органів виконавчої влади. Зокрема на офіційних веб–сайтах відповідних структурних підрозділів державної виконавчої служби в регіонах повинна розміщуватися детальна інформація щодо перебігу виконання судових рішень у сфері містобудування на підвідомчій їм території, що мають бути ті ж самі дані, що вносяться до Єдиного реєстру виконавчих проваджень, але з фокусом на регіональному рівні. Аналогічні вимоги доцільно встановити і для офіційних веб–сайтів місцевих органів влади, насамперед виконавчих комітетів міських рад. Вони також повинні

забезпечувати публічний доступ до інформації щодо виконання судових рішень з питань містобудування на відповідній території.

Отже, комплексне запровадження прозорого та відкритого онлайн доступу до інформації на національному і місцевому рівнях суттєво посилить громадський контроль за процесом виконання судових рішень у сфері містобудування, що дозволить громадськості, експертам, ЗМІ здійснювати моніторинг в режимі реального часу, фіксувати факти затягування, бездіяльності, невиконання рішень, оскаржувати неправомірні дії виконавців. Відповідно, підвищиться рівень підзвітності і відповідальності всіх учасників процесу, що мінімізує потенційні зловживання та корупційні ризики. Ефективний громадський контроль процесу виконання судових рішень потребує надання суспільству вичерпної та достовірної інформації про його результати. Саме тому важливим кроком має стати запровадження системної звітності виконавців, яка б відображала стан реалізації рішень суду у сфері містобудування.

Зміст звітності має бути максимально зрозумілим і деталізованим. Вона повинна включати конкретні дані щодо кількості рішень, які перебували на виконанні; фактичних результатів їх реалізації; тривалості окремих етапів; застосованих виконавчих дій; кількості скарг та результатів їх розгляду; виявлених порушень тощо. Така деталізація дозволить об'єктивно оцінити ефективність роботи кожного виконавця. Звітність є ключовим аспектом в забезпеченні відкритості, прозорості та відповідальності у роботі органів влади, підприємств, та інших організацій. Звітність має бути детальною і публічною, інакше важко контролювати її відповідність законодавству та ефективність виконання рішень. У звітах повинна міститися інформація про конкретні виконавчі провадження, періодичність подачі звітності повинна бути достатньою для відстеження динаміки, і звітність повинна бути легко доступною для громадськості. Звітність має включати інформацію про конкретні виконавчі провадження, що стосуються діяльності організації. Періодичність подачі звітності грає важливу роль у забезпеченні відкритості

та відповідальності. Щоквартальна та щорічна звітність надає можливість як частково відстежувати діяльність організації на регулярній основі, так і аналізувати результати року в цілому, що дозволяє громадськості та зацікавленим особам виявляти відхилення, аномалії та тенденції в роботі організації та вчасно реагувати на них.

Загалом, така системна звітність стане важливим інструментом громадського контролю, оскільки надасть можливість комплексно аналізувати та оцінювати результативність і продуктивність роботи кожного виконавця. Це стимулюватиме виконавців працювати якісніше і пришвидшувати виконання рішень. Водночас, виявлення кричущих диспропорцій чи негативних тенденцій у звітності окремих виконавців може свідчити про наявність проблем і сприяти їх усуненню.

Ефективна протидія корупції та зловживанням у процесі виконання судових рішень потребує активної участі громадськості. Саме тому вкрай важливо залучити потенціал інститутів громадянського суспільства до моніторингу та громадського контролю у цій сфері, крім того, потрібно запровадити програми цільової підтримки громадських ініціатив з моніторингу шляхом грантів, стипендій, фінансування аналітичних досліджень. Доцільно також налагодити систему громадських рад при органах виконавчої влади та державної виконавчої служби для забезпечення постійної взаємодії інститутів громадянського суспільства та влади у цій сфері. Вагому роль може відігравати запровадження інституту громадського спостерігача, який би мав право безпосередньо спостерігати за діями виконавця, отримувати доступ до матеріалів виконавчого провадження. Також варто активно залучати ЗМІ до висвітлення проблемних питань щодо виконання судових рішень, результатів громадських розслідувань.

Загалом активна участь громадянського суспільства сприятиме більш ефективному контролю за діяльністю виконавців, мінімізує ризики корупції та зловживань, забезпечить оперативне реагування на порушення, що підвищить рівень підзвітності і довіри громадян до процесу примусового

виконання судових рішень. Відтак, посиляться захист прав громадян, верховенство права та правосуддя в державі.

Забезпечення відкритого та прозорого доступу до інформації є ключовою передумовою для ефективного громадського контролю за виконанням судових рішень. Саме тому доцільно на урядовому порталі відкритих даних створити спеціальний розділ, де у режимі реального часу висвітлюватиметься вичерпна інформація стосовно виконання судових рішень у сфері містобудування. На цьому ресурсі мають оприлюднюватися відомості щодо кожного окремого виконавчого провадження в цій категорії справ: його учасники, предмет рішення, стадії, дії виконавця, строки, подані клопотання і скарги тощо. Тут повинні регулярно оновлюватися узагальнені статистичні дані стосовно загальної кількості проваджень, етапів виконання, результатів, середньої тривалості процедур. Бажано розміщувати тексти відповідних судових рішень у сфері містобудування, щодо яких здійснюється примусове виконання. Контент має бути структурований та систематизований за зрозумілими категоріями, зручними для пошуку та аналізу. Усі дані повинні бути у форматах відкритих даних, придатних для машинного опрацювання та подальшого аналізу. Інтерфейс має бути інтуїтивно зрозумілим для пересічних громадян без спеціальних знань.

Запуск такого спеціалізованого розділу на порталі відкритих даних суттєво розширить можливості громадського контролю. Громадяни, медіа, громадські організації зможуть оперативно отримувати необхідну інформацію та ідентифікувати проблемні ситуації. Експерти, науковці отримають зручний інструмент для комплексних досліджень та аналізу виконання судових рішень на основі великих масивів статистичних даних. Така практика сприятиме підвищенню рівня прозорості та підзвітності органів виконавчої влади. А громадський контроль, у свою чергу, стимулюватиме своєчасне і належне виконання судових рішень, зменшуватиме ризики зловживань чи корупції.

Створення спеціалізованого розділу відкритих даних про виконання судових рішень у сфері містобудування сприятиме істотному підвищенню прозорості та ефективності цієї сфери в інтересах суспільства. А відповідний позитивний досвід може стати основою для аналогічних ініціатив і в інших сегментах системи виконання судових рішень. Ефективність системи виконання судових рішень багато в чому залежить від професійності та підзвітності керівників відповідних державних органів. Тому важливим інструментом контролю має стати запровадження регулярного аудиту та публічної звітності керівників державної виконавчої служби перед громадськістю. Доцільно щороку проводити комплексний аудит діяльності цих органів з залученням незалежних експертів – представників профільних громадських організацій, науковців, аналітичних центрів. Мета – оцінити ефективність роботи, виявити наявні недоліки та проблеми, надати рекомендації щодо вдосконалення діяльності. За результатами такого аудиту керівники повинні готувати та оприлюднювати публічні звіти. В них має відображатися об'єктивна інформація про стан справ, проблемні питання та шляхи їх вирішення. Звіти слід презентувати на відкритих громадських слуханнях за участі ЗМІ, експертів, активістів [7, с. 491].

За результатами аудиту та слухань має формуватися «дорожня карта» із конкретним планом заходів для усунення виявлених недоліків у роботі органів державної виконавчої служби. Реалізація цих та інших подібних заходів сприятиме істотному підвищенню рівня прозорості та підзвітності процесу виконання судових рішень у сфері містобудування. Громадськість отримає набагато більше можливостей для моніторингу, а отже і впливу на ефективність такого виконання, що також матиме суттєве антикорупційне значення, адже розширення доступу до інформації та посилення громадського контролю позбавляє чиновників можливостей для неправомірного впливу, тиску на виконавців, необґрунтованого затягування процесу тощо. Окрім того, публічність значно ускладнює укладання корупційних домовленостей між учасниками провадження, адже за умов

прозорості та відкритості інформації ризик розкриття та притягнення до відповідальності суттєво зростає [4, с. 262].

Одним з ключових аспектів є впровадження електронного документообігу та автоматизація рутинних процесів, що дозволяє зменшити паперову бюрократію та підвищити швидкість обробки справ. Підвищення кваліфікації та професійної підготовки державних виконавців, відповідальних за реалізацію судових рішень, є фундаментальним для забезпечення ефективності виконання. Також важливою є практична підготовка, яка дозволить виконавцям краще розуміти специфіку справ, з якими вони працюють, та ефективніше вирішувати виникаючі проблеми. Розробка та впровадження інтегрованих інформаційних платформ, що дозволяють виконавцям, судам, та іншим зацікавленим сторонам ефективно взаємодіяти, є важливим кроком до оптимізації процесу виконання. Такі платформи можуть надавати актуальну інформацію про стан виконання рішень, спрощувати обмін документами та забезпечувати ефективну координацію дій між всіма учасниками процесу. Створення механізмів зворотного зв'язку для збору думок та пропозицій від громадян та юридичних осіб, які беруть участь у процесі виконання судових рішень, дозволить виявляти проблемні зони та вчасно вносити необхідні корективи в процедури виконання [8, с. 596].

Оптимізація процесів виконання судових рішень у сфері містобудування вимагає комплексного підходу, що охоплює спрощення процедур, підвищення професійної підготовки виконавців, впровадження сучасних технологій та забезпечення відкритості та прозорості процесу. Такі заходи сприятимуть підвищенню ефективності, зменшенню часу на виконання рішень та підвищенню загальної довіри до судової системи. Підвищення ефективності реалізації судових рішень у сфері містобудування вимагає комплексного підходу, що охоплює законодавчі зміни, оптимізацію процедур, підвищення прозорості та відкритості, а також активне залучення громадськості. Такі заходи не тільки сприятимуть ефективному та

справедливому вирішенню містобудівних спорів, але й покращать загальну правову культуру та довіру громадян до судової системи. Залучення приватних виконавців до процесу примусового виконання судових рішень у сфері містобудування на конкурсних засадах та вдосконалення нормативного регулювання інституту виконання таких рішень становлять два ключові напрями реформ, які можуть істотно підвищити ефективність правосуддя та сприяти захисту прав і свобод громадян в Україні. Саме залучення приватних виконавців сприятиме підвищенню ефективності виконання судових рішень. Приватні виконавці, які діють на конкурентних засадах, мають більшу матеріальну зацікавленість у швидкому та ефективному виконанні рішень, що може призвести до зниження затримок у виконавчому процесі. Такий підхід також може зменшити навантаження на державну систему виконавців, забезпечивши більшу гнучкість та адаптивність у процесі виконання рішень. Необхідно розробити чіткі та прозорі критерії для залучення приватних виконавців, включаючи вимоги до кваліфікації, досвіду та репутації. Усі приватні виконавці мають мати рівний доступ до участі в процесі виконання судових рішень, що вимагає створення недискримінаційних умов для їх діяльності. Встановлення ефективного механізму контролю за діяльністю приватних виконавців для запобігання зловживанням та забезпечення високих стандартів виконання.

Другим ключовим напрямом реформ є вдосконалення нормативного регулювання інституту виконання судових рішень, особливо у сфері містобудування. Законодавче уточнення порядку та механізмів виконання окремих категорій рішень, що вимагає детального аналізу існуючих процедур та виявлення потенційних прогалин та неефективностей. Уточнення та деталізація процедур виконання судових рішень зокрема, має відбуватись шляхом внесення змін до існуючих законодавчих актів з урахуванням міжнародного досвіду та стандартів у сфері виконання судових рішень з метою забезпечення найкращих практик та ефективності. Також варто розробити спеціалізовані процедури виконання судових рішень у сфері

містобудування, враховуючи їхню особливу складність та вплив на громадські інтереси.

Розширення кола суб'єктів, зобов'язаних сприяти виконанню судових рішень, є важливим кроком у забезпеченні ефективності та оперативності процесу виконання рішень, особливо у сфері містобудування. Включення до цього процесу нотаріусів, органів реєстрації прав на нерухомість та інших ключових суб'єктів може значно сприяти забезпеченню законності, захисту прав власності та врегулюванню спорів.

Процес виконання судових рішень часто зустрічає перешкоди у вигляді бюрократичних процедур, затримок у органах реєстрації прав на нерухоме майно, а також у відсутності чіткого механізму залучення нотаріусів до процесу виконання рішень.

Нотаріуси відіграють ключову роль у процесі реєстрації прав на нерухомість та інших юридичних дій. Залучення нотаріусів до процесу виконання судових рішень може значно спростити процедури передачі прав власності, реєстрації обтяжень або обмежень у праві власності, що встановлені судовим рішенням. Органи реєстрації прав на нерухомість є ключовими у процесі виконання рішень, які стосуються змін у правах власності або інших речових прав. Ефективна взаємодія цих органів з судовими виконавцями та нотаріусами може значно прискорити процес реєстрації відповідних змін та забезпечити захист прав власності за судовим рішенням.

Удосконалення механізмів виконання судових рішень передбачає спрощення процедур та мінімізацію бюрократичних перешкод, що значно прискорить цей процес. Важливим аспектом є забезпечення оперативного виконання рішень шляхом чіткої координації дій між усіма залученими суб'єктами. Зокрема, ефективний захист прав власності потребує швидкого виконання судових рішень, особливо у випадках, пов'язаних із реєстрацією прав на нерухомість. Для досягнення цієї мети необхідно внести відповідні зміни до законодавства, які чітко визначатимуть роль та обов'язки нотаріусів

і органів реєстрації прав на нерухоме майно у процесі виконання судових рішень. Важливим напрямом удосконалення є також розробка стандартів взаємодії між судовими виконавцями, нотаріусами та органами реєстрації прав на нерухомість, що сприятиме підвищенню узгодженості їхніх дій. Крім того, ефективне виконання судових рішень потребує відповідної кваліфікації залучених суб'єктів, що зумовлює необхідність проведення спеціалізованих навчальних програм. Підвищення рівня підготовки учасників процесу сприятиме кращому розумінню їхньої ролі та відповідальності у реалізації судових рішень.

Розширення кола суб'єктів, зобов'язаних сприяти виконанню судових рішень, потребує комплексного підходу та координації зусиль усіх зацікавлених сторін. Такий підхід дозволить суттєво підвищити ефективність виконання судових рішень, сприяючи більш дієвому захисту прав і свобод громадян.

Встановлення вичерпного переліку підстав для зупинення виконавчого провадження є важливим кроком у напрямку мінімізації зловживань у процесі виконання судових рішень: такий захід, на нашу думку, може значно підвищити ефективність правосуддя, забезпечити більшу передбачуваність виконавчого процесу та захистити права та інтереси сторін судового спору. У діючій судовій практиці існує низка підстав для зупинення виконавчого провадження, проте вони часто залишаються недостатньо визначеними та відкритими для тлумачення, що створює умови для зловживань та неправомірного затягування процесу виконання судових рішень. Встановлення вичерпного та чітко визначеного переліку підстав для зупинення виконавчого провадження може сприяти більшій правовій визначеності та зменшенню корупційних ризиків [163, с. 246].

Щодо запобігання зловживань правами учасниками виконавчого провадження, які перешкоджають виконанню судових рішень у сфері містобудування, можна запропонувати такі детальні рекомендації:

В законодавстві необхідно чітко та вичерпно визначити перелік можливих підстав для заперечення проти виконавчих дій з боку сторін виконавчого провадження та інших осіб. Такі підстави мають бути обмежені та сформульовані максимально конкретно, щоб унеможливити їх тлумачення. Наприклад, такі підстави: виконавчі дії не відповідають змісту виконавчого документа; виконавчі дії суперечать вимогам законодавства про виконавче провадження; виконавчі дії стосуються майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення тощо. Інші, «непрямі» підстави, що дозволяють надто широке тлумачення, мають бути виключені з переліку. Зокрема, не можуть визнаватися підставою формулювання на кшталт «інші дії виконавця, які порушують права та інтереси сторін/учасників виконавчого провадження».

Процедура розгляду заперечень проти виконавчих дій повинна бути чітко регламентована у часі. Необхідно встановити конкретні строки для подання заперечень, їх розгляду виконавцем, оскарження рішення виконавця тощо. Мають бути посилені вимоги до обґрунтованості та доказової бази заперечень. Учасники виконавчого провадження повинні чітко вказувати конкретну підставу із переліку та надавати відповідні докази порушення. Доцільно запровадити механізм відшкодування судових витрат і штрафів за подання явно безпідставних заперечень, що матиме стримуючий вплив на зловживання цим правом. Ефективний розгляд скарг на дії виконавця є важливим елементом захисту прав учасників виконавчого провадження. Водночас надмірна тривалість цієї процедури може сприяти зловживанням і перешкоджати своєчасному виконанню судових рішень. Тому доцільно скоротити встановлені наразі граничні строки розгляду скарг виконавцем та судом. Варто скоротити термін розгляду скарги виконавцем з 10 до 5 робочих днів. Також зменшиться можливість навмисного затягування процесу виконавцем. Термін розгляду скарги судом теж доцільно скоротити з 20 до 10 днів. Адже судовий контроль має бути оперативним. До того ж, це

стимулюватиме виконавців якісніше розглядати скарги, аби уникнути скасування їх рішень судом.

Варто передбачити можливість застосування скорочених термінів розгляду у невідкладних випадках, коли зволікання може призвести до істотних збитків чи порушень прав громадян, що забезпечить гнучкість процедури. Одночасно треба посилити відповідальність виконавців за несвоєчасний розгляд скарг. Наприклад, передбачити дисциплінарну відповідальність, а в разі системних порушень – звільнення з посади [7, с. 492].

Такі зміни дозволять значно прискорити процедуру оскарження дій виконавця. Відповідно, це сприятиме швидшому реагуванню на порушення прав учасників виконавчого провадження та відновленню законності. Крім того, буде менше можливостей для навмисного затягування виконання рішень суду шляхом необґрунтованих скарг чи їх надмірно тривалого розгляду. Загалом, це істотно підвищить ефективність виконавчого провадження та посилить захист прав його учасників. Необґрунтовані скарги та клопотання учасників виконавчого провадження є одним з найпоширеніших способів затягування виконання судових рішень. Для подолання цієї проблеми необхідно встановити дієві санкції за такі дії. Доцільно запровадити фінансову відповідальність у вигляді штрафів за кожен безпідставну скаргу чи клопотання, що спрямовані на перешкоджання виконанню. Розмір штрафу має бути достатнім, щоб відігравати стримуючу роль. Варто передбачити можливість стягнення з винної особи компенсації моральної шкоди та завданих збитків для заявника стягнення та інших учасників провадження у зв'язку із затягуванням виконання.

За умови систематичних зловживань правом на оскарження шляхом подання безпідставних скарг слід передбачити можливість позбавлення такої особи цього права в межах конкретного провадження.

У разі вчинення протиправних дій, що перешкоджають виконанню судового рішення, має застосовуватися кримінальна відповідальність. Для

запобігання зловживанням потрібно посилити вимоги до обґрунтування та доказування у скаргах і клопотаннях. Запровадження такого комплексу санкцій сприятиме зменшенню випадків безпідставного оскарження та перешкоджання виконанню судових рішень. Запровадження механізму компенсації шкоди, завданої безпідставним зупиненням виконавчого провадження, є важливим кроком у захисті прав кредиторів та у забезпеченні ефективності судового процесу, захід спрямований на зменшення випадків необґрунтованого затягування процесу виконання судових рішень та на відшкодування збитків, які можуть бути завдані такими діями.

Безпідставне зупинення виконавчого провадження може призвести до значних затримок у реалізації прав та інтересів кредиторів, часто завдаючи їм фінансової та моральної шкоди. Відсутність належного механізму компенсації в таких випадках залишає потерпілих без ефективних засобів правового захисту. Механізм компенсації має бути чітко визначений у законодавстві, із зазначенням умов та процедур відшкодування шкоди, завданої безпідставним зупиненням виконавчого провадження. Заявна процедура щодо компенсації має бути максимально спрощеною та доступною для кредиторів, які постраждали від безпідставного зупинення провадження. Розмір компенсації має адекватно відображати розмір завданої шкоди, включаючи як прямі збитки, так і втрачену вигоду. Розгляд клопотань про компенсацію має здійснюватися у максимально короткі терміни, щоб забезпечити оперативне відшкодування завданих збитків.

Першочергово необхідно внести відповідні зміни до законодавства, які б дозволили ефективно застосовувати механізм компенсації. Чітке визначення критеріїв та обставин, за яких зупинення виконавчого провадження вважається безпідставним, є ключовим для уникнення суб'єктивної інтерпретації. Розробка стандартизованого методу розрахунку розміру компенсації, який би враховував як прямі збитки, так і втрачену вигоду. Забезпечення можливості оскарження рішень щодо компенсації у випадку незгоди з їх розміром або обґрунтованістю [183, с. 82].

Запровадження механізму компенсації шкоди за безпідставне зупинення виконавчого провадження стане важливим кроком у боротьбі зі зловживаннями у судовій системі та забезпеченні захисту прав кредиторів. Такий підхід не тільки підвищить довіру до механізму виконання судових рішень, але й сприятиме більшій відповідальності сторін процесу, зміцнюючи загалом ефективність правосуддя [184, с. 120].

Для забезпечення ефективної взаємодії між громадськими спостерігачами та виконавчими органами необхідно створити відповідні механізми та процедури. Громадські спостерігачі та виконавчі органи повинні спільно працювати над вирішенням виявлених проблем та удосконаленням роботи служби. Передбачення можливості оскарження громадськими об'єднаннями бездіяльності органів виконання рішень є важливим кроком до забезпечення прозорості та відповідальності у процесі виконання судових рішень. Для ефективного функціонування такого механізму необхідно чітко закріпити в законодавстві правові основи для оскарження бездіяльності органів виконання рішень громадськими об'єднаннями. Це передбачає визначення критеріїв та умов, за яких таке оскарження є допустимим, а також процедур, що мають бути дотримані при подачі скарги [185, с. 62].

На нашу думку, запровадження механізму оскарження бездіяльності органів виконання рішень громадськими об'єднаннями може мати значний вплив на підвищення ефективності виконання судових рішень, що сприятиме швидшому вирішенню справ та захисту прав осіб, покращить загальний стан правової системи, забезпечуючи більшу відповідальність та прозорість у виконанні судових рішень. Крім того, встановлення механізму для оскарження громадськими об'єднаннями бездіяльності органів виконання рішень є важливим кроком у забезпеченні ефективності та справедливості судового процесу. Це забезпечить додатковий рівень контролю та прозорості, сприятиме захисту прав кредиторів та зміцнить довіру громадськості до правової системи.

Реалізація цих та інших заходів у комплексі матиме значний позитивний ефект для підвищення ефективності виконання судових рішень у сфері містобудування. Лише за умови наявності дієвого механізму примусової реалізації прийнятих судом постанов можна забезпечити невідворотність відповідальності порушників містобудівного законодавства та досягти бажаного виправлення ситуації в інтересах позивачів. Відновлення законності та справедливості шляхом примусового втілення в життя судових рішень у сфері містобудування сприятиме зміцненню авторитету судової системи, підвищенню рівня довіри до судів з боку населення, а також переконаності у реальності захисту порушених прав в цій важливій сфері суспільних відносин.

Висновки до розділу 3

1. Проаналізовано зарубіжний досвід виконання судових рішень у сфері містобудування, який демонструє різноманітність підходів та механізмів, що дозволяють забезпечити ефективність та справедливість у регулюванні міського розвитку. Розглянуто приклади США, Німеччини, Австрії та Франції, які розкривають специфічні особливості та переваги їх правових систем у сфері містобудування. Виявлено, що судова практика в цих країнах відіграє важливу роль у формуванні містобудівних політик та стратегій, впливаючи на розподіл земельних ресурсів, розвиток інфраструктури та захист навколишнього середовища.

2. Окрему увагу приділено сучасним прецедентам у сфері містобудування, які відображають зростаюче розуміння необхідності врахування викликів зміни клімату, екологічної стійкості та соціальної справедливості. Розглянуто справи «Friends of the Irish Environment v. Government of Ireland» (2019) та «Juliana v. United States» (2015), які підкреслюють важливість інтеграції кліматичних зобов'язань у всі аспекти урядової політики, включаючи містобудування. Ці прецеденти демонструють

активізацію громадянського суспільства та юридичну боротьбу за кліматичну справедливість, а також відкривають нові можливості для екологічних організацій у використанні правових механізмів для просування стійких практик у містобудуванні та плануванні. Україна може запозичити цей досвід, зокрема щодо впровадження екологічних стандартів у міське будівництво, розробки стратегій адаптації міст до зміни клімату та посилення ролі громадськості у містобудівних процесах.

3. Виявлено позитивний вплив ефективного судового контролю на забезпечення законності та прозорості містобудівної діяльності не лише в Україні, а й у багатьох інших країнах. Зарубіжний досвід підтверджує, що наявність дієвої системи судового контролю сприяє дотриманню містобудівних норм, захисту прав громадян та забезпеченню прозорих процедур при прийнятті рішень у цій сфері. Багато країн мають ретельно розроблене та гармонізоване законодавство щодо містобудування, яке враховує принципи сталого розвитку, забезпечення здоров'я і безпеки громадян, збереження природних ресурсів та естетичних цінностей. Законодавство також передбачає процедури оскарження рішень та документів у судах. У більшості країн існують спеціалізовані судові органи та механізми оскарження рішень місцевих органів у вищих інстанціях. Важливими елементами ефективного судового контролю є забезпечення незалежності суддів, доступу до інформації щодо містобудівних проектів, а також залучення громадськості до процесу контролю.

4. Обґрунтовано напрями вдосконалення нормативно–правового підґрунтя реалізації судового контролю у сфері містобудування в Україні. Визначено, що існують прогалини у процесуальному законодавстві щодо розмежування юрисдикції судів у справах, пов'язаних з містобудуванням, а також у матеріальному законодавстві щодо чіткості визначення повноважень органів місцевого самоврядування та підстав для прийняття ними рішень. Запропоновано конкретні зміни до законів про місцеве самоврядування, про основи містобудування тощо, спрямовані на усунення цих недоліків.

Розглянуто шляхи посилення ролі громадськості у процесах планування та контролю у сфері містобудування, зокрема через розширення процесуальних прав громадських організацій, вдосконалення процедур громадських обговорень тощо. Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу до реформування, який охоплює як процесуальне, так і матеріальне законодавство, а також практику правозастосування у сфері містобудування. Лише за умови системних змін можна досягти високого рівня законності та захисту прав громадян у цій сфері.

5. Розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності реалізації судових рішень у сфері містобудування в Україні. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на забезпечення прозорості, підзвітності та оперативності виконавчого процесу. Обґрунтовано необхідність запровадження електронних систем моніторингу виконання судових рішень з публічним доступом до інформації про хід виконавчого провадження. Запропоновано створити спеціальний розділ на урядовому порталі відкритих даних, де оприлюднюватиметься вичерпна інформація стосовно виконання кожного судового рішення у сфері містобудування у форматах, придатних для машинного опрацювання та подальшого аналізу. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи звітності виконавців, посилення громадського контролю через механізми регулярного аудиту та публічної звітності керівників виконавчої служби. Окрему увагу приділено необхідності активнішого залучення інститутів громадянського суспільства через запровадження інституту громадських спостерігачів, налагодження взаємодії з громадськими радами, підтримку громадських ініціатив з моніторингу.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено комплексний аналіз сутності судового контролю у сфері містобудування, визначення його правової природи, форм і меж реалізації, а також розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання та правозастосовної практики в Україні з урахуванням національного і зарубіжного досвіду. На підставі здійсненого дослідження сформульовані найбільш вагомні його наукові результати, до яких належать наступні:

1. Дослідження судового контролю у сфері містобудування дозволяє дійти узагальненого, концептуального висновку про те, що даний інститут виконує ключову роль у забезпеченні балансу між публічними інтересами держави щодо просторового розвитку територій та приватними інтересами громадян і суб'єктів господарювання. Судовий контроль у містобудівній сфері виступає не лише як правовий механізм вирішення спорів, а як глибинний індикатор якості функціонування правової держави, ефективності публічного управління, дотримання принципів верховенства права та забезпечення прав людини. Його ефективна реалізація прямо впливає на соціальну стабільність, екологічну безпеку, розвиток інфраструктури, інвестиційний клімат і реалізацію стратегічних напрямів державної політики.

Вважаємо, що під поняттям «судовий контроль» необхідно розуміти процесуальну форму реалізації функцій судової влади, що спрямована на перевірку законності рішень, дій і бездіяльності органів публічної влади та їх посадових осіб з метою забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини, гарантування виконання судових рішень. Судовий контроль здійснюється у визначених законодавством формах, і може мати як прямий (безпосередній), так і непрямий (опосередкований) характер впливу.

Судовий контроль у сфері містобудування є особливим видом судового контролю, який здійснюється судами з метою перевірки законності рішень, дій і бездіяльності органів публічної влади, їх посадових осіб та інших

суб'єктів містобудівної діяльності у сфері планування, видачі дозволів, забудови і реалізації будівельних проектів. Основною метою здійснення судового контролю у сфері містобудування є дотримання вимог містобудівного законодавства та охорона публічних інтересів громади, об'єктів культурної спадщини і навколишнього природного середовища.

2. Проведене дослідження дає змогу обґрунтовано стверджувати, що судовий контроль у сфері містобудування в Україні перебуває на етапі активного становлення, що супроводжується низкою нормативних, процедурних і системних викликів. Проблеми правової невизначеності, фрагментарності законодавства, наявності колізійних норм, недостатньої конкретизації процедур прийняття містобудівних рішень та слабкої судової практики в окремих категоріях справ суттєво обмежують ефективність судового захисту у відповідній сфері. У цьому контексті особливої ваги набуває формування послідовної правозастосовної доктрини, що спирається на міжнародні стандарти, принципи адміністративного судочинства та практику Європейського суду з прав людини.

У дисертації доведено, що судовий контроль у сфері містобудування має дуалістичну природу: з одного боку, він реалізується у формі розгляду адміністративних справ, пов'язаних із порушенням прав у містобудівних процедурах; з іншого боку, він виконує загальносистемну функцію контролю за дотриманням принципу належного врядування. Водночас судовий контроль не обмежується констатацією правомірності чи неправомірності рішень органів публічної влади. Він повинен бути спрямованим на забезпечення субстанційної справедливості, встановлення істини в кожній конкретній справі та запобігання системним зловживанням у сфері просторового планування.

Результати дослідження дозволили сформулювати авторське бачення судового контролю у сфері містобудування як структурованого, багаторівневого інституту, який включає у себе елементи контролю законності, відповідності публічного інтересу, дотримання процедур,

пропорційності застосованих заходів та ефективного захисту прав особи. Особливістю цього інституту є його тісна пов'язаність із загальними принципами публічного управління, зокрема прозорістю, підзвітністю, участю громадськості, правовою визначеністю та добросовісністю дій публічної влади.

3. Удосконалення законодавства, яке регулює затвердження містобудівної документації, є важливим кроком для забезпечення ефективного та відповідального управління містобудівною сферою. Спрощення та стандартизація процедур можуть запобігти зловживанням та порушенням у цій сфері. Система містобудівної документації повинна бути базовою складовою для забезпечення розумного і стійкого розвитку міст та населених пунктів. Чітко визначені вимоги та процедури дозволять уникнути можливих проблем, які можуть виникнути під час розроблення, погодження та затвердження містобудівної документації.

В умовах сьогодення в чинному законодавстві України, на нашу думку, не в повній мірі визначено коло суспільних відносин, які регулюються нормами містобудівного права, що призводить до неоднозначного трактування норм та ускладнює застосування аналогії права у разі прогалин. Так, доцільно чіткіше відмежувати регулювання містобудівних відносин від регулювання земельних відносин, адже на практиці ці сфери тісно взаємопов'язані. Необхідно визначити співвідношення норм містобудівного та житлового законодавства.

На основі проведеного аналізу чинного законодавства зроблено висновок про те, що судовий контроль у сфері містобудування вимагає оновлення нормативної бази з урахуванням сучасних викликів, включаючи децентралізацію, цифровізацію процедур, інтеграцію екологічної та культурної складових у містобудівну політику. Особлива увага в роботі зосереджена на проведенні аналізу адміністративно-правових механізмів судового захисту, зокрема у контексті застосування положень Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про регулювання

містобудівної діяльності», Закону України «Про адміністративну процедуру» та інших нормативних актів. Виявлено низку процесуальних проблем, які стримують оперативне реагування судів на порушення у сфері містобудування: складність доступу до доказів, затягування процедур отримання містобудівної документації, недосконалість державного нагляду, відсутність чіткого механізму виконання рішень судів у випадках зупинення чи скасування містобудівних рішень.

4. Констатовано, що вирішення публічно-правових спорів у сфері містобудування належить до юрисдикції адміністративних судів. Наразі існують певні обмеження суб'єкта владних повноважень при розгляді публічно-правового спору в сфері містобудування в адміністративному суді. Зокрема, суб'єкт владних повноважень має право звернутись до суду лише з позовами про: визнання протиправними дій ДІАМ стосовно видачі документів, що надають право на виконання підготовчих та будівельних робіт, та їх скасування; визнання протиправною бездіяльністю місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у частині погодження будівництва; визнання протиправними та скасування декларацій про початок виконання будівельних робіт, дозволів на виконання будівельних робіт.

Водночас, доцільно звернути увагу на нові види спорів, що можуть виникати в сфері містобудування. Зокрема: спори щодо розмежування прав та обов'язків між органами місцевого самоврядування та органами державної влади при визначенні компетенції в процесі містобудівної діяльності, що особливо актуально у зв'язку з децентралізацією влади та розширенням повноважень місцевих органів; спори щодо взаємодії між органами державного архітектурно-будівельного контролю та іншими державними органами, що контролюють екологічні, санітарно-епідеміологічні чи пожежні вимоги, оскільки порушення норм може призвести до значних наслідків для безпеки та здоров'я громадян; спори про правомірність зміни цільового призначення земельних ділянок для забудови, особливо в умовах розвитку

урбаністичних територій, де питання зміни зонування може викликати суперечності між забудовниками, органами місцевого самоврядування та громадськістю; спори щодо правомірності застосування санкцій за порушення містобудівних норм та стандартів, де розглядаються питання про правильність застосування адміністративних стягнень за порушення в галузі містобудування, що важливо для розвитку юридичної практики; спори щодо правомірності застосування адміністративних заходів примусу до забудовників, які порушують умови виконання будівельних робіт без належних дозволів, що є важливим для запобігання незаконній забудові та забезпечення прав громадян.

Виокремлення зазначених видів спорів, на нашу думку, дозволяють не тільки уточнити межі юрисдикції адміністративних судів, але й визначити ефективність судового контролю в сфері містобудування, що має безпосередній вплив на розвиток урбаністичних територій та забезпечення належного правопорядку.

Проведений аналіз судової практики продемонстрував, що правильне застосування правових позицій Верховного Суду та уніфікація підходів до розгляду справ у сфері містобудування є ключовими елементами для створення ефективної системи контролю. Нагальна потреба вдосконалення нормативно-правової бази й оптимізації діяльності державних органів у цій сфері сприятиме підвищенню прозорості, справедливості та якості управління у містобудівній діяльності. Для підвищення ефективності судового контролю доцільно враховувати правові позиції та висновки Верховного Суду. Практика вказує на необхідність більш ретельного аналізу інформації про об'єкти контролю, усунення порушень, пов'язаних із зловживаннями під час дозвільно-погоджувальних процедур, і створення механізмів, що запобігають неправомірним діям органів архітектурно-будівельного контролю.

5. Доведено, що у комплексній системі заходів держави щодо захисту прав громадян містобудівна діяльність займає важливе місце. Основним

завданням судового контролю є забезпечення законності. Функція контролю, яка реалізується за допомогою державного апарату, є одним з основних напрямів діяльності державних органів з перевірки законності та ефективності дій і рішень суб'єктів правовідносин у межах сфери їх компетенції. Варто також зазначити, що суди не виступають як первинні інституції містобудівного контролю, разом із цим, вони відіграють істотну роль в контрольних процесах, враховуючи своє безпосереднє призначення у рамках судової гілки влади. Незважаючи на те, що суди і не здійснюють безпосереднього містобудівного контролю, їх роль у формуванні та контролі за дотриманням містобудівної політики залишається важливою і заслуговує на уважний аналіз.

6. Порівняльно-правовий аналіз моделей судового контролю у країнах Європейського Союзу (Франція, Німеччина, Польща) та США дозволив виявити як спільні риси, так і унікальні національні особливості. У цьому контексті виявлено високий потенціал адаптації окремих елементів зарубіжних моделей, зокрема у сфері попереднього контролю (*ex ante control*), спеціалізації адміністративних судів у містобудівних справах, використання електронних порталів для подачі скарг та автоматизації процедур. Зарубіжний досвід підтверджує, що наявність дієвої системи судового контролю сприяє дотриманню містобудівних норм, захисту прав громадян та забезпеченню прозорих процедур при прийнятті рішень у цій сфері. Багато країн мають ретельно розроблене та гармонізоване законодавство щодо містобудування, яке враховує принципи сталого розвитку, забезпечення здоров'я і безпеки громадян, збереження природних ресурсів та естетичних цінностей. Законодавство також передбачає процедури оскарження рішень та документів у судах.

У більшості країн існують спеціалізовані судові органи та механізми оскарження рішень місцевих органів у вищих інстанціях. Важливими елементами ефективного судового контролю є забезпечення незалежності суддів, доступу до інформації щодо містобудівних проектів, а також

залучення громадськості до процесу контролю. Україна може запозичити цей досвід, зокрема щодо впровадження екологічних стандартів у міське будівництво, розробки стратегій адаптації міст до зміни клімату та посилення ролі громадськості у містобудівних процесах, при цьому, на нашу думку, важливим є збереження національної правової ідентичності та врахування реалій правової системи України.

7. Наголошено, що для результативності судового контролю необхідно розробити єдиний нормативно-правовий акт у сфері містобудування та гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами; впровадити сучасні технології для моніторингу забудов, таких як електронний документообіг, системи моніторингу будівельних проектів і бази даних щодо об'єктів будівництва, що сприятиме підвищенню прозорості та забезпеченню контролю на всіх етапах містобудівної діяльності. Окрім цього, варто вдосконалити механізм застосування санкцій (штрафи, анулювання ліцензій тощо) за порушення містобудівного законодавства, що сприятиме профілактиці правопорушень; інтегрувати громадський контроль в систему судового контролю: закріпити законодавчі механізми залучення громадськості, удосконалити процедури громадських слухань, створити реєстри та публічні звіти. Насамперед, необхідно внести відповідні зміни до законів «Про судову експертизу», «Про основи містобудування», а також прийняти окремий закон про таку установу. У такому законі має бути чітко визначено статус установи як єдиного державного органу судової експертизи у сфері містобудування та архітектури. Доцільно передбачити підпорядкування спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади, наприклад – Державній інспекції архітектури та містобудування України. На нашу думку, доцільно закріпити вичерпний перелік видів експертиз, які проводитиме установа – містобудівної документації, проектної документації, об'єктів будівництва, питань дотримання будівельних норм та правил тощо.

Результати дослідження також мають важливе практичне значення в умовах післявоєнної відбудови України, коли відбудова інфраструктури, житлового фонду, об'єктів соціального призначення потребує не лише організаційного і фінансового забезпечення, а й чіткої правової основи. У цьому контексті судовий контроль має відігравати роль гаранта прозорості, відповідальності та дотримання процедур під час реалізації масштабних будівельних і містобудівних проектів. Підкреслено важливість інтеграції підходів сталого розвитку до правового регулювання містобудування, що передбачає включення екологічної, соціальної та культурної складових до критеріїв правомірності містобудівних рішень. Судова влада у цій площині має виконувати функцію коректора державної політики в містобудівній сфері, запобігаючи порушенню прав майбутніх поколінь, знищенню природних ресурсів та нехтуванню історико-культурною спадщиною.

8. Судовий контроль є одним із засобів захисту верховенства права та важливих принципів демократичного врядування. Це стосується, насамперед, повноважень судів вирішувати питання про те, чи відповідають закону дії та рішення уповноважених органів державної влади. Вважаємо, що створення спеціалізованого розділу відкритих даних про виконання судових рішень у сфері містобудування сприятиме істотному підвищенню прозорості та ефективності цієї сфери в інтересах суспільства. Відповідний позитивний досвід може стати основою для аналогічних ініціатив і в інших сегментах системи виконання судових рішень.

Ефективність системи виконання судових рішень багато в чому залежить від професійності та підзвітності керівників відповідних державних органів. Тому важливим інструментом контролю має стати запровадження регулярного аудиту та публічної звітності керівників державної виконавчої служби перед громадськістю. Доцільно щороку проводити комплексний аудит діяльності цих органів з залученням незалежних експертів – представників профільних громадських організацій, науковців, аналітичних центрів. На нашу думку, за результатами аудиту та слухань повинна бути

сформована «дорожня карта» із конкретним планом заходів для усунення виявлених недоліків у роботі органів державної виконавчої служби. Вважаємо, що реалізація вказаних заходів сприятиме якісному підвищенню рівня підзвітності та прозорості процесу виконання судових рішень у сфері містобудування. Крім того, громадськість зможе отримати більше можливостей для моніторингу, а отже і впливу на ефективність виконання відповідних рішень, що, у свою чергу, також матиме істотне антикорупційне значення, оскільки посилення громадського контролю та розширення доступу до інформації позбавляє компетентних органів державної влади та уповноважених посадових осіб можливостей для здійснення неправомірного впливу, необґрунтованого затягування процесу, тиску на виконавців тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В.Б. Державне управління: проблеми адміністративноправової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ, 2003. 384 с.
2. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / Автор-упорядник В.П. Тимошук. К.: Факт, 2003. 496 с.
3. Аміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О.М. Нечитайла. Київ: ВАІТЕ, 2015. 288 с.
4. Бевзенко В., Сусак М. Публічне будівельне право України: практичний посібник. Видання друге, змінене і доповнене. Київ : ВД «Дакор», 2024. 592 с.
5. Бевзенко В.М. Публічне будівельне право України: посібник. Київ: ВД «Дакор», 2022. 112 с.
6. Бевзенко В.М. Судові спори у галузі містобудування і архітектури. 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new folder for uploads/supreme/2023 prezent/Prezent sud spor mistobud arhitek.pdf>
7. Берлач А.І., Проневич О.С. Вдосконалення нормативно-правової основи щодо реалізації судового контролю в сфері містобудування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 489-492. URL: http://lsej.org.ua/12_2024/115.pdf.
8. Берлач А.І., Сусак М.С. Судовий контроль у системі адміністративного судочинства України: теоретико-правові та прикладні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 594-597. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2025/140.pdf
9. Берназюк О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Т. 5. С. 196-199.

10. Берназюк Я. Ефективність судового рішення в адміністративному судочинстві як складова ефективного правосуддя. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 2(81). С. 145-157. URL: <https://journal.Iduvs.g.ua/index.php/journal/article/view/1494/1370>
11. Берназюк Я. Правові підстави звернення суб'єкта владних повноважень з позовом до суб'єкта приватного права. *Офіційний сайт Верховного Суду*. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentation/zmi/919443>
12. Берназюк Я. Судова практика в справах щодо виконання судових рішень. 2023. *Офіційний сайт Верховного Суду*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/execution_bernaziuk.pdf
13. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2005. 422 с.
14. БН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій»: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України). № 104. 2019. URL: http://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/06/Nakaz_104_-DBN-B-2-2-12-2019.pdf
15. Бойко В.Ф. Право людини на правосуддя (Судове право України): навч. посіб. / В. Ф. Бойко, В. О. Євдокімов, О. Х. Юлдашев. К.: Варта ; МАУП, 2013. 256 с.
16. Болокан І.В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: дис. ... д-ра. юрид. Наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 559 с.
17. Буханевич О.М. Контроль у сфері надання адміністративних послуг: сутність та особливості здійснення. *Evropsky politicky a pravni diskurz («Європейський політико-правовий дискурс»)*. 2015. Svazek 2. 4. vydani. С. 291-296.

18. Буханевич О.М., Галус О.О., Рижук І.В. До питання про види судового контролю адміністративних судів в публічно-правових спорах з приводу прийняття на публічну службу, її проходження та звільнення з публічної служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 240-242. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/58.pdf
19. Вегрун О. Поняття бюрократії в творчості Макса Вебера. *Наукові записки. Серія: Політологія, соціологія*. Том 7. С. 21-26. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10156/Vergyn_Ponyattya_byurokratiyi_v.pdf
20. Верховний Суд України: витоки, становлення, персоналії / за заг. ред. В. Т. Маляренка. К. : Істина, 2015. 208 с.
21. Веліков С. Актуальні питання застосування судового контролю в сфері містобудування: теорія та практика. *Law, State, Technology*. 2024. Випуск 3. С. 52-57.
22. Веліков С.Г. Досвід країн Європейського Союзу щодо судового контролю у сфері містобудування: виклики для України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 427-431. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/323878/313996>.
23. Веліков С.Г. Особливості судового контролю у сфері містобудування. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 132-136.
24. Веліков С.Г. Чинники, що впливають на ефективність судового контролю у сфері містобудування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 246-249. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/56.pdf
25. Віхров О. Організаційно-господарські правовідносини у галузі будівельної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 10. С. 133-138.
26. Волкова Ю.А. Протидія корупції у сфері життєзабезпечення населеного пункту *Правова позиція*. 2024. № 4 (45) С. 117-121. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2024/4/24.pdf>

27. Волкова Ю.А. Судовий контроль в адміністративному судочинстві: від теорії до практики. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: колективна монографія Рига, Латвія: «Baltija Publishing». 2022. 986 с.

28. Гандлер О.П. Підстави та умови правової охорони земель під час забруднення небезпечними речовинами під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правового регулювання економічного відновлення України: збірник тез доповідей учасників науково–практичного семінару (20 жовтня 2023 року) / за заг. ред. М.С. Долинської*. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 96-99.

29. Гарат М. Генезис містобудівного законодавства України. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 5. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2019/05\(106\)/11.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2019/05(106)/11.pdf)

30. Городок Н.В. Щодо окремих питань ліцензування будівельної діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 2. С. 145-149.

31. Грицаєнко О.Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 2. № 2. С. 53-58.

32. Грищенко І.М. Зарубіжний досвід управління регіональним розвитком. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/5.pdf.

33. Гудз Б.Д. Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влади: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец.12.00.07.Київ. 2013.20 с.

34. Гулак О.В., Ладиченко В.В., Головій Л.В. Публічне адміністрування судової влади як одна із форм забезпечення рівного доступу до правосуддя. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки*. 2021. № 5 (39). Т. 1. С. 11-17.

35. Гуренко М.А. Державний нагляд та контроль у сфері будівництва в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 184-186. URL: http://lsej.org.ua/9_2023/43.pdf

36. Дайджест судової практики у сфері містобудування за перший квартал 2025 року. *Національна Асоціація Адвокатів України*. 2025. URL: [https://drive.google.com/file/d/1HR2KFD13MUEpQ63kQwhgGn2dUsMvfAkB/view](https://drive.google.com/file/d/1HR2KFD13MUEpQ63kQwhgGn2dUsMvfAkB/vi<u>ew</u>)

37. Дацьків А. Огляд спорів у сфері містобудування та архітектурної діяльності в умовах війни. *Юридична практика*. 2024. URL: [https://pravo.ua/wp-content/uploads/2024/05/Datskiv_Andriy-Sudovyy-forum_ABP-1.pdf](https://pravo.ua/wp-content/uploads/2024/05/Datskiv_Andriy-<u>Sudovyy-forum</u>_ABP-1.pdf)

38. Державне управління: підручник : у 2 т. / ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) та ін. Київ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.

39. Діхтієвський П.В. Шляхи підвищення ефективності здійснення судового контролю у сфері містобудування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 485-488. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2025/118.pdf

40. Діхтієвський П.В., Берлач А.І., Сусак М.С. Прецедентна практика у сфері містобудування: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 608-611. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2025/150.pdf

41. Добош З.А. Особливості застосування судового контролю у діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Випуск 68. С. 148-152.

42. Добровольська В.В. Правове забезпечення державного регулювання економіки: монографія. О. : Фенікс, 2010. 258 с.

43. Жукевич І.В. Поняття, види та форми судового контролю за виконанням рішень у цивільних справах. *Науково-інформаційний вісник*

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. № 4. 2017. С. 110-117.

44. Задирака Н.Ю. Досудовий розгляд та вирішення адміністративних спорів у сфері містобудування: проблеми систематизації законодавства. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 7. С. 246-248. URL: http://lsej.org.ua/12_2024/115.pdf.

45. Задирака Н.Ю. Передумови захисту адміністративним судом прав, свобод, інтересів учасників публічних будівельних відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 282-286. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/67.pdf

46. Задирака Н.Ю., Веліков С.Г. Розвиток правничої думки щодо здійснення судового контролю у сфері містобудування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск 2. С. 553-558. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/84.pdf>

47. Замрига А.В. Теоретико-правова природа господарських договорів у національному та європейському праві. *Право і суспільство*. 2016. № 5. Ч. 2. С. 60-66.

48. Записний Д.Ю. Історія становлення та розвитку системи надання адміністративних послуг в Україні. *Теорія та історія публічного управління. Аспекти публічного управління*. 2016. №. 8. С. 16-24.

49. Ізарова І. Містобудівне право як галузь права. *Право України*. 2011. № 7. С. 229-234.

50. Кайдашев Р.П. Сутність судового контролю в адміністративному процесі України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць*. 2015. № 3 (77). С. 126-131.

51. Каленіченко Л.І., Слинко Д.В. Співвідношення національного та міжнародного права в розрізі адаптації національної системи законодавства до європейського законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 24-27. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/5.pdf.

52. Калиновський Б.В., Бугайло Ю.О. Вплив європейської правничої термінології на українську законодавчу терміносистему. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 4 (6). С. 86-98.

53. Каць І. Культурні Конвенції ЮНЕСКО, як інструмент сталого розвитку. *Український центр культурних досліджень*. 2021. URL: <https://uccr.org.ua/news/kulturni-konventsii-iunesko-iaak-instrument-staloho-rozvytku/>.

54. Квасніцька О. Містобудівне законодавство України: проблеми та перспективи розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 7 (151). С. 112-116.

55. Коваленко Н. Огляд судової практики у сфері містобудування та архітектури. *Верховний Суд*. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_mistobud_2024.pdf

56. Коваленко Н. Особливості розгляду справ у сфері містобудуванні та архітектурної діяльності. 2024. *Офіційний сайт Верховного Суду*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_mistobud_dial.pdf

57. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

58. Козич О.М. Досвід провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю. *Державне будівництво*. 2012. № 2. С. 1-7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_47.

59. Кондратьєв О.В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Харків, 2005. 19 с.

60. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

61. Корнієнко М.В. Співвідношення права ЄС та Європейського права. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 18-22.
62. Краснов В.В. Адміністративний нагляд: поняття та види. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Випуск 24. С. 335-339.
63. Кривошеїн П.П. Адміністративно-правове регулювання будівництва в Україні: дис. канд. юр. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 163 с.
64. Кропивна К.О. Судовий контроль як засіб забезпечення ефективного виконання судових рішень. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Випуск 31-32. С. 177-182.
65. Кудрявцев П.П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Державної архітектурно-будівельної інспекції в Україні : дис. канд. юр. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 256 с. Кузьменко О.В. Адміністративна юстиція в Україні: навчальний посібник. Київ : Атіка, 2007. 156 с.
66. Кузьменко О.В. Адміністративна юстиція в Україні: навчальний посібник. Київ : Атіка, 2007. 156 с.
67. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Поняття і суть судового контролю за виконанням судових рішень. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 190-198.
68. Латинін М. Теоретичні основи державного нагляду у сфері будівництва в Україні. *Держава і ринок*. 2012. № 2. С. 119-124.
69. Легеза Ю. Судовий контроль: методологія наукового дослідження у сфері права. *Law. State. Technology*. 2025 № 2. С. 3-8.
70. Легеза Ю.О. Розсуд судді адміністративного суду: поняття та класифікація. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2022. №18. С. 77-81. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/18_2022/11.pdf
71. Легеза Ю.О., Кучма К.С. Забезпечення ефективності законодавства у сфері містобудування як гарантії права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на охорону культурної спадщини (питання

судової практики та теорії правозастосування). *Приватне та публічне право*. 2024. №4. С. 43-46.

72. Лещинський В. Ефективність здійснення судового контролю за законністю дозвільної діяльності у сфері містобудування: функціональний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 178-182.

73. Лещинський В.П. Адміністративно-правові засади забезпечення законності дозвільної діяльності у сфері містобудування: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2024. 450 с.

74. Луць Л. Формування правового механізму взаємодії України з Радою Європи та Євросоюзом. *Віче*. 2006. № 7/8. С. 54-56.

75. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник. Київ : Атіка, 2003. 576 с.

76. Маркова О.О. Дозвільна процедура в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 6(35). С.126-133.

77. Маслова. Я.І. Співвідношення понять «нагляд» і «контроль» у державному управлінні України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 62. С. 70-77.

78. Матвійчук А.В. Контрольні провадження у галузі будівництва: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К.: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2010. 21 с.

79. Матвійчук А.В. Контрольні провадження у галузі будівництва: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х, 2010. 215 с.

80. Мельниченко Б.Б., Грабовинська М.І., Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: збірник тез учасників заочної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 31 жовтня 2017 року). URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/483/vipusk-1-pravovi-zasadievrop2017.PDF>

81. Миронець І.М. Адміністративно–правове регулювання будівельної діяльності в Україні: автореф... канд. юрид. наук, спец. : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. К.: Національний авіаційний університет, 2012. 24 с.

82. Місцеве самоврядування в Україні та зарубіжних державах: порівняльно-правові аспекти: монографія. За заг. ред. О.В. Батанова, О.В. Марцеляка, А. Берлінгуера. Київ: Видавництво «ОСНОВА», 2020. 672 с.

83. Москвич Л.М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: монографія. Х.: Вид-во «ФІНН». 2011. 384 с.

84. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. та ін.; за заг. ред. Тимощука В. П. Київ, 2023 545 с.

85. Ониськовець М.Ю. Правове регулювання дозвільних процедур у сфері містобудування в Україні: питання теорії та практики. дис. ... д-ра філософії у галузі знань 08 Право: спец. 081 Право. Київ, 2025. 190 с.

86. Орехова І.С. Принципи державного контролю господарської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 309-315.

87. Педак С. Ефективність судового контролю за виконанням судових рішень у справах щодо реєстрації податкових накладних. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/efektyvnist-sudovogo-kontrolyu-za-vykonannyamsudovyh-rishen-u-spravah-shhodo-reyestratsiyi-podatkovykh-nakladnyh/>

88. Піддубний О.Ю. Правове становище сільськогосподарських інспекцій: дис....канд. юрид. наук : 12.00.07. Національний аграрний університет. К., 2007. 198 с.

89. Покатаєв П.С. Регулювання сфери благоустрою населених пунктів: адміністративно-правовий аспект: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 430 с.

90. Положення про Державну інспекцію архітектури та містобудування України: постанова Кабінету Міністрів України від 23

грудня 2020 року № 1340. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1340-2020-%D0%BF>

91. Порядок здійснення державного архітектурно-будівельного контролю: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 року № 553. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-2011-%D0%BF>

92. Порядок здійснення державного архітектурно-будівельного нагляду: Постановою Кабінету міністрів України від 19 серпня 2015 року № 698. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2015-%D0%BF>

93. Постанова Верховного Суду від 03 березня 2021 року у справі № 501/112/14-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95315197>

94. Постанова Верховного Суду від 03 грудня 2019 року у справі № 810/3164/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86203329>

95. Постанова Верховного Суду від 06 лютого 2019 року у справі № 810/3046/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80364145>

96. Постанова Верховного Суду від 09 лютого 2022 року у справі № 522/5801/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=103128427&red=100003f1cd6978885003be8dc8e9c042b0562a&d=5>

97. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2021 року у справі № 766/20776/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99521550>

98. Постанова Верховного Суду від 13 грудня 2019 року у справі № 810/3160/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86360494>

99. Постанова Верховного Суду від 13 жовтня 2020 року у справі № 826/545/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173031>

100. Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2019 року у справі № 810/2763/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79883398>

101. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 911/792/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79867586>

102. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2022 року у справі № № 826/7203/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282093>

103. Постанова Верховного Суду від 16 травня 2023 року у справі № 380/3195/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110893446>

104. Постанова Верховного Суду від 18 квітня 2019 року у справі № 286/766/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81241379>

105. Постанова Верховного Суду від 21 серпня 2019 року у справі № 826/12524/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83799960>

106. Постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 року у справі № 560/523/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88886054>

107. Постанова Верховного Суду від 24 жовтня 2019 року у справі № 810/3165/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85154157>

108. Постанова Верховного Суду від 26 листопада 2020 року у справі № 361/2109/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93149645>

109. Постанова Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі № 826/2793/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80112348>

110. Постанова Верховного суду України від 02 листопада 2022 року. Справа № 420/4209/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107105228>

111. Постанова Верховного суду України від 04 березня 2021 року у справі № 826/27503/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95315259>

112. Постанова Верховного суду України від 08 грудня 2020 року у справі № 826/11127/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93373163>

113. Постанова Верховного суду України від 10 грудня 2019 року. Справа №. 910/28188/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86401191>

114. Постанова Верховного суду України від 13 січня 2023 року у справі № 922/267/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94194198>

115. Постанова Верховного суду України від 18 червня 2020 року. Справа № 5023/8376/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90115734>

116. Постанова Верховного суду України від 19 січня 2023 року. Справа №640/9995/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108487925>

117. Постанова Верховного суду України від 20 липня 2022 року. Справа №.923/196/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852862>

118. Постанова Верховного суду України від 23 вересня 2019 року. Справа №309/3887/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84512201>

119. Постанова Верховного суду України від 23 червня 2020 року. Справа № 680/214/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/91555165>

120. Постанова Верховного суду України від 24 червня 2020 року. Справа № 320/5880/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/90029997>

121. Постанова Верховного суду України від 25 червня 2019 року. Справа №.914/1092/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82997474>

122. Постанова Верховного суду України від 29 січня 2020 року у справі №822/2149/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87421795>

123. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 01 березня 2021 року у справі № 300/384/20. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95314629>

124. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 03 жовтня 2017 року у справі № 826/1590/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/69464803>

125. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 07 вересня 2017 року у справі № 826/18425/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/69017830>

126. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 08 листопада 2017 року у справі № 826/5513/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/70094863>

127. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 26 вересня 2016 року у справі № 826/27503/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/62174451>

128. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 13 січня 2022 року у справі № 420/18355/21. Єдиний державний

реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102559665>

129. Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 17 липня 2019 року у справі № П/811/908/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83068946>

130. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 06 червня 2019 року у справі № 640/20588/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82223427>

131. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення: навч. посіб. / О. О. Гайдулін, В. Ю. Худолей, І. М. Шаркова. Київ: ФОП Голембовська О.О. 300 с.

132. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>

133. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні: Закон України від 20 вересня 2019 року № 132-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#n176>

134. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень: Закон України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#n248>

135. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

136. Про державний бюджет на 2025 рік: Закон України від 19 листопада 2024 року № 4059-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20>

137. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

138. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: Постанова Кабінету міністрів України від 2 вересня 2015 року № 667. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://web.archive.org/web/20220530020345/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-п#Text>

139. Про затвердження Порядку накладення штрафів за правопорушення у сфері містобудівної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів від 16 вересня 2021 року № 224. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-95-%D0%BF>

140. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 року № 8. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>

141. Про основи містобудування: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2780-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12>.

142. Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 року № 6. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

143. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>

144. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року № 2354-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>

145. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

146. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

147. Проблема коли самочинно збудований об'єкт підлягає обов'язковому знесенню? *DREAMDIM*. 2021. URL: https://dreamdim.ua/uk/koly-samochnne-budivnytstvo-pidlyagaye-obovyazkovomu-znesennyu/#google_vignette

148. Проневич О.С. Просторове планування як засадничий концепт публічного містобудівного права: сутнісна характеристика та легальне закріплення. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 10 (38). С. 262-272.

149. Проневич О.С., Берлач А.І., Діхтієвський П.В. Судовий контролю як правовий інструмент забезпечення реалізації легального інтересу у сфері містобудування. *Журнал східноєвропейського права*. 2025. № 134. С. 62-72.

150. Резніченко В.О. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності у сфері містобудування: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 194 с.

151. Рибак К.О. Органи публічної адміністрації як суб'єкти містобудівної діяльності: історичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 117-122.

152. Рішення Кіровоградського окружного адміністративного суду від 28 березня 2023 року у справі № 340/4832/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110030405>

153. Рішення Конституційного Суду України від 15 травня 2019 року у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) № 2-р(П)/2019. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19>

154. Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 року у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповала Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111¹³ Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положенням пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України № 11-рп/2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12>

155. Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2013 року у справі за конституційним зверненням «Харківобленерго» щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини другої статті 17, пункту 8 частини першої статті 26, частини першої статті 50 Закону України «Про виконавче провадження» № 5-рп/2013. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13>

156. Рішення Хмельницького окружного адміністративного суду від 11 березня 2024 року у справі № 560/303/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117562463>

157. Розмаріцина Н.А. Контроль за наданням адміністративних послуг в умовах реформування органів публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2019. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1507>

158. Романенко А.В. Адміністративно-правове регулювання житлової та громадської забудови: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 215 с.

159. Савчук О. Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів Державної фіскальної служби України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2017. Випуск 876. № 1. С. 170-174.

160. Семенчук Н.О. Публічно-правові спори у сфері містобудування. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. 245 с.

161. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. 582 с.

162. Стандарти європейського врядування: навчальний посібник / за ред. І.А. Грицяка. Київ : НАДУ, 2011. 184 с.

163. Строщий Р.С. Принципи провадження щодо виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* Вип. 21. Ч. 2. Т. 2. 2013. С. 244-247.

164. Стукаленко В.В. Окремі питання механізму провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері містобудівної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 2/2020. С. 277-279. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/74.pdf

165. Стукаленко О.В. Адміністративно-правове забезпечення будівельної галузі: теоретично-правові засади: дис. докт. юр. наук : 12.00.07. Дніпро, 2016. 512 с.

166. Стукаленко О.В. Будівельного права в системі права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. № 37. Т.3. С. 225-230.

167. Судовий контроль як механізм підвищення ефективності судових рішень. *Судово-юридична газета.* 2019. URL: <https://sud.ua/news/blog/144287-sudoviy-kontrol-yak-mekhanizm-pidvischennya-efektivnosti-sudovikh-rishen>

168. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія / М. Г. Колодяжний; За заг. ред. В. В. Голіни. Х.: Право, 2017. 252 с.
169. Сушко Л.П. Місце судового контролю в правовій державі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 6. С. 121-127.
170. Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади в цивільному судочинстві: монографія. Харків : Право, 2016. 600 с.
171. Умови функціонування третьої (судової) гілки влади. 2021. *Universitätsverlag Göttingen*. URL: <https://doi.org/10.17875/gup2021-1785>
172. Ухвала Верховного Суду від 05 липня 2018 року у справі № 206/3911/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75148946>
173. Ухвала Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 800/592/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74927343>
174. Ухвала Донецького окружного адміністративного суду від 02 квітня 2019 року у справі № 805/1141/18-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80976542>
175. Ухвала Другого апеляційного адміністративного суду від 07 травня 2024 року у справі № 440/1091/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118873325>
176. Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 02 вересня 2019 року у справі № 815/2640/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83980498>
177. Фокіна А.О. Удосконалення форм судового контролю в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 262-266.
178. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

179. Хотинська О.З. *Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.10. Академія адвокатури України. Київ, 2006. 20 с.

180. Цветков В.В. *Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти* / В. В. Цветков, І. О. Кресіна, А. А. Коваленко. К.: Ін Юре, 2003. 496 с.

181. *Цивільне процесуальне право України: підручник* : у 2 т. / за ред. М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2021. Т. 1. 330 с.

182. *Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

183. Черниш Р.Ф. *Корупційні діяння та їх негативні наслідки для економічної стабільності держави. Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: збірник наукових статей за матеріалами 8 Міжнародної науково-практичної конференції. 2020. С. 80-82.

184. Черниш Р.Ф. *Корупція в Україні, як один із головних антидержавних чинників. Літописець. Збірник наукових праць.* Випуск 10. Житомир. 2015. С. 117-121.

185. Черниш Р.Ф., Демків К.М., *Законодавчі та організаційні засади виявлення й попередження корупційних діянь у будівельній сфері. Публічне право.* 2021. № 4. С. 55-63.

186. Шило С.М. *Особливості судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. Прикарпатський юридичний вісник.* 2015. Випуск 3 (9). Том 3. С. 267-271.

187. Ярмак І.М. *Класифікація принципів фінансового контролю. Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2013. № 12. С. 103-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_12_28.

188. Ярмиш О. *Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель. Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2015. № 2. С. 144-155.

189. Arakelian, M., Ivanchenko, O., & Todoshchak, O. (2020). Alternative dispute resolution procedures using information technologies: legal regulation in the European Union and the USA. *Amazonia Investiga*, 9(26), 61 p.

190. Atae S. Urban Collective Action Challenges. 2021. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/urban-collective-action-challenges-section-1-sina-atae>.

191. Austria and the 2030 Agenda. Voluntary National Review – Report on the Implementation of the Sustainable Development Goals. 2020. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26512VNR_2020_Austria_Report_English.pdf.

192. Baum, L. (1980). The influence of legislatures and appellate courts over the policy implementation process. *Policy Studies Journal*, 8(4). 569 p.

193. Bazelon, D.L. (1976). The impact of the courts on public administration. *Indiana Law Journal*, 52(1), P. 101-110.

194. Beetham, D. (1991) Max Weber and the legitimacy of the modern state. *Analyse & Kritik*, 13(1), 34–45.

195. Breyer, S., Stewart, R., Sunstein, C., & Spitzer, M. (1998). *Administrative law and regulatory policy: Problems, text, and cases* (4th ed.). New York, NY: Aspen Law and Business. 22 p.

196. Building Control Systems in Europe. URL: <https://cebc.eu/building-control-systems-new-report-by-cebc/>.

197. California Court of Appeal. *FindLaw*. URL: <https://caselaw.findlaw.com/court/ca-court-of-appeal/1770793.html>.

198. Calvet F., Daunis M. Droit (2016) de l'urbanisme et de la construction : l'urgence de simplifier. Rapport d'information. № 720 (2015-2016), tome I. URL: <https://www.senat.fr/rap/r15-720-1/r15-720-127.html>.

199. Case of *Delgamuukw v. British Columbia*, (1997) 3 S.C.R. 1010. *Supreme Court of Canada*. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/1569/index.do>.

200. Case summary: Mabo v Queensland. *Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Aslander*. URL: https://aiatsis.gov.au/sites/default/files/research_pub/overturning-the-doctrine-of-terra-nullius_0_3.pdf.

201. Chanin, J. M. (2014). The underexplored world of remedial law in public administration scholarship: An examination and proposed research agenda. *Administration & Society*, № 46 (3). P. 279-280.

202. Clean Thames Plan. *Port of London Authority*. 2024. URL: <https://pla.co.uk/cleanthamesplan>.

203. Cleaning The Thames. *Port of London Authority*. 2024. URL: <https://cleaningthethames.pla.co.uk/>.

204. Consultation and pre-decision matters. *UK Legislation*. 2024. URL: <https://www.gov.uk/guidance/consultation-and-pre-decision-matters#Public-consultation>.

205. Craig, P. (2003). Administrative law in the Anglo-American tradition. In B. Guy Peters & J. Pierre (Eds.), *Handbook of public administration* (pp. 269–278). London, UK: SAGE.

206. Definition of CONTROL. Dictionary by Merriam–Webster: America’s most–trusted online dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/control>.

207. Feld, L. P., & Voigt, S. (2003). Economic growth and judicial independence: Cross country evidence using a new set of indicators. *Cesifo Working Paper No. 906*. *European Journal of Political Economy*, 19(3), P. 497-527.

208. Feldman, D. (2003). The limits of law: Can laws regulate public administration? In B. Guy Peters & J. Pierre (Eds.), *Handbook of public administration* (pp. 279–291). London, UK: SAGE. 289 p.

209. Fishermans Bend Planning Review Panel. Report No. 1. Volume 1. 2018. URL:

https://www.planningpanels.vic.gov.au/_data/assets/pdf_file/0038/597854/Fishermans-Bend-Planning-Review-Panel-Report.pdf.

210. Friends of the Irish Environment v The Government of Ireland No. 205/19. (2020). *VLex Ireland*. URL: <https://ie.vlex.com/vid/friends-of-the-irish-847734616>.

211. Gierke. *Deutsches Privatrecht*. Leipzig, 1895. T. 1. P. 26-33.

212. Horowitz, L. D. (1977). *The courts and social policy*. Washington, DC: The Brookings Institution. 149 p.

213. Juliana v. United States, No. 18-36082 (2020). *U.S. Supreme Court*. URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca9/18-36082/18-36082-2020-01-17.html>.

214. Kagan, R. A. (1997). Should Europe worry about adversarial legalism? *Oxford Journal of Legal Studies*. № 17(2). P. 165-183.

215. Kelo v. City of New London, 545 US 469 (2005). *U.S. Supreme Court*. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/545/469/>.

216. Le Pourhiet, A. (2022). Gouvernement des juges et post-démocratie. *Constructif*, 61, P. 45-49. URL: <https://doi.org/10.3917/const.061.0045>

217. Legislation and regulations. *Victoria State Government*. URL: <https://www.planning.vic.gov.au/guides-and-resources/legislation-regulation-and-fees/legislation-and-regulations>.

218. Locke, J. (2014). *Second Treatise of Government and a Letter concerning toleration*. Mockingbird Classics.

219. Lynn, L.E., Jr. (2001). The myth of the bureaucratic paradigm: What traditional public administration really stood for. *Public Administration Review*, 61(2), 152 p.

220. Mabo v Queensland (No 2) (1992) HCA 23; (1992) 175 CLR 1. *Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Aslander*. URL: <https://aiatsis.gov.au/ntpd-resource/742>

221. Marx, F.M. (1942). Comparative administrative law: The continental alternative. *University of Pennsylvania Law Review*, 90, P. 118-137.

222. Marx, F.M. (1946). The lawyer's role in public administration. *Yale Law Journal*, 55, P. 498-526.

223. Mashaw, J. L. (2005). Judicial review of administrative action: Reflections on balancing political, managerial and legal accountability. *Revista Direito GV (Especial I)*, P. 153-170.

224. Mediation am Bau: Ab welchem Streitwert lohnt sich diese Form der Streitschlichtung? *Baurechtsuche*. 2019. URL: <https://baurechtsuche.de/mandantenfragen/mediation-am-bau-ab-welchem-streitwert-lohnt-sich-diese-form-der-streitschlichtung-2/>

225. Ministère de l'Écologie, du Développement durable, des Transports et du Logement. URL: <http://www.developpement-durable.gouv.fr>.

226. Native Title Act (1993). *Australasian Legal Information Institute*. URL: http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/nta1993147/

227. New Public Management Model. URL: <https://www.managementstudyguide.com/new-public-management.htm/>

228. Planning and Compulsory Purchase Act 2004. *UK Legislation*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/5/contents>.

229. Price D. K. (1946). The judicial test. In F. M. Marx. (Ed.), *Elements of public administration* (pp. 519-543). New York, NY: Prentice Hall. 527 p. URL: https://ia801901.us.archive.org/8/items/in.ernet.dli.2015.501801/2015.501801.elements-of_text.pdf

230. River Thames clean-up project launched. *BBC*. 2023. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c72vw0wew5zo>.

231. Schlichtungsverfahren zu Stuttgart 21. *Ökologie und städtebauliche Entwicklung*. 2010. URL: http://www.schlichtungs21.de/fileadmin/schlichtungs21/Redaktion/pdf/101119/Gesamtdokument_5S21_19112010.pdf.

232. Shapiro, M. (1966). *Law and politics in the Supreme Court*. New York, NY: *Free Press of Glencoe*. URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3632&context=ilj>
233. Shapiro, M. (1977). *Judicial independence: The English experience*. *North Carolina Law Review*. № 55(3). P. 577-652. URL: <https://scholarship.law.unc.edu/nclr/vol55/iss3/6/>
234. SUNY Geneseo. *Love Canal – A Brief History*. URL: https://www.geneseo.edu/history/love_canal_history.
235. *Territorial Agenda of the European Union 2020*. URL: <https://territorialagenda.eu/>.
236. Toronto Green Standard. *City of Toronto*. URL: <https://www.toronto.ca/city-government/planning-development/official-plan-guidelines/toronto-green-standard/>.
237. *Town and Country Planning Act 1990*. *UK Legislation*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/8/contents>.
238. *Treaty of Waitangi (1840)*. *Archives New Zealand*. URL: <https://www.archives.govt.nz/discover-our-stories/the-treaty-of-waitangi>.
239. *Ukrainian construction market in 2024 – BDO*. *Міжнародна аудиторська компанія BDO*. URL: <https://www.bdo.ua/en-gb/insights-1/information-materials/2024/ukrainian-construction-market-in-2024>.
240. Vieg, J.A. (1946). *Bureaucracy: Fact and fiction*. In F. M. Marx (Ed.), *Elements of public administration* (pp. 51-71). New York, NY: Prentice Hall.
241. *Village of Euclid v. Ambler Realty Co.*, 272 U.S. 365 (1926). *U.S. Supreme Court*. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/272/365/>.
242. Volkova Yu. A. *Digitalization of administrative procedures in the field of urban planning as a tool for combating corruption* *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12 С. 547-550. URL: http://lsej.org.ua/12_2024/130.pdf
243. *Waitangi Tribunal*. URL: <https://www.waitangitribunal.govt.nz/>

244. Waldo, D (1946). Government by procedure. In F. M. Marx (Ed.), Elements of public administration (pp. 381-399) New York, NY: Prentice Hall.

390

p.

URL:

https://ia801901.us.archive.org/8/items/in.ernet.dli.2015.501801/2015.501801.elements-of_text.pdf

245. What VCAT does. *Victorian Civil & Administrative Tribunal*. URL: <https://www.vcat.vic.gov.au/what-vcat-does>

246. Ziller, J. (2003). The continental system of administrative legality. In B. G. Peters & J. Pierre (Eds.), Handbook of public administration. London, UK: SAGE. P. 260-268.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Веліков С.Г. Особливості судового контролю у сфері містобудування. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 132-136. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.17>

2. Веліков С.Г. Чинники, що впливають на ефективність судового контролю у сфері містобудування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 246-249. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/56>

3. Веліков С. Актуальні питання застосування судового контролю в сфері містобудування: теорія та практика. *Law, State, Technology*. 2024. Випуск 3. С. 52-57. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2024-3-9>

4. Веліков С.Г. Досвід країн Європейського Союзу щодо судового контролю у сфері містобудування: виклики для України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 427-431. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.70>

5. Задирака Н.Ю., Веліков С.Г. Розвиток правничої думки щодо здійснення судового контролю у сфері містобудування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск 2. С. 553-558. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.82>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Веліков С.Г. Реформування галузі містобудування у процесі відновлення України. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*. Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (17-18 листопада 2022 р.): збірник.

Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2022 р. С.217-219.

7. Веліков С.Г. Реалізація судового контролю у відносинах, що виникають у сфері містобудування. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 р.): електр. збірник. Чернівці. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича 2023 р. С.223-226.

8. Веліков С.Г. Судова влада та містобудування: питання контролю та відповідальності. *Наука і вища освіта*. Матеріали XXXII Міжнародної наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (08 листопада 2023 р.): електр. збірник. Запоріжжя. Класичний приватний університет 2023 р. С.219-220.

9. Веліков С.Г. Судовий контроль як гарантія законності у сфері містобудування. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*. Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (23-24 листопада 2023 р.): електр. збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2023 р. С.16-18.

10. Веліков С.Г. Досвід здійснення судового контролю за містобудівною діяльністю у країнах Європи та можливості його використання Україною в умовах воєнного стану та відбудовного періоду. *Публічна влада: проблеми реалізації повноважень в умовах воєнного стану та відбудовного періоду*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22 лютого 2024 р.): електр. збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2024 р. С.260-263.

11. Веліков С.Г. Правові аспекти цифрового містобудування. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (02 травня 2024 р.): електр. збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2024 р. С.34-35.

12. Великов С.Г. Судовий контроль у сфері містобудування: досвід Великої Британії і Австралії та пропозиції для України. *Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (10 квітня 2025 року): електр. збірник. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка 2025 р. С.302-304.

ДОДАТОК 2

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Оксана ВАСИЛЬЧЕНКО

"16" *гравня* 2025 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційної роботи аспіранта кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Велікова Степана Георгійовича на тему: «Судовий контроль у сфері містобудування: сутність та особливості реалізації» у навчальний процес Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Комісія у складі голови - доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри адміністративного права та процесу Діхтієвського П.В., членів - доктора юридичних наук, доцента, доцента кафедри адміністративного права та процесу Пашинського В.Й., доктора юридичних наук, доцента, доцента кафедри адміністративного права та процесу Соломахи А.Г. склала даний акт про те, що розроблені за наслідками дисертаційної роботи аспіранта кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Велікова Степана Георгійовича наукові висновки і пропозиції використовуються у навчальному процесі у Навчально-науковому інституті права Київського національного

університету імені Тараса Шевченка при викладанні наступних навчальних дисциплін: «Адміністративне судочинство», «Адміністративні процедури. Адміністративні послуги» для здобувачів ОС «Бакалавр» денної та заочної форми навчання, зокрема включені у якості додаткових рекомендованих джерел до робочих програм наступні публікації автора:

Наукові статті:

1. Веліков С.Г. Особливості судового контролю у сфері містобудування. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 132-136. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.17>

2. Веліков С.Г. Актуальні питання застосування судового контролю в сфері містобудування: теорія та практика. *Law, State, Technology*. 2024. Випуск 3. С. 52-57. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2024-3-9>

3. Веліков С.Г. Досвід країн Європейського Союзу щодо судового контролю у сфері містобудування: виклики для України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 427-431. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.70>

4. Задирака Н.Ю., Веліков С.Г. Розвиток правничої думки щодо здійснення судового контролю у сфері містобудування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск 2. С. 553-558. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.82>

ВИСНОВОК: результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Велікова Степана Георгійовича на тему: «Судовий контроль у сфері містобудування: сутність та особливості реалізації» вважати впровадженими в навчальний процес Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка та такими, що актуалізують питання, викладені в матеріалах дисциплін кафедри

адміністративного права та процесу, та сприяють якісній підготовці здобувачів за спеціальністю «D8 Право».

Затверджено на засіданні кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 16 від «2» серпня 2025 р.

Голова Комісії:

Завідувач кафедри

адміністративного права та процесу,

д.ю.н., професор

Петро ДІХТІВСЬКИЙ

Члени комісії:

Доцент кафедри

адміністративного права та процесу,

д.ю.н., доцент

Володимир ПАШИНСЬКИЙ

Доцент кафедри

адміністративного права та процесу,

д.ю.н., доцент

Артем СОЛОМАХА

ПОГОДЖЕНО:

Заступник директора з науково-педагогічної роботи

Навчально-наукового інституту права

Тарас ДІДИЧ

ДОДАТОК 3

Акт
про використання результатів дисертаційного дослідження
Велікова Степана Георгійовича
на тему «Судовий контроль у сфері містобудування: сутність та
особливості реалізації», поданого на здобуття наукового ступеня доктора
філософії у галузі знань «08 Право» за спеціальністю «081 Право», у
діяльність Всеукраїнської асоціації адміністративних суддів

Цим актом засвідчується, що результати дисертаційної роботи Велікова Степана Георгійовича на тему «Судовий контроль у сфері містобудування: сутність та особливості реалізації», що представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань «08 Право» за спеціальністю «081 Право», були розглянуті членами Всеукраїнської асоціації адміністративних суддів та використані при підготовці тез доповідей до науково-практичних конференцій, наукових статей, пропозицій щодо вдосконалення містобудівного та адміністративно-процесуального законодавства України, пропозицій щодо удосконалення та узагальнення судової практики у сфері містобудування.

Дисертаційне дослідження спрямоване на пошук та впровадження дієвих сучасних механізмів судового контролю у сфері містобудування, що є одним із ключових завдань для підвищення ефективності адміністративного судочинства та забезпечення законності в містобудівній галузі.

Загалом, на нашу думку, результати дисертаційного дослідження дозволяють глибоко розкрити сутність та особливості реалізації судового контролю у сфері містобудування, виявити прогалини у чинному законодавстві та судовій практиці, а також запропонувати шляхи їх усунення для забезпечення ефективного судового захисту прав та законних інтересів учасників містобудівної діяльності.

Президент Всеукраїнської асоціації
 адміністративних суддів,
 Заслужений юрист України,
 кандидат юридичних наук,
 професор
 «*91*» *червня* 2025 р.

О.М. Пасенюк